

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
HUKUK BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**SEÇİM KANUNLARININ DÜZENLENMESİNDE TEMSİLDE
ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKELERİNİN
BAĞDAŞTIRILABİLİRLİĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Abdullah Yasin ERDEM

BURSA-2017

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
HUKUK BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**SEÇİM KANUNLARININ DÜZENLENMESİNDE TEMSİLDE
ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKELERİNİN
BAĞDAŞTIRILABİLİRLİĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Abdullah Yasin ERDEM

Danışman:

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY

BURSA-2017

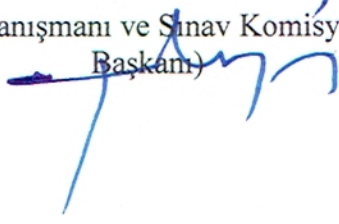
T. C. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Hukuk Bilimleri Bilim Dalı'nda 701415026 numaralı Abdullah Yasin ERDEM'in hazırladığı "Seçim Kanunlarının Düzenlenmesinde Temsilde Adalete ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Bağdaştırılabilirliği" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 24./01./2017 günü 14:00 - 15:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oy birliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY

Üye

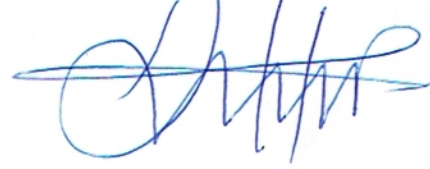
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Doç. Dr. Derda KÜÇÜKALP

Üye

Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Özer KÖSEOĞLU

Üye

Sakarya Üniversitesi

24./01./2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Seçim Kanunlarının Düzenlenmesinde Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Bağdaştırılabilirliği” Başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

24/01/2017

İmza

Adı Soyadı : Abdullah Yasin ERDEM
Öğrenci No : 701415026
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı : Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Abdullah Yasin ERDEM

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Bilim Dalı : Hukuk Bilimleri

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : xii + 143

Mezuniyet Tarihi : / / 20....

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY

SEÇİM KANUNLARININ DÜZENLENMESİNDE TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTIKRAR İLKELERİNİN BAĞDAŞTIRILABİLİRLİĞİ

Seçimler temsili demokrasiler içinde olmazsa olmaz bir niteliğe sahiptir. Seçimler aracılığıyla temsilcileri seçmek, başarısız olarak değerlendirilen temsilcileri tekrar seçmeyerek cezalandırmak mümkün olmaktadır. Temsilcilerin belirlenmesi aşaması, oyların parlamento içinde sandalyeye dönüşmesi işleminden dolayı seçim sistemini önemli hale getirmektedir. Her ülkede farklı seçim sistemlerinin uygulanması ve hatta ülkelerin zaman zaman seçim sisteminde irili ufaklı değişiklikler yapması, seçim sisteminin dinamik olduğunu göstermektedir. Seçim sistemleri toplumsal ve siyasal koşullara bağlı olarak farklılaşmakta; ancak neredeyse her seçim sisteminin adalet ve istikrar işlevlerinden birini gerçekleştirme amacı taşıdığı söylenebilir. Ülkemizde 1995 tarihli bir Anayasa değişikliğiyle seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılmasıyla düzenleneceği hüküm altına alınmıştır. Bu çalışmada; temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin kapsamı ve bu ilkelerin bağdaştırılmasının herhangi bir seçim sistemiyle mümkün olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, seçim kanunu içerisinde hangi düzenlemelerle bu ilkelerin bağdaştırılabilirliğinin mümkün olduğu da cevaplanması gereken bir başka sorudur. Bu soruların cevaplanması amacıyla, farklı seçim sistemleri alternatifleri değerlendirilerek Türkiye'nin seçim tecrübesi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Seçim, Temsilde Adalet, Yönetimde İstikrar, Seçim Sistemleri, Seçim Barajı, Seçim Kanunları

ABSTRACT

Name and Surname	:	Abdullah Yasin ERDEM
University	:	Uludag University
Institution	:	Social Science Institution
Field	:	Political Science and Public Administration
Branch	:	Law Science
Degree Awarded	:	Master
Number	:	xii + 143
Degree Date	: / / 20....
Supervisor	:	Professor Ali Yaşar SARIBAY

RECONCILABILITY OF THE PRINCIPLES OF FAIR REPRESENTATION AND STABILITY OF GOVERNMENT WHILE ENACTING THE ELECTORAL LAWS

Elections have a sine qua non quality in representative democracies. Electing representatives, punishing representatives who are evaluated as unsuccessful by not voting again can be possible via elections. The stage of determination of representatives makes electoral system important because of conversion of votes to seats in parliament. Practice of different electoral systems in each country, even making large and small amendments in electoral systems by states shows that electoral systems are dynamic. Electoral systems differentiate depending social and political conditions, though, it can be said that nearly every electoral system has aim to effectuate fair representation or stability in government. In our country, it was ensured that electoral laws shall be drawn up so as to reconcile the principles of fair representation and stability of government with constitutional amendment in 1995. In this study, it is tried to examine scope of fair representation and stability of government and if it is possible to reconcile these principles with any electoral system. Otherwise, it is another question that should be answered is that which amendments in electoral laws make possible reconcilability of these principles. It is tried to analyse different alternatives of electoral systems and election experience of Turkey on the purpose of answering these questions.

Keywords:

Election, Fair Representation, Stability Of Government, Electoral Systems, Electoral Threshold, Electoral Laws

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	ix
TABLOLAR	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇİM VE SEÇİMİN TEMEL DEĞERLERİ

1. SEÇİM KAVRAMI	5
2. DEMOKRASİ AÇISINDAN SEÇİM	6
3. SEÇİMİN TEMSİLİ DEMOKRASİLER BAKIMINDAN DEĞERİ	14
4. DEMOKRATİK SEÇİMİN TEMEL DEĞERLERİ	15
4.1 GENEL OY	16
4.2 SERBEST OY	18
4.3 EŞİT OY	21
4.4 BİREYSEL OY	22
4.5 ŞAHSİ OY	22
4.6 GİZLİ OY	24
4.7 TEK DERECELİ OY	25
4.8 AÇIK SAYIM VE DÖKÜM İLKESİ	26
4.9 SEÇİMLERİN YARGI DENETİM VE GÖZETİMİNDE YAPILMASI	26
4.10 SEÇİMİN MAKUL ARALIKLARLA YAPILMASI	27
4.11 TEMSİLDE ADALET	28
4.12 YÖNETİMDE İSTİKRAR	31

İKİNCİ BÖLÜM

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINDA VE TÜRK SEÇİM TARİHİNDE TEMSİLDE ADALET İLE YÖNETİMDE İSTİKRAR

1. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINDA TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR	36
1.1 AYM'NİN SEÇİM ÇEVRESİ BARAJININ İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1968/13 NOLU KARARI	38
1.2 AYM'NİN ONDA BİRLİK SEÇİM ÇEVRESİ BARAJININ VE UYGULANMA ŞEKLİNİN İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1984/2 NOLU KARARI	40
1.3 AYM'NİN KONTENJAN ADAYLIĞININ İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1987/11 NOLU KARARI	43
1.4 AYM'NİN BAZI SEÇİM ÇEVRELERİNDE SEÇİM ÇEVRESİ BARAJININ YÜKSELTİLMESİNİN İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1987/27 NOLU KARARI	44

1.5 AYM'NİN SEÇİM ÇEVRESİ BARAJININ İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1995/59 NOLU KARARI	45
2. TÜRK SEÇİM TARİHİNDE TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR	49
2.1 1960 ÖNCESİ SEÇİMLER.....	50
2.1.1 1946 Seçimleri.....	51
2.1.2 1950 Seçimleri.....	52
2.1.3 1954 Seçimleri.....	53
2.1.4 1957 Seçimleri.....	53
2.2 1961 ANAYASAL DÖNEMİ SEÇİMLERİ	55
2.2.1 1961 Seçimleri.....	55
2.2.2 1965 Seçimleri.....	56
2.2.3 1969 Seçimleri.....	57
2.2.4 1973 Seçimleri.....	58
2.2.5 1977 Seçimleri.....	59
2.3 1980'DEN GÜNÜMÜZE SEÇİMLER.....	60
2.3.1 1983 Seçimleri.....	62
2.3.2 1987 Seçimleri.....	63
2.3.3 1991 Seçimleri.....	65
2.3.4 1995 Seçimleri.....	67
2.3.5 1999 Seçimleri.....	69
2.3.6 2002 Seçimleri.....	70
2.3.7 2007 Seçimleri.....	72
2.3.8 2011 Seçimleri.....	73
2.3.9 2015 Seçimleri (7 Haziran)	75
2.3.10 2015 Seçimleri (1 Kasım).....	77
3. TÜRK SEÇİM TARİHİNİN TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR DENGESİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKELERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE BU İLKELERİN BAĞDAŞTIRILABİLİRLİĞİ

1. SEÇİM KANUNU İÇERİSİNDE ANILAN İLKELERİ BAĞDAŞTIRMAYA YÖNELİK ETKENLER	82
1.1 SEÇİM BARAJI.....	82
1.2 SEÇİM ÇEVRESİ	88
1.2.1 Türkiye Milletvekiliği (Ülke Seçim Çevresi Milletvekiliği)	90
2. SEÇİM KANUNU DIŞINDA ANILAN İLKELERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	93
2.1 HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLE İLİŞKİSİ.....	93

2.2 SİYASİ PARTİ SİSTEMİNİN TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLE İLİŞKİSİ.....	96
2.3 SİYASAL KÜLTÜRÜN TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLE İLİŞKİSİ.....	98
3. SEÇİM SİSTEMLERİNDE TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR.....	102
3.1 ÇOĞUNLUK SİSTEMLERİ	103
3.1.1 Nispi Çoğunluklu Seçim Sistemleri	104
3.1.2 Mutlak Çoğunluklu Seçim Sistemleri	106
3.2 NİSPİ SEÇİM SİSTEMLERİ.....	108
3.2.1 Tam Nispi Temsil.....	108
3.2.1.2 Çevre Seçim Sayısı.....	110
3.2.1.3 Değişmez Seçim Sayısı	111
3.2.2 Yaklaştrırmalı Nispi Temsil	112
3.2.2.1 En Yüksek Artık Oy	112
3.2.2.2 En Yüksek Ortalama	113
3.2.2.3 En Yüksek (Fazla) Oy Sistemi	114
3.2.2.4 Milli Bakiye (Ulusal Artık) Sistemi	115
3.2.2.5 D'hondt Sistemi.....	115
3.2.2.6 Diğer Sistemler.....	117
3.3 KARMA SEÇİM SİSTEMLERİ.....	121
3.3.1 Sınırlı Oy.....	121
3.3.2 Yığmal Oy.....	122
3.3.3 Devredilemez Oy Sistemi.....	122
3.3.4 Devredilebilir Tek Oy Sistemi.....	123
4. TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKELERİNİN BAĞDAŞTIRILABİLİRLİĞİNE İLİŞKİN ÖNERİLER.....	124
SONUÇ	130
KAYNAKÇA.....	134

TABLULAR

Tablo 1: Seçim Çevresi Barajının Uygulamasına İlişkin Tablo	42
Tablo 2: 1950 Seçim Sonuçları	52
Tablo 3: 1954 Seçim Sonuçları	53
Tablo 4: 1957 Seçim Sonuçları	54
Tablo 5: 1961 Seçim Sonuçları	55
Tablo 6: 1965 Seçim Sonuçları	56
Tablo 7: 1969 Seçim Sonuçları	57
Tablo 8: 1973 Seçim Sonuçları	59
Tablo 9: 1977 Seçim Sonuçları	60
Tablo 10: 1983 Seçim Sonuçları	62
Tablo 11: 1987 Seçim Sonuçları	64
Tablo 12: 1991 Seçim Sonuçları	66
Tablo 13: 1995 Seçim Sonuçları	68
Tablo 14: 1999 Seçim Sonuçları	69
Tablo 15: 2002 Seçim Sonuçları	71
Tablo 16: 2007 Seçim Sonuçları	73
Tablo 17: 2011 Seçim Sonuçları	74
Tablo 18: 7 Haziran 2015 Seçim Sonuçları	76
Tablo 19: 1 Kasım 2015 Seçim Sonuçları	78
Tablo 20: Alternatif Baraj Seviyelerine Göre Sandalye Dağılımı (2002)	88
Tablo 21: En Yüksek Ortalama Yöntemi Örnek Uygulaması	114
Tablo 22: D'hondt Yöntemi Örnek Uygulaması	116
Tablo 23: Saint Lague Sistemi Örnek Uygulaması	118
Tablo 24: Saint Lague Sistemi İskandinav Versiyonu Örnek Uygulaması	119
Tablo 25: Türk Sistemi (1,5'la başlayan yarımşar aralı aritmetik dizi ile bölme) Örnek Uygulaması	120
Tablo 26: Türk Sistemi (azalan tam sayılı aritmetik dizi ile çarpma) Örnek Uygulaması	120

KISALTMALAR

Adalet Partisi	AP
Adalet ve Kalkınma Partisi	AK PARTİ
Adı geçen eser	a.g.e
Adı geçen makale	a.g.m
Anavatan Partisi	ANAP
Anayasa Mahkemesi	AYM
Aynı eser	A.e
Bakınız	Bkz.
Barış ve Demokrasi Partisi	BDP
Baskı	b.
Büyük Birlik Partisi	BBP
Büyük Millet Meclisi	BMM
Cilt	C.
Cumhuriyet Halk Partisi	CHP
Cumhuriyetçi Güven Partisi	CGP
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	CKMP
Cumhuriyetçi Millet Partisi	CMP
Çeviren	Çev.
Demokrat Parti*	DP
Demokratik Halk Partisi	DEHAP
Demokratik Parti**	DP
Demokratik Sol Partisi	DSP
Doğru Yol Partisi	DYP
Editör	Ed.
Esas No	E:
Fazilet Partisi	FP

* 1960 öncesi seçimlere katılan Demokrat Parti ile 2007 seçimlerine ilişkin tabloda yer alan Demokrat Parti, aynı ismi taşımasına rağmen tüzel kişiliği farklı siyasi partilerdir.

**1973 ve 1977 seçimlerine katılmıştır.

Genç Parti	GP
Halkçı Parti	HP
Halkın Emek Partisi	HEP
Halkın Sesi Partisi	HAS PARTİ
Halkların Demokratik Partisi	HDP
Hürriyet Partisi	HP
Islahatçı Demokrasi Partisi	IDP
Karar No	K:
Millet Partisi	MP
Milli Selamet Partisi	MSP
Milliyetçi Çalışma Partisi	MÇP
Milliyetçi Demokrasi Partisi	MDP
Milliyetçi Hareket Partisi	MHP
Refah Partisi	RP
Resmi Gazete	RG
Saadet Partisi*	SP
Sayfa	s.
Sayfa Sayısı	ss.
Sayı	S.
Sosyaldemokrat Halkçı Parti	SHP
Sosyalist Parti**	SP
Türkiye Birlik Partisi	TBP
Türkiye Büyük Millet Meclisi	TBMM
Türkiye İşçi Partisi	TİP
Türkiye Komünist Partisi	TKP
Yeni Türkiye Partisi	YTP

* 2007, 2011, 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 seçimlerine katılmıştır.

**1991 seçimlerine katılmıştır.

GİRİŞ

Demokrasi, doğrudan ya da temsilciler aracılığıyla, halkın yönetme yetkisini kullandığı rejimin adıdır. Tarihsel olarak çeşitli zamanlarda ve yerlerde uygulanmış olan doğrudan demokrasi günümüzde geçerliliğini çok sınırlı sayılabilecek şekillerde korumaktadır. Bu nedenle; demokrasi denildiği zaman günümüzde hemen herkes tarafından halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetime katıldığı temsili demokrasinin anlaşıldığını söylemek mümkündür.

Temsili demokrasinin, halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla mümkün olmasının en önemli sonucu, seçimlerin demokrasinin olmazsa olmazı hale gelmesidir. Öyle ki; diğer nitelikleri itibarıyla demokratik olmaktan uzak sistemler ve yönetimler dahi kendilerine meşruluk kazandırabilme amacıyla seçim kurumuna bünyelerinde yer vermek zorunda hissetmektedirler.

Demokratik sistemlerle demokratik olmayan sistemleri birbirinden seçimin sahip olduğu nitelikler yoluyla ayırmak mümkündür. Bu nedenle; seçimin nitelikleri demokrasinin önemli birer göstergesi olarak değerlendirilebilir. Seçimlerde kimlerin, ne kadar sürede bir, nasıl oy kullanacağı, oy kullananların tercihlerini serbest bir şekilde ifade edebilmelerinin garanti edilmesi ve seçime ilişkin itirazların bağımsız organlarca incelenebilmesi gibi nitelikler demokratik seçim için vazgeçilmez görülebilecek niteliklerdendir.

Seçimlerin temsilcilerin belirlenmesi işlevinden dolayı da verilen oyların sandalyeye dönüştürülmesi işlemine ilişkin olarak bazı teknik düzenlemeler gerekmektedir. Bu teknik düzenlemeler toplumsal ve siyasal koşullara göre her ülkede değişiklikler göstermekle beraber aynı ülke içerisinde koşulların gerektirmesi durumunda değişiklik söz konusu olabilmektedir. Bu düzenlemelerin de demokratik nitelikleri haiz olmasının ayrıca önem arz ettiği söylenebilir.

Seçimlere ilişkin teknik düzenlemeler en temelde seçim sistemi adıyla anılmaktadır. Geniş anlamda seçim sistemi, seçim öncesi ve seçim sonrası süreçleri bünyesinde barındırırken, dar anlamda seçim sistemi, kullanılan oyların ne şekilde değerlendirileceğini göstermektedir. Seçimlere ilişkin pek çok nitelik ve ilke devletlerin anayasalarında yer almasına rağmen, seçim sistemine ilişkin olarak anayasal ifadeler nadir rastlanmaktadır. Seçim sistemlerinin toplumsal koşullara bağlı olması onu dinamik hale getirmekte

ve zaman zaman değişmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, seçim sistemine ilişkin düzenlemeler yasa koyucunun takdirine bırakılarak ihtiyaç halinde değişmesinin sağlanması ve anayasalarda dondurulmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Ülkemizde de 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliğine kadar Anayasa’da seçim sistemine ilişkin herhangi bir hükme yer verilmemiş; ancak 1995 yılında seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceği belirtilmiştir. Bu iki ilke birbirine zıt ilkeler olup bağdaştırılması kanun koyucunun takdirine bırakılarak keyfi bir tercih yerine anayasal sınırlar çizilmek istendiği söylenebilir.

Seçim kanunlarının anılan ilkelere uygun düzenlenmesi gerekliliği, bir bakıma doğrudan seçim sistemine yapılan atıf olarak değerlendirilebilir. Adil temsil ve istikrar ilkeleri, mevzuatlarda açıkça yazılmamış olanlar da dâhil, neredeyse bütün seçim sistemlerinin ulaşmaya çalıştığı hedeflerdendir. Toplumların yapısına bağlı olarak, kimi ülkelerde temsilde adalet, kimi ülkelerde de istikrarlı hükümetlerin kurulması birincil amaç olmuştur.

Bu çalışmada da iki ilkeden birini tercih yerine iki ilkenin bağdaştırılıp bağdaştırılmayacağı, bağdaştırılabilirse iki ilke arasında ulaşılacak denge noktasının nasıl bir seçim sistemiyle mümkün olabileceği incelenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda; çalışmada aşağıdaki sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır:

- Seçimlerin temel demokratik nitelikleri yanında temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri nasıl bir anlam ifade etmektedir ve kapsamaları nelerdir?
- Anılan ilkeleri seçim sistemi içinde ve dışında etkileyen faktörler nelerdir?
- Türkiye’de uygulanan seçimlerin sonuçları bu ilkeler açısından nasıl bir anlam ifade etmektedir?
- Hâlihazırda uygulanmakta olan örnek seçim sistemleri bu iki ilkenin bağdaştırılmasıyla ilgili nasıl bir konumdadırlar?
- Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılması mümkün müdür? Değilse nasıl bir seçim sistemiyle denge noktası bulunabilir?

Çalışmada veri olarak AYM kararları ve seçim sonuçlarına ilişkin sayısal bilgilerin toplanması yoluna gidilerek bu verilerin betimsel analizi yöntemi kullanılmıştır. Okuyucunun konuyu ve kararları takip edebilmesi amacıyla Mahkemenin verdiği kararlarla ilgili olarak konu başlıkları düzenlenmiş ve iptal isteminde bulunan hükümler, okuyucunun kararları daha rahat değerlendirebilmesi amacıyla, dipnot olarak sunulmuştur. Ayrıca, seçim sonuçlarına ilişkin olarak sayısal veriler tablolar halinde düzenlenerek okuyucuya sunulmuş ve temsilde adalet ile yönetimde istikrar ilkelerinin aşkın ve eksik temsil oranları üzerinden ne derece ortaya çıktığı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, genel olarak seçim kavramına ilişkin bilgiler verilerek seçimlerin demokrasi için sahip olduğu önem ve demokratik niteliğe sahip bir seçim kurumunda olması gereken özellikler, tarihsel süreçte geçirdikleri evrimle birlikte anlatılmıştır. Bazı nitelikler, üzerlerinde yapılan tartışmalara da değinilerek ele alınmıştır. Temel nitelikler dışında, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerine ilişkin olarak da doktrinde ileri sürülen farklı görüşlere yer verilerek bir tanım yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde seçim kanunlarını denetlemekle görevli Anayasa Mahkemesinin, verdiği ve vereceği kararlarda bu ilkeleri yorumlayabilecek bir konumda olduğu göz önüne alınarak, daha önce vermiş olduğu bazı kararlarda temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerine ilişkin olarak ifade ettiği gerekçeler irdelenmiştir. Anayasa'ya anılan ilkelerin eklenmesiyle birlikte Mahkeme'nin içtihatlarında bir değişiklik meydana geldiği ve Mahkeme'nin bu konuda takdir yetkisinin genişlediği söylenebilir.

İkinci bölümün devamında, ülkemizin seçim tecrübesi incelenmiştir. Bugüne kadar yapılan seçimler farklı yöntemlerle gerçekleştirildiğinden, bu sonuçların irdelenmesi uygun seçim sistemi arayışına bir katkı olarak görülmüştür. Seçim sonuçları incelenirken, başlangıç olarak 1946 seçimleri esas alınmıştır. Bunun nedeni, 1946 yılından önce yapılan seçimlerin tek partinin katılımı şeklinde yapılması ve buna bağlı olarak rekabetçi görünüm ile demokratik nitelikten uzak görülmesidir. Seçim sonuçlarının ve sonuçlara ilişkin değerlendirmelerin okuyucu tarafından daha rahat ve elverişli bir şekilde takip edilmesi için sonuçlar tablo şeklinde düzenlenmiştir. Son yıllarda gerçekleştirilen seçimlere çok sayıda partinin katıldığı bir gerçektir. Ancak son yıllarda yapılan seçimlere ilişkin

tablolarda, çok sayıda partiye yer verilmesi yerine, ortaya çıkan sonuçların sağlıklı değerlendirilmesine engel olmayacak biçimde bağımsızlar da dâhil olmak üzere 7 partiye yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde, seçim kanunları içinde ve dışında etkileyen faktörler değerlendirilerek hem bu ilkelerin sadece seçim sistemiyle ilgili olmadığı, hem de seçim sisteminin düzenlenmesinde bu ilkelerin bağdaştırılmasına yönelik olarak seçim kanunda içinde yapılabilecek düzenlemelerin hangi etkenlere bağlı olarak gerçekleştirilebileceği gösterilmek istenmiştir.

Bölümün devamında ise; en temelde çoğunluk ve nispi usuller ile bunların çeşitleri olmak üzere, temelde bu usulleri kullanmakla birlikte bir diğerinin özelliklerini de taşıyan karma usuller incelenerek uygun seçim sistemine yönelik bir değerlendirme yapılmak istenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇİM VE SEÇİMİN TEMEL DEĞERLERİ

1. SEÇİM KAVRAMI

Seçim, en temel manada iki ya da daha fazla alternatif arasından birini ya da birkaçını tercih anlamına gelir. Günlük hayatta hemen her zaman zorunlu ya da ihtiyari olarak bir seçme eylemi içerisinde kendimizi buluruz. Kullanacağımız toplu taşıma aracından giyeceğimiz kıyafete, yiyeceğimiz yemekten yaptığımız alışverişe kadar sadece bir gün içinde pek çok kez farklı alternatifler arasından bir tercih arayışı içine gireriz.

Hukuk düzeni bakımından seçim bazı hallerde kanuni olarak düzenleme altına alınmış, bir kanun hükmü içeriği haline gelmiş olabilir. Örneğin; 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nun 86. maddesinde çeşit borcunun ifasında, hukuki ilişkiden aksi anlaşılmadıkça edimin seçiminin borçluya ait olacağı düzenlenmiştir. 87. maddede de aynı şekilde seçimlik borçlara ilişkin olarak işin gereğinden ya da hukuki ilişkiden aksi anlaşılmadığı takdirde edimin seçiminin borçluya ait olacağı hüküm altına alınmıştır.

Kamu hukuku literatüründe seçim ise, siyaset bilimindekine özdeş sayılabilecek biçimde en genel şekliyle yönetilenlerin farklı alternatifler arasından yönetenleri belirlemesi işlemidir.¹ Günümüzde, bireyler temsilci olmak için göreve talip olmakta ve aday olarak seçmen karşısına çıkmaktadır. Bu adaylık bağımsız olabileceği gibi demokrasiler için vazgeçilmez görülen² siyasi partilerin listesinde yer alarak da söz konusu olabilmektedir.

Seçim kurumu, daha çok demokrasiyle özdeşleşmiştir. Demokratik olmayan rejimlerde seçim çok fazla bir anlam ifade etmeyebileceği gibi, var olması da şart değildir.

¹ Gerek parlamento seçimlerinde gerek devlet başkanının halk tarafından seçildiği sistemlerde devlet başkanı seçiminde birden fazla alternatifin varlığı gerçek manada seçim için zaruri görülmektedir. Örneğin; 5678 sayılı Kanunla Anayasa'da yapılan değişiklikle cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi öngörülmüş ve 12. Cumhurbaşkanı olarak 10.08.2014 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. 07.11.1982 tarihinde yapılan halkoylamasında da hem 1982 Anayasası halk tarafından kabul edilmiş hem de Kenan Evren cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ancak ilk durumda, birden fazla adayın yarıştığı gerçek bir seçim söz konusu iken, ikinci durumda sadece Kenan Evren'in aday olduğu ve onaylanıp onaylanmamasından ibaret bir seçim söz konusu olmuştur. Bkz. Yasin Aydoğdu, *Seçim Sistemleri ve Türkiye*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, ss. 128-129.

² 1982 Anayasası'nın 68/2 maddesinde bu husus "Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" ifadesiyle hüküm altına alınmıştır.

Günümüz yönetim anlayışı çerçevesinde bir değerlendirme yapmak gerekirse, seçim vasıtasıyla kişiler, kendilerini temsil edecek kişileri belirlemekte ve bu sayede yönetime katılmış olmaktadır. Demokratik sistemlerde, toplumun talep ve görüşlerinin ifadesi, en kolay seçim aracılığıyla gerçekleşmektedir.³ Seçim yoluyla temsilcileri seçmek, yöneticileri denetlemek ve gerektiğinde başarısız olanı seçmemek mümkün olduğundan yarışmacı, serbest ve adil seçimlerin önemi daha iyi anlaşılacaktır.⁴ Seçimler, seçme işlemini yerine getirecek seçmenlere kamu iktidarına muvafakat etmek, önceki muvafakatini yenilemek ya da geri çekmek imkânını veren hukuki ve siyasi bir usuldür.⁵ Temsile dayanan demokratik yönetim sistemlerinde kişilerin duydukları sorumlulukla seçimlere katılması ve kendilerini, yaşamlarını, geleceklerini ilgilendiren kararların alınmasında söz sahibi oldukları inancı bireylerin mutluluk duymalarını sağlamaktadır.⁶ Seçim, seçim sürecinde uygulanacak yöntemler ve uyulacak ilkelere de bağlı olarak, sisteme demokratik bir görünüm kazandırmaktadır. Çağdaş dünyada seçim denildiğinde genellikle yasama organının oluşumu, toplanması ve/veya hükümet sistemiyle bağlantılı olarak yürütme erkini kullanacak kişi ya da kişilerin belirlenmesi anlaşılırken bazı ülkelerde yargı organı mensuplarının da seçim yoluyla göreve gelmesi usulü öngörülmüş olabilir.⁷ Marksist kuramcılar ise, seçimin asıl amacının halkın gerçekten temsili anlamına gelecek tek partinin seçimi olduğunu ifade etmişlerdir.⁸

2. DEMOKRASİ AÇISINDAN SEÇİM

Günümüzde anlaşıldığı şekliyle; temsil, çoğunluğun yönetimi, partiler arası karşıtlık ve yarışma, alternatif hükümet şansı, kontrol, azınlık haklarına saygı gibi temel kavram ve düşüncelerle belirlenen politik sistemi ifade eden demokrasi⁹, Yunanca “demos”

³ Nuray Mert, “Siyasal Hayatımız Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Günlüğü*, S. 38, Ocak-Şubat 1996, s. 60.

⁴ Pippa Norris, *Electoral Engineering*, New York, Cambridge University Press, 2004, s. 3.

⁵ Carl J. Friedrich, *Constitutional Government and Democracy*, Gözden Geçirilmiş Bası, New York, 1950, s.267’den nak: Tunçer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970, s. XIV.

⁶ A.e, s. 207.

⁷ Saim Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, 2. Basım, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2000, s.51.

⁸ Jean Maria Cotteret – Claude Emeri, *Seçim Sistemleri*, çev: Ahmet Kotil, İletişim Yayınları, y.y, t.y, s.93.

⁹ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Gözden Geçirilmiş İlaveli 6. Baskı, İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2005, s.446.

(halk) ve “kratos” kelimelerinin bir araya gelmesiyle¹⁰ oluşmuş ve sözlük anlamı bakımından siyasi iktidarın halka ait olması, halkın iktidarı anlamına gelmektedir.¹¹ Demokrasi birçok kişi tarafından en ideal sistem olarak kabul edilmekle birlikte insanlığın tarihsel ve kültürel birikimi sonucu ortaya çıkmış olduğundan, tartışılmaz ve aşılabilir kutsal bir rejim değildir¹²; bu birikimin bugün yaşananlarla birlikte yeni bir sistem ortaya çıkarma ihtimalinin bulunmadığını iddia etmek güçtür. Kavram olarak disiplinlerarası şekilde en çok kullanılan kavramlardan biri olan demokrasi üzerinde uzlaşılan bir tanıma ulaşmak oldukça zordur. Bunun en önemli sebeplerinden biri, günümüzde birçok yönetimin kendilerine meşruluk sağlama amacıyla demokratik olma iddiasında bulunmalarıdır.¹³ Kavramsal olarak demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi, bir yönetim düzeyinde halk iradesinin ağır basması ya da yönetimin halk tarafından denetlenmesi demektir¹⁴. Buradaki tanımlar klasik (doğrudan) demokrasi ile günümüzde uygulanan temsili demokrasiye ilişkin ayırımı da kullanılagelen argümanları içermektedir.

Doğrudan demokrasi, siyasi yetkinliği ve erginliği kabul edilmiş yetişkin yurttaşların arada hiçbir aracı olmaksızın kanunları hazırlaması, tartışıp oylamasını¹⁵ ve kamu gücüne ilişkin kararları bizzat almasını ifade etmektedir.¹⁶ Doğrudan demokrasinin gücü, bütün vatandaşların, kendi hareketlerini düzenleyen kuralların yapımı sürecine doğrudan katılmalarında yatar. Ayrıca doğrudan demokrasinin cazibesi, bireylerin kendilerini temsil ederek çıkarlarını koruma imkânına sahip olmalarındadır.¹⁷ Robert Dahl, klasik demokrasiye ilişkin olarak Antik Yunan site devletlerinden anlaşıldığı kadarıyla klasik demokrasi anlayışına sahip bir düzenin en azından şu altı koşula sahip olması gerektiğini ifade etmektedir:¹⁸

- Yurttaşlar kendi kişisel çıkar ya da amaçları ile belirgin bir uyumsuzluk göstermeyen bir genel iyilik duygusu doğrultusunda hareket etmeye yetecek ölçüde uyum içinde olmalıdır.

¹⁰ Sezen, *a.g.e.*, s.36.

¹¹ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 12. baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s.94.

¹² Murat Yanık, *Parti İçi Demokrasi*, 2. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013, s.83.

¹³ Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev: Tunçer Karamustafaoğlu – Mehmet Turhan, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2014, s.19.

¹⁴ Meydan Larousse'den aktaran Sezen, *a.g.e.*, s.36.

¹⁵ İlker Gökhan Şen, *Doğrudan Demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013, s.7.

¹⁶ Teziç, *Anayasa Hukuku*, *a.g.e.*, s.240.

¹⁷ David Schultz, *Election Law and Democratic Theory*, Surrey, Ashgate Publishing, 2014, s.137.

¹⁸ Robert A. Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, çev: Levent Köker, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s.22-23.

- İlk koşulla bağlantılı olarak paylaşılması gereken genel iyilik duygusu olabildiğince türdeş bir toplum gerektirmektedir. Ekonomik eşitsizlikler, insanların sahip oldukları boş vakit ya da dil, din, eğitim durumu gibi farklılıklar yukarıda belirtilen ortak bir duygunun ortaya çıkışına mani olabilir.
- Devletin nüfusu, toplumun heterojen bir yapıya dönüşmemesi, ortak iyiliğin farkına varılabilmesi ve insanların toplanmalarında olası güçlüklerin önüne geçebilmek için minimum düzeyde olmalıdır.
- Yurttaşlar toplanarak izlenecek siyasete ilişkin kararları doğrudan alıp uygulayabilmelidir.
- Yurttaş katılımı sadece meclis toplantılarıyla (yasama) sınırlı olmayıp yönetime ilişkin işlerde de geçerli olmalıdır. (Atina’da birkaç tanesi seçimle olmak üzere genellikle kura ile yurttaşlar kent yönetimine ilişkin görevlere getiriliyordu)
- Her ne kadar askeri sebeplerle ittifaklar gerçekleşiyor olsa da demokratik bir düzen için kent devletleri ekonomik ve askeri olarak kendi kendine, en azından ideal olarak, yetmek zorundadır. Böylece, kent devletinin özerkliği sağlanarak devlet içindeki egemenliğin zarar görmesi engellenmeli.

Doğrudan demokrasi konusunda tarihsel örnek olarak gösterilen Atina site devletinde vatandaşlar toplanarak karar alma süreçlerine bizzat katılım gösterirlerdi. Ancak belirtmek gerekir ki, burada bahse konu vatandaşlar site devleti uyruğunda bulunan ve hür olan erkeklerden oluşmaktaydı. Dolayısıyla, Atina demokrasisinde katılımı söz konusu olan halk (demos), herkesi kapsayan bir anlam ifade etmemekteydi. Çünkü Atina’da yerleşik bulunan yabancılar (metekler), köleler ve kadınların oy hakkı bulunmamaktaydı.¹⁹ Köleliğin varlığı, Atina vatandaşlarının günlük işlerine harcayacakları vakitleri, site yönetimine iştirak hakkı bulunmayan köleler işleri gördüğü için, siyaset içinde bulunarak değerlendirme imkânı verdiğinden²⁰ siyasi katılımı arttırarak doğrudan demokrasi-nin işlevsel bir şekilde uygulanabilmesine yol açıyordu.

Günümüzde, geçmişe benzer olarak İsviçre’nin bazı kantonlarında doğrudan demokrasiye ilişkin bazı izlere rastlandığı söylenebilir. Bu kantonlarda, seçmen niteliğine

¹⁹ Şen, *a.g.e.*, s.7.

²⁰ Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku 1. Cilt*, İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s. 201.

sahip yurttaşlardan oluşan topluluk “halk meclisi” ismiyle anılmaktadır.²¹ Yılda bir kez, 18 yaşını doldurmuş kantonda ikamet eden İsviçre vatandaşlarından oluşan halk meclisi, kanton anayasası ve kanunların kabulü ile kamu harcamalarının onaylanması, yüksek rütbeli idarecilerin seçimi gibi konularda oy çokluğuyla karar almaktadır.²² Doğrudan demokrasiye ilişkin olarak ikinci örnek olarak ABD’nin bazı eyaletlerinde uygulanmakta olan “town meeting” (kasaba toplantıları) kurumudur. Kasaba toplantılarında da seçmen niteliğine sahip kişiler yılda bir ya da birkaç kez okul amfisinde toplanarak kasabanın idaresi, yüksek yöneticilerin seçilmesi gibi konularda doğrudan karar alırlar.²³

İlk olarak Eski Yunan site devletlerinde gördüğümüz doğrudan demokrasi, Atina’da sınırlı sayıda kişinin katılımı ve çağdaş örnekleri olarak sunulan uygulamalarda da yılda bir ya da birkaç kez olmak üzere uzun aralıklarla toplanıyor oluşu sebebiyle öngörülen normatif unsurlar açısından eksik²⁴ ve ampirik gerçeklikten yoksun olarak değerlendirilmektedir.²⁵ Yukarıda verilen bilgiler ışığında değerlendirme yapmak gerekirse, seçim kurumu, doğrudan demokraside temel bir kurum halinde değil, olsa olsa kamu görevlerini yerine getirecek kişilerin belirlenmesi noktasında kullanılabilecek bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶

Günümüz demokrasi anlayışı ise halkın doğrudan değil seçtiği temsilciler aracılığıyla söz sahibi olduğu bir sistemi ifade etmektedir. Bu sistemde gerek temsilcilerin belirlenmesi gerek bu temsilcilerin halka hesap verebilmelerini sağlamak için seçimler elverişli bir yapı oluşturmaktadır.²⁷ Ayrıca insanların düşünce, fikir ve kanaatlere sahip olma ve bunları açıklayabilme, savunabilme özgürlüğü²⁸ ile azınlık haklarına saygılı, kısıtlı bir çoğunluk egemenliğinin söz konusu olduğu²⁹ bir düzen günümüz demokrasi anlayışının olmazsa olmazları arasında değerlendirilmektedir. Bu da günümüz temsili de-

²¹ Teziç, *Anayasa Hukuku*, a.g.e, s.241.

²² Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I*, Bursa, Ekin Yayınları, 2011, ss.657-658.

²³ Gözler, a.g.e, 658-659.

²⁴ Şen, a.g.e, s. 8-9.

²⁵ A.e, s. 2.

²⁶ Başgil, a.g.e., s. 225.

²⁷ Ersin Kalaycıoğlu, “Siyasal Rejim Tasarımı ve Demokrasi”, *Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, ed. Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay, Genişletilmiş 5. B., Ankara, Sentez Yayıncılık, 2014, s.424.

²⁸ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 9. Baskı, İstanbul, Legal Yayınları, 2014, s.169.

²⁹ Sartori, a.g.e, s.51.

mokrasilerinin sadece serbest ve adil bir şekilde yapılan seçimlerle temsilcilerin belirlendiği bir sistemden ibaret olmayıp hukuk devleti ile birlikte var olması gereken bir sistem olduğunu ifade etmektedir.³⁰

Temsil, Arapça bir sözcük olup “misal” kökünden türetilmiştir ve örnek olan elemanla örnek alınan küme arasındaki ilişkiyi anlatır. Temsilci de örnek alınan kümenin ortak özelliklerini kendisinde toplayan ve yansıtan simge anlamında kullanılır. Genel olarak temsil, asılın yerine koyma olayı anlamına gelir.³¹ Kişiler arası anlamda temsil ise bir kişiye diğerlerinin adına hareket etme yetkisi verilmesini ifade eder.³²

Siyasi anlamda temsil, özel hukukta söz konusu olan temsil anlayışından farklıdır. Borçlar Kanunu’nda 40. ve 48. maddeler arasında düzenlenen temsil bir kimsenin, hüküm ve sonuçları başka bir kişinin hukuk alanında doğmak üzere o kişinin ad ve hesabına hukuki işlem yapma yetkisidir.³³

Temsili demokrasiyle söz konusu olan temsil ise egemenliğin kullanılmasının sahibi tarafından yetkili organlara devrini ifade eder. Bu anlamda temsil ilişkisinin ilk örneği Roma’da tribüsteki 5 sınıfın her birinden biri genç biri ihtiyar, toplamda 10 olmak üzere 35 tribüsten 350 kişinin oluşturduğu halk meclisidir.³⁴

Eski Yunan’da uygulanan doğrudan demokrasi anlayışından temsili demokrasiye geçiş daha çok demokrasinin ulus-devlet ölçeğinde uygulanmak istenmesiyle ilgilidir.³⁵ Hem toprak büyüklüğü hem de nüfusun artışı doğrudan demokrasinin uygulanmasını imkânsız kılmaktadır. Ayrıca günümüzün karmaşıklaşan toplumsal yapısında işbölümünün zaruri hale geldiği düşünüldüğünde, siyasi kararların ortaya çıkış sürecinde söz konusu olabilecek farklı alternatiflerin yarar ve zararlarıyla birlikte değerlendirilmesi ve tartışılması ihtiyacı bazı günlük uğraşlardan ve bazı endişelerden azade kimselerin bu işlerle ilgilenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

³⁰ Kalaycıoğlu, a.g.m, s.425.

³¹ Sezen, a.g.e, s.41.

³² Hanna Fenichel Pitkin, *Temsil Kavramı*, çev: Seda Erkoç, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2014, s. 43.

³³ Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 15. B., Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 424.

³⁴ Sezen, a.g.e, s.42.

³⁵ Meral Sağır, “Demos”un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden “Küresel Doğrudan Demokrasi”ye”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.37, S.3, 2004, s.3.

Klasik anlamda temsili demokraside milli egemenlik anlayışı hâkim olup temsilciler kendilerini seçen seçmenleri değil, bir bütün olarak milleti temsil etmektedir.³⁶ Bir bütün olarak milleti temsil etme durumu temsilcilerin kendilerini seçenlere bağlı olmadığı, emir ve talimat almadığı ve azledilemediği anlamına gelmektedir. Ancak bu durum, seçmeni sadece seçimlerde söz sahibi olma seviyesine indirgemekte ve temsilcilerden hesap sorulmasını sadece birkaç senede bir olağan olarak gerçekleştirilen seçimlerle sağlamaktadır.

Klasik temsili demokraside söz konusu olan temsili vekâlet anlayışı millet egemenliği kuramına dayanmaktadır. 3 Eylül 1971 Fransız Anayasası da temsili vekâletin milli egemenlik anlayışının sonucu olduğunu belirtmektedir.³⁷ Bu anlayışa göre, temsilciler, her ülkede farklı düzenlenmekle birlikte, belli seçim bölgelerinden seçilmekte ancak seçim sonrası temsilcilik bağı seçildiği bölgeyle sınırlı olmayıp bütün ulusa ait olmaktadır. Millet bölünmez bir bütün olarak kendisini oluşturan bireylerden ayrı, soyut bir varlıktır ve halk, belli bir dönemde yaşayan insan topluluğunu oluşturmaktayken, millet, geçmişte yaşayan ve ileride doğacak bireyleri de kapsayıcı biçimde kullanılmaktadır.³⁸ Bu anlamda, millet egemenliği anlayışının gelecek nesillerin birlik ve beraberliğini de sağlayacak bir anlam ifade ettiği düşünülmektedir. Neticede, ulus devletin, temsili vekâletin geçerli olduğu bir demokrasi anlayışı içerisinde yükselerek kurumsallaşması, ayrılıkçı akımları etkileyebilecek emredici vekâlet anlayışının tehlikeli bir hale gelmekten uzaklaşması sonucunu da doğurmuştur.³⁹

Temsilcilerin kendilerini seçenleri değil bir bütün olarak milleti temsil etmesinin sonucu olarak temsilcilerin kendilerini seçenlerin talepleriyle hukuken bağlı olmamaları söz konusudur. Emredici vekâlet yasağı⁴⁰ olarak adlandırılan ve temsilciyle seçmen arasındaki ilişkiyi siyasi anlamda bir vekâlet olarak gören anlayış gereği temsilcilerin, seçildikleri bölgede yaşayan seçmenlerin talepleri hilafına oy kullanması ya da davranışta bulunması durumunda temsilcilik sıfatını sona erdirecek ya da verdiği kararı geçersiz kılabilecek bir yöntem öngörülmesi mümkün değildir. Ancak günümüzde, halk egemenliğinde

³⁶ Teziç, *Anayasa Hukuku*, a.g.e, s.224.

³⁷ Murat Sarıca, *Fransa ve İngiltere’de Emredici Vekâletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1969, s.185.

³⁸ Teziç, *Anayasa Hukuku* a.g.e, s.98.

³⁹ Tefik Gülsoy, “Milletin Temsili”, *Kamu Hukuku Arşivi – Khuka*, Eylül 2006, C. 9, S. 2, s. 83.

⁴⁰ Gözler, a.g.e, ss. 676-677.

olduğu gibi çoğunluk iradesinin esas alınması, daha üstün bir değer olarak değerlendirebileceğimiz millet yararını zedeleyebileceğinden, siyasi iktidarı oluşturan çoğunluk iradesinin çeşitli kurumlarla sınırlanabilmesi hem çoğulcu demokrasi hem de bireylerin temel hak ve özgürlüklerin korunması gerekçeleriyle meşru ve gerekli görölmektedir.

Temsili demokrasi ile doğrudan demokrasi arasında bir yerde bulunduğu söylenebilecek yarı-doğrudan demokrasi ise temel olarak bünyesinde temsil ilişkisini taşımasıyla doğrudan demokrasiden, halkın siyasi karar alma süreçlerine katılımı için çeşitli yöntemleri içermesiyle de klasik temsili demokrasiden ayrılır. Doğrudan demokraside modern devletin temel fonksiyonları olan yasama, yürütme ve yargı halk tarafından yerine getirilmekteyken yarı doğrudan demokrasinin uygulandığı sistemlerde halk, sadece yasama faaliyetine, temsilcilerin yanında belli durumlarda ve belli yollarla katılmaktadır. Doğrudan demokrasinin pratik sebeplerle uygulanamıyor oluşu ve temsili demokrasinin halkı demokratik bir düzende, seçimler haricinde, dışlıyor gibi görünmesi bazı önlemleri gerektirdiğinden yarı-doğrudan demokrasinin ortaya çıktığı söylenebilir.

Klasik olarak yarı-doğrudan demokrasinin söz konusu olduğu sistemlerde referandum, halk vetosu, halk teşebbüsü ve temsilcilerin azli araçları olduğu söylenebilir.⁴¹ Bunlardan ilk üçü siyasal tercihlere, politikalara ilişkin olmakla birlikte temsilcilerin azli kişiler üzerinde söz konusu olmaktadır.⁴² Halkoylamasına konu işlem devlet tarafından başlatılıp halk onayına sunulduysa referandum⁴³, belli sayıda seçmen tarafından gündeme getirilip halkoyuna sunulduysa halk teşebbüsü söz konusudur.⁴⁴ Halk vetosu belirli sayıda vatandaşın, kanunun yürürlüğe girmesini engellemesi ya da yürürlüğe girmiş kanunu yürürlükten kaldırmasını ifade eder.⁴⁵ Temsilcilerin azli ise, adından da anlaşılabilieceği üzere, belli sayıda seçmenin, o seçim bölgesinden seçilen kişinin temsilcilik sıfatının kaybettirilmesine yönelmiş ortak iradeleriyle söz konusu olabilecek işlemdir. Ancak, temsilcilerin, seçildikleri bölgeyi değil de tüm ülkeyi temsil ettikleri milli egemenlik anlayışında temsilcilerin azli kurumunun işlerliği bulunmamaktadır.

⁴¹ Ramazan Cengiz Derdiman, *Anayasa Hukuku*, 3. baskı, Bursa, Aktüel Yayınları, 2013, ss. 71-74.

⁴² şen, *a.g.e.*, s.16.

⁴³ Referandum, demokratik bir nitelikte gerçekteşiği takdirde yarı-doğrudan demokrasi aracı olarak düşünölebilir. Aksi takdirde yapılan, yukarıdan gelen bir işlemi halka onaylatarak meşruiyet sağlamaktır ve plebisit kavramıyla açıklanmaktadır. Plebisit hakkında detaylı bilgi için bkz. Derdiman, *Anayasa Hukuku*, *a.g.e.*, s.72, şen, *a.g.e.*, ss.23-29.

⁴⁴ şen, *a.g.e.*, s.20.

⁴⁵ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, *a.g.e.*, s.72.

Temsili demokrasinin temelinde yatan temsili vekâlet anlayışına karşılık emredici vekâlet anlayışı halk egemenliği kuramının bir uzantısıdır ve emredici vekâletin geçerli olduğu sistemlerde temsilciler, bir bütün olarak milletin değil kendilerini seçenlerin temsilcileridirler.⁴⁶ Bu durumda temsilciler ile kendilerini seçenler arasında özel hukuktakine benzer olarak bir “vekâlet” ilişkisi olduğu kabul edilir.⁴⁷ Bu anlayışla bağlantılı olarak, temsilciler, kendilerini seçen kişilerin talepleriyle bağlıdır ve sadece belli dönemlerde yapılan seçimlerle değil her an denetime açıktır. Çünkü bu açıdan düşünüldüğünde bölgesel ve kısmi menfaatlerin korunarak ulus adına feda edilmemesi siyasi açıdan önem taşımaktadır.⁴⁸ Bu sebeple, kendilerini seçenlerin talepleri hilafına oy kullanan ya da davranışta bulunan temsilcilerin azli mümkün olabilmektedir. Rousseau, “Toplum Sözleşmesi” adlı eserinde doğrudan demokrasiyi savunmakta, ancak büyük devletlerde bunun uygulanabilirliğinin olmamasına önlem olarak temsilcilerin yetkilerini kötüye kullanmamaları amacıyla⁴⁹ kendilerini seçenlerin talepleriyle bağlı olmalarını ve kişisel görüşleri yerine halkın görüşlerini yansıtmasını gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁰

Rousseau, halk egemenliği anlayışıyla halk iradesinin temsil edilemeyeceği ve devredilemeyeceğini ifade etmiştir. Egemenlik, halka ait olduğundan dolayı da kendisini oluşturan bireylerden ayrı, soyut bir varlığı haiz değildir ve birey iradelerinin toplamından oluşur. Ancak, oy birliği karar alma süreçlerinde çok mümkün olmadığından, egemenliğin meşruiyetini genel irade olarak adlandırılan çoğunluk iradesinden aldığı söylenebilir.⁵¹

Rousseau’ya göre kanunları halkın yapması şart değildir, halkın onayı “halk egemenliği” için yeterlidir. Kanunları onaylayan “halk meclisleri” yanında kanunları hazırlayacak bir meclise de ihtiyaç vardır ve bu mecliste görev yapacak olanlar egemenliği halk adına kullanan temsilciler değil halkın memurları durumundadırlar.⁵²

Başta temsilcilerin azli olmak üzere doğrudan demokrasi araçları içerisinde gösterilen yöntemler halk egemenliğinin geçerli olduğu düzenlerde kullanılmaktadır. Bu da

⁴⁶ Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s.102.

⁴⁷ Gözler, *a.g.e.*, s. 670.

⁴⁸ Pitkin, *a.g.e.*, s.209.

⁴⁹ Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s.102.

⁵⁰ Sarıca, *a.g.e.*, s.145.

⁵¹ Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s.96.

⁵² Sarıca, *a.g.e.*, s.137.

emredici vekâlet anlayışını temel alan halk egemenliği kuramının temelde doğrudan demokrasiyi savunmakla birlikte pratik sebeplerle temsil ilişkisine bünyesinde yer verdiğini göstermektedir. Bu nedenle söylenebilir ki; yarı doğrudan demokrasi sayılabilecek sistemlerde seçim, temsili demokraside olduğu gibi önemli bir kurum olsa da doğrudan demokrasinin uzantısı sayılabilecek halk egemenliği anlayışı ve buna bağlı olarak emredici vekâletin etkisi bu sistemi temsili demokrasiden ayırmaktadır.

3. SEÇİMİN TEMSİLİ DEMOKRASİLER BAKIMINDAN DEĞERİ

Temsil ilişkisi, geniş bir anlamda düşünüldüğünde, monarşilerde monarkın, aristokrasilerde aristokratların, diktatörlüklerde de diktatörün şahsında belirmiştir.⁵³ Ancak bunun demokratik niteliği haiz bir görünüm almasıyla temsilcilerin nasıl belirleneceği önemli bir soru olmaya başlamıştır. Bu nedenle demokratik anlamda bir temsil ilişkisinin ilk adımının seçimler olacağı açıktır. Çünkü demokratik iktidar zora değil, oya dayanmaktadır.⁵⁴ İster emredici vekâlet, isterse temsili vekâlet anlayışı geçerli olsun bireyler seçim yoluyla temsilcileri belirlemektedir. Ancak bu sayede, egemenliği kullanacak temsilcilerin belirlenmesinde egemenliğin sahibi olarak görülen milletin tercihleri dikkate alınabilecektir. Günümüzde bireylerin katılımı olmadan egemenliği kullanacak kişilerin belirlenmesi ya da kurumların oluşturulması durumunda, demokratik temele sahip olmadığından meşruiyetleri tartışmalı hale gelecektir. Otoriter ve/veya totaliter siyasal sistemlerde seçimler, iktidarda olan ideolojinin ve kurulu düzenin korunması, bireyler üzerinde denetimin gerçekleştirilmesi veya ülke içinde ya da yurtdışında meşruiyet sağlamak amacıyla göstermelik biçimde ya da demokratik niteliklerden önemli ölçüde yoksun bir şekilde gerçekleştirilmektedir.

Seçim yoluyla temsil, fikir çoğulluğuna ve bu fikirlerin ifade edilebilirliğiyle anlam kazanmaktadır. Bu şekilde farklı fikirlerin varlığını ve kendini ifadesini garanti eden seçim sistemleri birey özgürlüklerini garanti etmekte ve seçim bu anlamda siyasal rekabetin serbestçe cereyan ettiği rejimlerle bir partinin iktidar tekelinin demokratik seçim imkânlarını ortadan kaldırdığı rejimler arasında ayırıcı bir fonksiyon olabilmektedir.⁵⁵

⁵³ Gülsoy, *a.g.m.*, s. 79.

⁵⁴ Karamustafaoğlu, *a.g.e.*, s. XIII (Başlangıç Bölümü).

⁵⁵ Cotteret ve Emeri, *a.g.e.*, s.7.

4. DEMOKRATİK SEÇİMİN TEMEL DEĞERLERİ

Seçimin söz konusu olduğu her sistemin demokratik niteliğe sahip olduğu söylenemez, ancak günümüzde demokratik bir meşruluğa dayanma iddiasında olan sistemlerin olmazsa olmazı seçimlerdir. Ancak, seçimi demokratik bir sistemin önkoşulu yapan başlı başına onun varlığı değil, onun demokratik bir düzende fikirlerin yarışabilmesine ve ifade imkânı bulabilmesine izin veren nitelikleridir. Demokratik temsilin gereği gibi gerçekleşebilmesi, yâni yurttaşların kararların üretilmesi sürecine aktif ve belirleyici bir biçimde katılabilmelerinin sağlanması, seçim sisteminin geniş ve dar anlamlarıyla, çoğulcu bir oluşuma izin vermesini gerektirmektedir.⁵⁶ Dolayısıyla farklılıkların kabul edildiği ve farklı fikirlerin örgütlenerek seçime katılabilmelerinin ve programlarını seçmenlere anlatmalarının önünde engellerin bulunmadığı bir düzen ancak demokratik olabilecektir. 1982 Anayasası'nın 67/2. maddesinde ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 2. maddesinde seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli ve açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca Anayasa'nın anılan hükmünde seçimlerin genel oy ilkesine uygun şekilde yargı denetimi ve gözetimi altında yapılacağı da belirtilmiştir. Genel oy ilkesi, kazanımı için uzun yıllar mücadele edilen ve evrensel olarak demokratik niteliğe sahip her seçim sisteminde bulunan en temel ilke olarak dikkat çekmektedir.

Demokratik niteliğe sahip bir seçimin özellikleri çeşitli uluslararası belgelerde de zikredilmiştir.⁵⁷ İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 21. maddesinde yönetimin halk iradesine dayandığı ve bu iradenin genel ve eşit oy ilkelerinin geçerli olduğu, gizli oy imkânının sağlandığı ve periyodik aralıklarla düzenlenen seçimlerle ortaya çıkacağı hüküm altına alınmıştır. Anılan maddenin 1. fıkrasında da seçimlerin serbestçe yapılması gerektiği belirtilmiştir. Beyannamenin uygulanması amacıyla çıkarılan Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 25. maddesinde de oy vermede serbestlik, gizlilik, genellik ve eşitlik ilkeleri düzenlenerek seçimlerin makul aralıklarla yapılacağı ifade edilmiştir. Son olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek Birinci Protokolün 3. maddesiyle taraflara halkın kanaatini serbestçe ifade edebildiği gizli oy ilkesinin geçerli olduğu seçimleri makul aralıklarla düzenleme yükümü getirilmiştir.

⁵⁶ Levent Köker, "Seçim Sistemleri ve Siyasi Çoğulculuk", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.23, 2006, s.210.

⁵⁷ Burada sayılan ve seçimin niteliklerine ilişkin olarak çeşitli uluslararası belgelerde düzenlenen hükümler için bkz. Abdurrahman Eren, Türkiye'de Uygulanan %10 Genel Seçim Barajının Serbest Seçim Hakkını İhlal Sorunu, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, 2008, ss. 65-66.

Buradan da anlaşıldığı üzere genel, eşit, serbest ve gizli oy seçime demokratik karakter kazandıran en önemli unsurlar arasında değerlendirilmektedir. Öte yandan, seçimin makul aralıklarla periyodik olarak gerçekleştirilmesi de anılan nitelikler kadar önem taşımaktadır. Çünkü temsili demokrasilerin özelliği göz önünde bulundurulduğunda temsilcilerin belirlenmesi veya başarısız olarak değerlendirilen ya da seçmenin herhangi bir sebeple memnun kalmadığı temsilcilerin görevlerini sona erdirmenin en işlevsel aracı seçimler olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle seçimlerin makul olmayacak derecede uzun aralıklarla gerçekleştirilmesi, demokrasinin kurumsallaşması ve benimsenmesi noktasında problemlere sebep olabileceği gibi seçmenin denetiminden ve seçim aracılığıyla hesap vermekten uzak olduğu izlenimine kapılacak temsilcilerin keyfi davranmalarına sebep olabilecektir.

4.1 GENEL OY

Kimlerin seçmen olabileceği noktasındaki sorunlara cevap olarak birçok kişi genel oyun demokrasi için bir gereklilik, olmazsa olmaz olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸ Genel oy denildiğinde çoğunlukla, hiçbir insanın doğuştan ya da sonradan elde edebileceği ırk, servet, cinsiyet ya da öğrenim durumu gibi sebeplerden dolayı oy verme ya da seçme hakkından yoksun bırakılmayacağı anlaşılmaktadır.⁵⁹ Genel oy ilkesinin karşıtı olarak tarihsel süreçte çeşitli biçim ve yöntemlerle sınırlı oy anlayışı etkili olmuştur. Özellikle 19.yy sonlarına kadar uygulanan sınırlı oy anlayışı topluma egemen olan varlıklı sınıfların seçme hakkını kendi sınıflarının ayrıcalığı olarak kabul etmelerinden kaynaklanıyordu.⁶⁰ Kişilerin belli sayıda mülk sahibi olması ya da belirli miktarda vergi vermiş olması servete bağlı, belli bir eğitim seviyesine sahip olması yeteneğe bağlı, kadınların seçme hakkının olmaması cinsiyete bağlı, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Afrika'da siyahi bireylere yönelik olarak uygulanan sınırlamalar başta olmak üzere etnik kökene ya da cilt rengine göre yapılan engellemeler ırka bağlı sınırlı oya örnek olarak gösterilebilir.⁶¹

⁵⁸ Anders Johnsson, "Alternative Electoral Systems", *Democracy Parliament And Electoral Systems*, ed. M.A. Griffith Traversy, Lonon, Pluto Press, 2002, s.73.

⁵⁹ Karamustafaoğlu, *a.g.e.*, s.94.

⁶⁰ Teziç, *Anayasa Hukuku*, *a.g.e.*, s.243.

⁶¹ Sınırlı oy ilkesinin uygulanmasına ilişkin türler ve bunların kaldırılarak demokratik genel oy sistemine geçiş sürecine ilişkin olarak karşılaştırmalı ve detaylı değerlendirme için bkz. Karamustafaoğlu, *a.g.e.*, ss: 6-56.

Birçok ülke, günümüzde, kimlerin seçmen olacağı noktasında küçük istisnalar öngörmektedir. Örneğin; belli bir yaşı doldurmuş olmak, ayırt etme gücüne sahip olmak, hükümlü olmamak, yüksek mevkide bulunanlara ve/veya yargıçlara karşı önyargı oluşmaması ya da bağımsızlıklarını zedelememek amacıyla oy hakkı vermemek, ikamet etmeyenlerin ülke sorunları ya da adaylarla ilgili yeterince bilgi sahibi olmayabileceği varsayımıyla ikamet şartı aramak bu istisnalara örnek olarak gösterilebilir.⁶² Toplumda nicelik olarak önemli görülebilecek miktarda insanı dışlamayan ve oy verme konusunda siyasal bilince sahip seçmenlerin oy kullanmasını engellemeyecek ya da seçim güvenliği ve adaleti gibi sebeplerle uygulanacak sınırlamaların genel oyun istisnasını oluşturmayacağı kabul edilmelidir.

1982 Anayasası rejiminde de kimlerin seçmen sıfatına sahip olduğu ya da oy kullanabileceği hem anayasa ile hem de kanunla belirlenmiştir. 1982 Anayasasının ilk halinde 21 yaşını dolduran her Türk vatandaşının seçimlerde ve halkoylamalarında seçmen sıfatını haiz olduğu düzenlenmiş, silahaltında bulunan er ve erbaşlarla, askeri öğrencilerin, ceza ve tevkif evlerinde bulunan tutuklu ve hükümlerin oy kullanamayacağı istisna olarak belirtilmiştir. Anayasa'nın 23.07.1995 tarihli 4121 sayılı Kanunla değişik haliyle 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşının seçmen sıfatını haiz olduğu ve silahaltında bulunan er ve erbaşlarla, ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin oy kullanamayacağı belirtilmiştir. 2001 yılında 4709 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle de oy kullanamayacak hükümlüler sınıfında daraltmaya gidilerek taksirli suçlardan hüküm giyen bireylere oy hakkı tanınmıştır. 298 sayılı Kanun'un 7. maddesinde oy kullanmaya engel geçici durumlar, 8. maddesinde de seçmen olmaya engel haller düzenlenmiştir. 7. madde Anayasa'nın anılan hükmü ile paralellik gösterirken 8. madde ile kısıtlı olanların⁶³ ve

⁶² Johnsson, *a.g.m.*, s.74.

⁶³ Reşit olmamaktan dolayı velayet ya da vesayet altında bulunanlar bir tarafa bırakılacak olursa Türk hukukunda kısıtlılık halleri genel olarak Türk Medeni Kanunu 404 vd. maddelerinde vesayeti gerektiren haller başlığıyla düzenlenmiştir. Buna göre;

- Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı (m.405)
- Savurganlık, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı, kötü yönetim (m.406)
- Bir yıl veya daha uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı bir cezaya mahkûm olma durumu (m.407)
- İlgilinin geçerli nedenlere dayanan talebi (m.408)

kısıtlılık sebepleri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ersoy Kontacı, *Türk Hukukunda Kısıtlılık Hali ve Seçme Hakkı*, <http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/kisitlilik.pdf>, Erişim Tarihi: 08.11.2015.

kamu hizmetinden yasaklı olanların⁶⁴ seçme hakkını kullanmaya ehil olmadıkları hüküm altına alınmıştır.

4.2 SERBEST OY

Serbest oy, seçmenin oy kullanırken iradesini zorlayıcı bir şekilde etkileyen müdahalelerden uzak olması anlamına gelmektedir. Bu ilke gereğince seçmen oy pusulasında istediği partiyi ya da adayı işaretlemekte serbesttir ve seçmenin bu özgürlüğünü yok sayarak istemediği bir tercihte bulunması için onu korkutmak, yanıltmak bu ilkenin ihlali anlamına gelmektedir.⁶⁵ Seçmen iradesinin olağandışı şekilde etkilenmesinin önüne geçmek için kanun koyucunun bazı önlemler alması gerekmektedir.

298 sayılı Kanunda çeşitli hükümlerle seçim sürecinde ve seçim gününde uyulması gereken çeşitli yasaklar belirtilerek propagandaların şeffaf ve baskı yapıcı nitelikten uzak bir şekilde gerçekleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Kanuna 5980 sayılı Kanun ile eklenen 55/B/3 maddesi uyarınca oy verme gününden önceki on günlük sürede yazılı, sözlü, görsel basın ve yayın organları ile kamuoyu araştırmaları, anketler, seçim tahminleri gibi bir siyasi partinin veya adayın lehinde ya da aleyhinde veya bireylerin oy verme davranışlarını etkileyecek türde yayın yapılması ve herhangi bir şekilde dağıtılması yasaktır. Bu süre dışında yapılacak yayınların tarafsız niteliğini ve yapılan anket ve kamuoyu araştırmalarının bilimselliğini sağlamak için hangi kuruluş tarafından kaç denekle yapıldığı ve kim tarafından finanse edildiğinin açıklanması zorunlu kılınmıştır. Benzer olarak 80. madde ile seçim günü saat 18.00'e kadar seçime ilişkin olarak her türlü bilginin, haberin, yorumun yayınlanması yasaklanmıştır. Bu hükmün amacının seçim günü oy vermeye giden bireylerin tercihlerinin basın-yayın organları vasıtasıyla etkilenmesinin önüne geçmektir. Ayrıca 79. madde ile seçim günü, emniyet ve asayişini sağlamakla görevli olanlar hariç, silah taşımak yasaklanmıştır. Bu hüküm ile de seçmen iradesinin silah zoruyla, tehditle baskılanmasının önüne geçmek amaçlanmıştır. Bunlar dışında eşitsiz mali kaynaklarla seçim yarışına girme bazı aday ya da partileri daha avantajlı hale getirerek tekel konumuna soktuğundan seçmen davranışını etkileyebilmektedir.⁶⁶

⁶⁴ Kamu hizmetinden yasaklı olma durumu, kişinin işlemiş olduğu suç dolayısıyla mahkûm olduğu hapis cezasının infazı tamamlanıncaya kadar seçime ilişkin haklarını kullanamamasını ifade etmektedir. Derdiman, *Anayasa Hukuku a.g.e.*, s. 184.

⁶⁵ Karamustafaoğlu, *a.g.e.*, s. 159.

⁶⁶ Cotteret ve Emeri, *a.g.e.*, s.33.

Serbest oy ya da seçim serbestliği ilkesini daha geniş anlamlandıran görüşlere göre ise, seçmen sadece seçime katılan alternatifler arasından birini tercih etme şeklinde⁶⁷ değil, seçime katılıp katılmama konusunda da bir serbestlik içinde bulunmaktadır.⁶⁸ Buna göre; bazı devletlerin mevzuatında yer alan mecburi oy⁶⁹ ilkesi, serbest oy ya da seçim serbestliği ilkesiyle çelişmektedir. Çünkü bu ilke gereğince seçmenin oy kullanmaması çeşitli yaptırımlara bağlanmaktadır.

Seçimlerde, sandık başına giderek bir tercihte bulunup bulunmama serbestisi seçime katılmanın hak mı yoksa görev mi olduğu anlayışıyla bağlantılıdır. Bu da en temelde halk egemenliği – milli egemenlik anlayışları arasındaki farka dayanır. Halk egemenliği anlayışında her vatandaş, halkın malı olan egemenliğin küçük bir parçasına sahip olduğundan ve bu egemenliği seçime katılıp oy vererek kullandığından seçme yetkisi kişiye bağlı ve doğuştan elde edilen bir hak olarak kabul edilmiştir.⁷⁰ Millet egemenliği anlayışında da daha önce ifade edildiği gibi egemenlik millete ait olup temsilciler aracılığıyla kullanılır ve millet, oy veren seçmen kitlesinden daha geniş bir anlamı ifade etmektedir. Bu nedenle kanun aracılığıyla kimlerin oy kullanabileceği o kişiler bakımından bir görev olarak düzenlenir.⁷¹

Günümüzde halk egemenliği anlayışıyla millet egemenliği anlayışının bu alandaki farklı yaklaşımlarının etkisini yitirdiği söylenebilir.⁷² 1961 Anayasasının 4. maddesi ile millet egemenliği anlayışını benimsemesine rağmen 55. maddede oy vermeyi bir hak olarak düzenlemesi ve o dönem yürürlükte bulunan mevzuatta seçimlere katılmamayı herhangi bir yaptırıma bağlayan bir hüküm bulunmaması da bu görüşü destekler görünmektedir. Tarihsel süreçte millet egemenliği anlayışında burjuvazinin genel oy ilkesine karşı

⁶⁷ Ramazan Cengiz Derdiman, *Anayasa Hukuku Temel Bilgiler*, Bursa, Aktüel Yayınları, Aralık 2014, s.143.

⁶⁸ Teziç, *Anayasa Hukuku*, a.g.e, s.252, Bülent Tanör – Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 13. B., İstanbul, Beta Yayınları, 2013, s.216, Cotteret ve Emeri, a.g.e, s.32.

⁶⁹ Birçok ülkede mecburi oy diktatörlüklerden, savaştan, toplumsal bir karmaşadan sonra ya da seçimlere kabul edilemez düzeyde düşük katılımından sonra yürürlüğe girmiştir. Bazı ülkelerde seçime katılımı %20 lere kadar çıkarması demokrasinin olgunlaşması bakımından önemli olmakla birlikte seçmen listelerinin güncellenmesi ve devamlılığı bakımından da önem arz etmektedir. Mecburi oy ilkesi ile avantajları ve dezavantajları için bkz. Robert Ray, “Mandatory voting: the pros and cons”, *Democracy Parliament And Electoral Systems*, ed. M.A. Griffith Traversy, London, Pluto Press, 2002, ss. 83-87.

⁷⁰ Karamustafaoğlu, a.g.e, s. 121.

⁷¹ A.e, s. 123.

⁷² A.e, s. 125. Teziç, *Anayasa Hukuku*, a.g.e, s. 251. 1982 Anayasası’nda millet egemenliği anlayışı benimsemesine rağmen, halk egemenliğinin geçerli olduğu yarı doğrudan demokrasilerde kullanılan, referandum usulünün sınırlı bir şekilde de olsa öngörülmesi ayrıca örnek olarak gösterilebilir. Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 15. B., Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 91.

olması neticesinde çeşitli şekillerde sınırlı oy anlayışı belirerek oy vermek bu kişiler bakımından kamu görevi sayılmıştır.⁷³ Ancak günümüzde vatandaşlık, yaş, ayırt etme gücü gibi sebeplerle konulan sınırlar hariç olmak üzere oy verme yetkisine kapsayıcı bir sınır konmaması oy vermeyi dar bir kesimin tekelinde bulunan bir görev olmaktan çıkarıp ancak makul sebeplerle sınırlandırabilmek koşuluyla daha geniş bir kitleye tanınan hak olmaya yaklaştırmıştır.

Bireylerin oy kullanmamasını çeşitli yaptırımlara bağlamak katılımı arttırabilir ancak bu her zaman katılımı parlamentoda sandalye dağılımına tam olarak yansıtmakla meşruiyete katkı sağlamayabilir. Çünkü seçime katılmakla birlikte oyunu çeşitli sebeplerle kullanmak istemeyen kişiler farklı yöntemlerle oyunun geçersiz sayılmasını ve hesaba katılmamasını sağlayabilirler. Bu da aslında katılımın sanal bir şekilde yüksek görünmesine sebep olmakta, demokratik sürece çok fazla katkı sağlamamaktadır. Ayrıca hukuk düzeninin mecbur kılması sonucu seçimlerde bir tercihte bulunmak zorunda kalan bireyler karar alma süreçlerine dair bir aidiyet duygusu hissetmeyebileceklerdir ki bu da demokrasinin toplumsal olarak benimsenmesinin önünde bir engel olarak görülebilir. Seçimlere katılımın yüksek olmasının genel oy ilkesinin de amacı olduğu ifade edilse de⁷⁴ genel oy ilkesinin makul istisnalar haricinde herkesin oy kullanması gerekliliğini değil, oy kullanabilme imkânının sağlanmasını amaçladığı söylenmelidir. Ayrıca, oy vermemek de mevcut siyasal konjonktür açısından bir tercih mahiyetinde sayılacağından bir katılım türü olarak değerlendirilmelidir. Böylece kişilerin mevcut siyasal yelpazede hiçbir partiyi ya da görüşü desteklememesi gibi bir sonuç doğacaktır. Bu da, partilere, kendi programlarını, seçmen talepleri doğrultusunda revize etme fırsatı sunacaktır. Bu imkânı tanımak adına Rusya’da olduğu gibi oy pusulasında “hepsine karşı” şeklinde bir seçeneğe yer verilmesi düşünülebilir.⁷⁵

1982 Anayasası millet egemenliği anlayışını benimsemekle birlikte 67. maddede seçimlere katılmayı hak olarak belirlemiştir. Anayasa’da mecburi oya ilişkin olarak ilk kez geçici 16. maddeyle Anayasa’nın halkoylamasına mazeretsiz şekilde katılmayanların halkoylamasından itibaren 5 yıl içinde yapılacak genel ve mahalli seçimlere katılmaya-

⁷³ Teziç, *Anayasa Hukuku*, a.g.e, s. 251.

⁷⁴ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, a.g.e, s. 186.

⁷⁵ Yavuz Atar, “Seçim Hukukunun Güncel Sorunları”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.23, 2006, s. 215.

cağı hükmü konmuştur. 2839 sayılı Kanun'un 3270 sayılı Kanunla değişik 63. maddesinde de milletvekilliği genel ve ara seçimlerinde meşru mazeretleri olmadan oy kullanmayanlara para cezası yaptırımını uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Anılan kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılıktan dolayı iptal edilmesi ihtimalinin önüne geçebilmek için 3361 sayılı Kanun ile Anayasa'nın 175. maddesine genel ve mahalli seçimlere katılımı arttırmak amacıyla kanunla para cezası dâhil her türlü tedbirin alınacağı hükmü eklenmiştir.⁷⁶

4.3 EŞİT OY

Eşit oy ilkesi, oy verme yetkisine sahip her kişinin tek bir oya sahip olması anlamına gelir. Kişilerin sahip olduğu mal varlığı miktarı ya da toplumsal statüleri eşit oy ilkesinin geçerli olduğu sistemlerde birden fazla oy kullanma hakkı vermemektedir.

Her seçmenin tek bir oy hakkına sahip olmasının en büyük istisnası çoğul veya katmerli oy usulüdür.⁷⁷ Genel olarak, toplumda bazılarının daha bilgili ya da yetenekli olduğu gibi bir varsayımdan hareket edilerek o kişilerin oylarının daha değerli olduğu iddiası bu usulün uygulanma sebeplerindedir.⁷⁸ Bu usul çeşitli şekillerde söz konusu olabilmektedir. Bunlardan bazıları; belli bir yaşın üstünde olanlara, çocuk sahibi olanlara ya da belli miktarda vergi ödeyen vatandaşlara fazladan oy hakkı tanımak, belirli şartları taşıyan bireylere birden fazla seçim çevresi için oy kullanma imkânı vermek ya da aile reislerine ailenin seçmen olmaya ehil her bir üyesi için fazladan oy hakkı tanımaktır.⁷⁹

Eşit oy ilkesinin çağdaş bir yorumuna göre ise herkesin tek oy hakkı olmakla birlikte, kullanılan oyların temsilcilerin seçiminde, belirlenmesinde aynı etki ve değerde de olmasını gerektirmektedir.⁸⁰ Bu anlayış kendini ilk ve öncelikli olarak seçim çevrelerinin ve hangi çevreden kaç temsilci çıkacağına belirlenmesinde gösterir. Seçmen sayısı farklı olmasına rağmen her seçim çevresinden aynı sayıda temsilci çıkması seçmen sayısı daha düşük olan bölgelerde kullanılan oyları daha değerli hale getirmektedir. Matematiksel eşitlik oyun gücü ve temsilin etkisiz kalmaması için altın değerinde olsa da bunun coğrafi

⁷⁶ Teziç, *Anayasa Hukuku*, a.g.e, s.252.

⁷⁷ Karamustafaoğlu, *a.g.e*, s. 130.

⁷⁸ *A.e*, s.132.

⁷⁹ Çoğul oyun tarihsel olarak uygulandığı ülkeler ve bu uygulamaların sebepleri için bkz. *A.e*, ss. 130-132.

⁸⁰ Derdiman, *Anayasa Hukuku*, a.g.e, s. 185.

yakınlık, demografik yoğunluk ve ülkenin idari bölümlenmesinin göz önünde bulundurulduğu uygun seçim çevrelerinin oluşumu ile dengelenmesi gerekmektedir.⁸¹ En adil ve doğru sonuç veren yöntemin bütün ülkenin tek bir seçim çevresi sayılması genellikle kabul edilmekle birlikte nüfus ve coğrafi bakımdan büyük ülkelerde yaşanması muhtemel zorluklar sebebiyle ülke, seçim çevrelerine ayrılmaktadır. Parlamentodaki sandalye sayısının seçim çevrelerine nüfusları oranında bölüştürülmesi kullanılan oyların mümkün olduğu kadar eşit şekilde etki etmesi bakımından oldukça önemlidir.

4.4 BİREYSEL OY

Oy hakkının bireyselliği, seçmenlik sıfatının bir meslek grubuna ya da toplum kesimine ait olmaktan dolayı değil, vatandaş olmaktan dolayı kişilere verilmesini ifade etmektedir.⁸² Fransız Devrimi öncesi rahiplerin, asillerin ve halkın ayrı ayrı kendi temsilcilerini seçiyor olduğu sosyal temsil, bireyler dışında ortak menfaati ve çalışma prensiplerine sahip meslek gruplarının bireyler yerine temsil edildiği mesleki temsil, seçimin bireysel oluşunun istinası olarak görülmektedir.⁸³

Bireysel oy ilkesinin karşısında toplumsal oy ilkesi yer almaktadır ve bu ilke geçince kişiler her bir topluluk içinden seçilir. Örneğin; sanayiciler kendi temsilcisini, tüccarlar kendi temsilcisini ve farklı meslek grupları ya da toplumsal kesimler doğrudan kendi temsilcilerini seçeceklerdir.⁸⁴ Ancak burada millet iradesi değil ayrı ayrı toplulukların iradeleri esas alınmış olacağından milletin değil kendi temsilcisini seçen toplulukların menfaatlerinin gözetileceği bir sistem ortaya çıkabilecektir.⁸⁵

4.5 ŞAHSİ OY

Şahsi oy ilkesi, çağdaş demokrasinin uygulandığı bazı ülkelerde istisnaları bulunmakla birlikte, seçmenin oyunu bizzat kendisinin kullanması gerektiğini ifade etmektedir.⁸⁶ Seçmen, bu ilke uyarınca, sandık başına giderek kendisine verilen oy pusulasını

⁸¹ Schultz, *a.g.e.*, s.150.

⁸² Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s.252.

⁸³ *A.e.*, s.253.

⁸⁴ Derdiman, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 187.

⁸⁵ *A.e.*, s.187.

⁸⁶ Bireylerin oylarını bizzat kendilerinin kullanması gerektiği çeşitli yazarlar tarafından şahsi oy ilkesiyle ifade edilerek bireysel oy kavramından ayrı bir tanım yapılmıştır. Bkz. *A.e.*, s.187, Gözler, *a.g.e.*, s. 710.

kendisi mühürleyip oy sandığına atmalıdır. Bu sayede, seçmenin yapacağı tercihe dışarıdan gelebilecek herhangi bir müdahalenin engellenerek oyun birey tarafından bizzat ve serbestçe kullanımının ve seçim güvenliğinin sağlandığı ifade edilebilir.

298 sayılı Kanun'un 2. maddesinde seçmenin oyunu kendisi kullanacağına dair hüküm, 75. maddesinde seçmenin oy pusulasını kapalı oy verme yerinde katlayarak kendi eliyle zarfa koyarak kapatmasına dair hüküm ve 93. maddesinde kapalı oy verme yerinde katladığı oy pusulasını sandığa bizzat atması gerektiğine dair hüküm şahsi oy ilkesini gerçekleştirilmeye yönelik hükümlerdir.

Yukarıda bahsedilen hükümlerin istisnası olarak bazı ülkelerde “gıyabi oy” adı verilen bir usul geliştirilerek seçmenin çeşitli sebeplerle oy veremeyecek durumda olması hali telafi edilmeye çalışılmaktadır. Seçim günü, işi ya da görevi dolayısıyla seçim çevresinden uzakta olanlar, rahatsızlığı dolayısıyla sandık başına gidemeyenler, oy verme gününde yolculuk yapmak zorunda bulunanlar, seçim işlerini yürütmekle görevli olanlar ya da oy verme merkezine uzak oturanlar gıyabi oy usulünü kullanmaya yetkili olabilirler.⁸⁷ Bu sayede kişilerin oy vermelerinin önündeki engellerin kaldırılması ve katılımın mümkün olduğunca artırılması hedeflenmiştir.⁸⁸

Oyun seçmen tarafından bizzat kullanılmasını ifade eden şahsi oy ilkesinin istisnası olan gıyabi oy; sandık başına gidemeyen hasta ve engellilerin evde oy kullanması, bir başka seçmenin vekil tayin edilerek vekâletle kullanılan oy ya da seçim günü, seçim çevresinde bulunmaması sebebiyle seçmenin mektupla kullandığı oy yöntemlerinden biriyle söz konusu olabilmektedir.⁸⁹

298 sayılı Kanunda 5749 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle 94. maddeden sonra gelmek üzere 94/A ve 94/B maddeleri eklenerek yurtdışında yaşayan seçmenlere mektupla oy kullanma imkânı getirilmesi öngörülmüştür. Anayasa Mahkemesi anılan hükümleri aşağıdaki gerekçe ile iptal etmiştir.

“İptali istenilen yasa kurallarında öngörülen mektupla oy kullanma yöntemi, seçmenin oyunu kullanırken aile üyelerinden ve sosyal çevresinden gelebilecek her türlü etkiye açık olması nedeniyle seçmenin iradesini korumaya elverişli bulunmamaktadır. Seçimin serbestliği ilkesi, seçmenin oyunu her türlü etkiden uzak ve gizlilik içinde kullanmasının tam olarak güvence altına alınması halinde gerçekleştirilebilir. Bu güvencenin ise kuralda öngörülen mektupla oy verme yöntemi ile

⁸⁷ Karamustafaoğlu, *a.g.e.*, ss. 141-142.

⁸⁸ Sezen, *a.g.e.*, s.80.

⁸⁹ Gözler, *a.g.e.*, ss. 710-711.

gerçekleştirilmiş olduğundan söz edilemez. Bu nedenle seçim için aranan serbestlik ve gizlilik ilkelerini sağlamaya elverişli bulunmayan mektup yöntemiyle oy kullanılmasına ilişkin yasa kurallarının Anayasa'nın 67. maddesine aykırıdır."⁹⁰

298 sayılı Kanun'un 93/2. maddesi uyarınca körler, felçliler veya benzeri engel halleri açıkça belli olanların, aynı seçim çevresinde seçmen olan akrabalarından birinin, akrabası yoksa diğer herhangi bir seçmenin yardımı ile oylarını kullanabilmesi oyun birey tarafından bizzat kullanımının ihlali değil istisnası niteliğindedir.⁹¹ Bir seçmenin birden fazla malule refakat edemeyeceği de hüküm altına alınarak seçime şaibe düşmesi engellenmeye çalışılmıştır.

4.6 GİZLİ OY

Gizli oy, seçmenin oy kullanırken herhangi birinin görmesi, izlemesi ya da verdiği oy hakkında başka birisinin bilgi sahibi olması endişesinden uzak şekilde oy kullanabilmesini ifade etmektedir.⁹² Gizli oy ilkesine sadık kalınması kişinin iradesinin sandığa serbest şekilde yansımalarının garantisidir.⁹³ Oy vermenin gizliliğini sağlamak için neredeyse her devlette birbirine benzer önlemler alınmaktadır. Bunlardan oy pusulasının gizliliği sağlayacak özelliklere sahip oluşu ve oy vermek için kapalı bir yer ayarlanmış olması güvenilir bir seçimin olmazsa olmazları arasında değerlendirilmektedir. Kâğıt oy pusulalarının kullanıldığı seçimlerde, kullanılan kâğıt, arkadan bakıldığında hangi partiye ya da adaya oy verildiği belli olmayacak derecede ışık geçirmez olmalı ve pusulalar seçmene oyunu kullanması amacıyla verilene kadar koçanda kalmalıdır.⁹⁴

Oyun gizlice değil herkesin görebileceği bir yerde ya da herkesin duyabileceği bir şekilde verilmesi kişi tercihinin serbestçe kullanımını da engelleyecektir. Hangi partiye ya da adaya oy verdiğinin diğer insanlar tarafından öğrenileceğini bilen birisinin kendisini baskı altında hissetmesi ihtimal dâhilindedir.

⁹⁰ AYM Kararı E: 2008/33 K: 2008/113 R.G. Tarih-Sayı :05.07.2008-26927.

⁹¹ Derdiman, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 188.

⁹² Derdiman, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 186.

⁹³ Tanör – Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 217.

⁹⁴ Ron Gould, "Holding elections: the mechanics", *Democracy Parliament And Electoral Systems*, ed. M.A. Griffith Traversy, London, Pluto Press, 2002, s.101.

298 sayılı Kanun'un 75. maddesinde sandık kurullarına oy serbestliğini ve gizliliğini sağlayacak nitelikte kapalı oy verme yeri hazırlama görevi yüklenmiş ve 68. maddeye 2010 yılında eklenen fıkra ile bu yere ilişkin teknik özellikler belirtilmiştir. Kanun'un 77. maddesiyle oy pusulalarının ve zarfların resmi kurullarca mühürlenerek seçmene sunulacağı hüküm altına alınmıştır.

4.7 TEK DERECELİ OY

Tek dereceli oy ya da seçim, temsilcilerin doğrudan seçmenler tarafından seçilmesini ifade eder. İki dereceli oy ya da seçim ise temsilcilerin asıl seçmenlerin seçtiği ikinci seçmenler tarafından seçilmesini ifade eder. İki dereceli seçim bugün halen Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanmaktadır, ama burada ikinci seçmenlerin seçiminde emredici vekâlet usulü geçerli olduğundan temsilcileri seçecek olan ikinci seçmenler kendilerini seçenlerin iradeleriyle bağlıdır ve ikinci seçmenlerin seçimiyle birlikte seçim sonucu ortaya çıkmış olmaktadır.⁹⁵

Bazı ülkelerde hala uygulaması olan iki dereceli seçim usulünün tam manasıyla anti demokratik olduğunu söylemek güçtür, ancak genel oy ilkesiyle birlikte düşünüldüğünde seçimin tek dereceli yapılarak temsilcilerin doğrudan seçmen sıfatını haiz kişiler tarafından seçilmesinin daha uygun olduğu düşünülebilir. Çünkü iki dereceli seçim sistemi, halkın doğrudan temsilci seçimi için yeterli olgunlukta olmadığı iddiasıyla uygulanmakta olup genel oya duyulan güvensizliği yansıtmaktadır.⁹⁶ Ayrıca, millet egemenliği anlayışının geçerli olduğu düşünüldüğünde, egemenliğin kullanılmasının bırakılacağı kişileri seçmenin doğrudan seçmesi daha doğru görünmektedir.⁹⁷

Ülkemizde de 1946 yılına kadar iki dereceli seçim sistemi uygulanmış olup ikinci seçmenler “müntehib-i sâni” kavramıyla anılmıştır.⁹⁸ 1982 Anayasası ise seçimlerin tek dereceli şekilde yapılmasını öngörmüştür.

⁹⁵ Teziç, *Anayasa Hukuku*, a.g.e, s.250.

⁹⁶ Mehmet Ö. Alkan, “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.23, 2006, s. 153.

⁹⁷ Sadık Tüzel, *Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, İzmir, Ege Üniversitesi Matbaası, 1969, s. 325.

⁹⁸ Teziç, a.g.e, s.250.

4.8 AÇIK SAYIM VE DÖKÜM İLKESİ

Açık sayım ve döküm ilkesine göre oy verme işleminden sonra oy sayım işlemi sandık kurulunda yer alanlar tarafından oy sayımını izlemeye gelenler huzurunda gerçekleştirilir. Bu ilkeye göre izlemeye gelen kişiler seçime katılan siyasi partiler tarafından görevlendirilebileceği gibi, hiçbir siyasi partiyle bağı olmayan bireyler de herhangi bir engellemeye maruz kalmadan oy sayım sürecine katılabilirler.

Açık sayım ve döküm ilkesinin serbest oy ilkesinin bir tamamlayıcısı olduğunu ifade etmek gerekir. Zira her ne kadar bireyler oylarını kullanırken baskı altında olmasalar da seçimden sonra oyların sayımının gizli şekilde yapılarak hile karıştırılması oyun serbestçe kullanımını anlamsız kılar. Ayrıca oy sayımının bireylerin gözetiminden uzak, gizli bir biçimde yapılması kişilerin seçim sonucuna ve seçim sonucuna göre kurulan parlamento yapısına ve siyasi iktidara güvenmemesi sonucunu doğurur. Bireylerin kendi yaptıkları seçimin sonucuna güvenmemeleri toplumda bir anarşi ortamının doğmasına sebep olabilecektir.

4.9 SEÇİMLERİN YARGI DENETİM VE GÖZETİMİNDE YAPILMASI

Bu ilke gereğince seçim sürecinin başlamasından itibaren yargı organlarının gözetimi altında devam etmesi ve çıkacak uyuşmazlıkların da yargı organları tarafından çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Yargının niteliği gereği bağımsız ve tarafsız oluşu, seçim sürecinin güvenliğini garanti etmekte ve seçim sonuçlarının adil bir şekilde yansımını sağlamaktadır. Seçim sürecinde ve oy verme gününde gerek bireylerin gerek görevlilerin yaptıkları işlemlerin yargısal olarak denetlenmesi ayrıca yukarıda sayılan ilkelere de işlevselliğinin devamını garanti etmektedir.

Yargılama sürecinin normalde pahalı ve uzun sürdüğü düşünüldüğünde seçimlere ilişkin uyuşmazlıkların çözümü için yapılan başvuruların gecikmesinde sakınca bulunabileceği ve başvurunun yüksek ücrete tabi olmasının insanları başvurmaktan alıkoyabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.⁹⁹ Nitekim 298 sayılı Kanun'un 115. maddesinde şikâyet ve itiraza ilişkin her türlü evrakın, resim ve harçtan muaf olduğu hüküm altına

⁹⁹ Gould, *a.g.m*, s. 103.

alınarak kişilerin seçime ilişkin itirazlarını dile getirmekten maddi sebeplerle vazgeçmesinin önüne geçmek amaçlandığı söylenebilir. Uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının seçimden önce kurulması gerekmekte ve bu mekanizmalar kolay ulaşılabilir, masrafları karşılanabilir, uyuşmazlığı çözmeye uygun, bağımsız ve şeffaf olmalıdır. Ayrıca, başvurana kolaylık sağlaması bakımından ülkenin idari yapısıyla bağlantılı olarak başvuru imkânı dereceli olarak sağlanmalı ve başvuru sonucuna göre bir üst mercie itiraz imkânı öngörülmelidir.¹⁰⁰

Ülkemizde de 298 sayılı Kanun uyarınca sırasıyla sandık kurulu, ilçe seçim kurulu, il seçim kurulu seçim çevreleri içerisinde görevli olarak düzenlenmiştir ve 127-132 maddeler arasında en son merci olarak YSK olmak üzere bu kurulların kararlarına itiraz imkânları belirtilmiştir.

4.10 SEÇİMİN MAKUL ARALIKLARLA YAPILMASI

Mevzuatımızda açıkça yer almasa da temsili demokrasinin niteliğinden doğal olarak çıkacak en önemli özelliklerden biri seçimin çok uzun olmayan periyodik aralıklarla yapılması gerekliliğidir. Saf temsili demokrasilerde temsilcilerin denetiminin en etkili aracı seçimler olduğundan dolayı seçimlerin çok uzun aralıklarla yapılması bireylerin denetim yetkisini ve aracını işlevsizleştirecektir. Yukarıda anılan ilkelerin tam ve doğru bir şekilde uygulandığı seçim sistemlerinde bu ilkenin uygulanmıyor oluşu diğerlerini anlamsız hale getirilebilecektir. Ayrıca denetimden ve hesap verebilirlikten uzak olduğunu hisseden temsilcilerin yasa yapma süreçlerinde kendilerini seçenlerin çıkarlarını göz önünde bulundurmaya yerine keyfiliğe kaçabilmesi ihtimali de var olabileceğinden bu ilkenin önemi daha fazla anlaşılacaktır.

Seçimlerin makul olmayan uzun aralıklarla gerçekleştirilmesine dair yapılacak bir anayasa değişikliği ayrıca Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan demokratik devlet ilkesinin ihlal edilmesine yönelik görünür, açık ve yakın bir tehlike de sayılabilir.¹⁰¹

¹⁰⁰ A.e, s. 103.

¹⁰¹ Derdman, Anayasa Hukuku, a.g.e, s. 21.

4.11 TEMSİLDE ADALET

Temsilde adalet ilkesi doktrinde, seçmen iradelerinin seçim sonucu oluşacak parlamentoya en adil ve yüksek şekilde yansması¹⁰², ülkedeki siyasi güç dağılımının parlamentoda tam olarak belirmesi¹⁰³, çok partili demokrasinin gereği olarak bir ülkede taraftar bulan siyasi partilerin ve bağımsız adayların seçimlerde aldıkları oy oranında mecliste temsil edilmelerinin sağlanması¹⁰⁴ olarak tanımlanmıştır. Buna göre, temsilde adalet ilkesinin, seçimde kullanılan oyların meclis yapısını oluştururken dengeli bir şekilde gözetilerek birey tercihlerinin etkisiz kalmasının mümkün olduğunca engellenmeye çalışılması ifade ettiği söylenebilir. Temsilde adalet, coğrafi bölgelerin, siyasi görüş farklılıklarının ya da cinsiyet, etnik köken gibi toplumsal bileşenlerin adil bir şekilde temsil edilmesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir.¹⁰⁵

Seçim sonucu ortaya çıkan parlamento yapısının ülkedeki seçmen yapısını mikro düzeyde yansıtması, ayrıca “mikrokozmetik temsil” kavramıyla açıklanmaktadır.¹⁰⁶ Daha önce de ifade edildiği üzere, temsili demokrasi her ne kadar temsilcilerin kendilerini seçenleri değil de bir bütün olarak milletin temsilini öngörüyor olsa da farklı toplumsal kesimlerin temsil imkânının olması ve buna bağlı olarak değişik toplumsal taleplerin yasa koyma mekanizması içerisinde dile getirilebilir olması aşırı olarak değerlendirilebilecek ideoloji ve grupların da kendilerini meşru zeminde ifade edebilmelerinin yolunu açmaktadır. Bu da seçmen eğilimlerinin “tam” ya da hiç olmazsa “az çok orantılı” bir şekilde yasama organı içerisinde kendine yer bulmasının önemini göstermektedir.¹⁰⁷ Temsilin tam değil, az çok orantılı olmasının dahi önemli olması mükemmel bir seçim sisteminin olmayışı ve bu nedenle mümkün olduğu kadar orantılı temsilin yeterli görülmesiyle ilişkilendirilebilir. En iyi seçim sisteminin, seçmen tercihlerini en iyi yansıtan olduğu da ifade edilmektedir.¹⁰⁸

¹⁰² Derdiman, *Anayasa Hukuku*, a.g.e, s. 188.

¹⁰³ Murat Güvenir, Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama, *AÜSBFD*, c.37, s.1, 1982, s.220. Adaletli bir seçim sisteminin gereği, partilerin gerçek güçleri ile parlamentoda temsil edilmelerinin sağlanmasıyla söz konusu olmaktadır. Güvenir, a.g.m, s. 248.

¹⁰⁴ Hikmet Sami Türk, Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.23, 2006, s. 78.

¹⁰⁵ David Beetham, *Demokrasi ve İnsan Hakları*, çev: Bilal Canatan, Ankara, Liberte Yayınları, ss. 273-274.

¹⁰⁶ Beetham, a.g.e, s. 273.

¹⁰⁷ Gözler, a.g.e, s.736.

¹⁰⁸ Donald L. Horowitz, “A Primer for Decision Makers”, *Electoral Systems and Democracy*, Ed. Larry Diamond and Marc F. Plattner, Baltimore, The Johns Hopkins, University Press, 2006, s. 3.

Kullanılan oyların temsilci dağılımına ne şekilde etki edeceğini hesaplamaya yönelik yöntemleri içeren seçim sistemine ilişkin kurallar bu ilkenin uygulanabilirliği bakımından temel teşkil etmektedir.¹⁰⁹ Ancak, yönetimde istikrarı sağlama adına küçük partileri meclis dışında bırakan bir seçim sisteminde temsil edilmeyen oylar ne kadar az olursa niceliksel adalet¹¹⁰ bir o kadar sağlanmış olacaktır. Ayrıca seçim sisteminin bu etkisiyle birlikte farklı görüşe sahip partilerin temsil edilemeyeceği endişesiyle oy alamaması onların seçimde hiçbir iddiasının kalmamasına ve tabela partisine dönüşmelerine yol açacaktır.¹¹¹ Farklılık, çoğulculuğun ön şartıdır ve çoğulcu bir düzenden söz edebilmek için muhalefetin varlığı zaruridir. Çoğulcu anlayışın günümüz demokrasilerinin olmazsa olmazları arasında değerlendirildiği düşünüldüğünde iktidar partisinden başka en az bir partinin ve farklı eğilimlerin yasa koyucu organ içerisinde söz sahibi olması demokratik meşruiyete sahip bir sistem için oldukça önem taşımaktadır.¹¹²

Muhalefet partilerinin ya da genel olarak mecliste bulunan siyasi partilerin sayısı ile sistemin demokratik meşruluk oranı arasında her zaman ve zeminde pozitif korelasyon olduğunu iddia etmek güçtür. En azından temsil edilmeye değer güçte ve önemde siyasi eğilimlere bu imkanı tanıyacak bir seçim sistemi oluşturacak düzenlemeler seçim adaleti¹¹³ bir tarafa sistem meşruiyetinin devamı ve farklı kesimlerin isteklerinin demokratik ve hukuki bir zeminde dile getirilerek bireylerin kendilerini değerli hissetmeleri ile siyaset kurumuna olan güveni arttırması bakımından önemlidir.

Seçim adaletini sağlama yolunda en önemli kavram orantılılıktır. Partiler aldıkları oy oranında temsil edilebilir hale geldiği zaman temsilde adalet sağlanmış olmaktadır. Ancak bu durum, parlamenter sistemlerde meclise birden çok partinin girişiyle birlikte tek partinin hükümeti kurarak güvenoyu almaya yetecek çoğunluğu elde etmesi yerine birden çok partinin hükümeti kurmak amacıyla bir araya gelmesini gündeme getirebilecektir. Bu da, politik olarak birbirinden farklı amaçları bulunan siyasi partilerin uyumlu

¹⁰⁹ Seçmenler tarafından verilen oyların sandalyeye dönüştürülmesi manasında seçim sistemi, dar ve teknik anlamda seçim sistemi olarak da adlandırılmaktadır. Atar, *a.g.m.*, s. 211.

¹¹⁰ “Niceliksel Adalet” kavramı ex-post olarak (seçim sonrası) ölçülebilen (örneğin sandalye-oy oranları farklarıyla) bir kavramdır. Türkmen Göksel – Yetkin Çınar, *Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri*, Ankara, Tepav Yayınları, 2011, s. 87.

¹¹¹ *A.e.*, s. 124.

¹¹² Köker, *a.g.m.*, s. 201.

¹¹³ Teziç, *Anayasa Hukuku*, *a.g.e.*, s.286.

bir şekilde çalışabilmek amacıyla uzlaşmacı bir yöntem izlemeleri zaruretini doğuracaktır. Bunun sonucunda partiler, seçim öncesi vaatlerinden ve belli noktalarda politikalarından taviz vererek ya da fedakârlık yaparak seçmenlerine karşı taahhütleri ve bir ya da birden fazla parti ile yapılacak işbirliğinin gerektirdiği fedakârlık arasında denge kurmak zorunda kalacaklardır.

Parlamento seçimleri sonrasında siyasi partilerin sahip oldukları milletvekili oranının, seçimlerde aldıkları oy oranıyla yapılan karşılaştırma sonrası aşkın temsil ya da eksik temsil durumu ortaya çıkabilmektedir.¹¹⁴ Temsilde adaletin ne kadar tecelli ettiği somut bir şekilde en kolay aşkın ya da eksik temsilin söz konusu olup olmadığıyla anlaşılabilir. Aşkın ya da eksik temsil oranları, temsilde adalet ilkesini önceleyen seçim sistemlerinde daha düşük seviyelerde görülmekteyken, yönetimde istikrar ilkesine öncelik tanıyan sistemlerde bu oranlar, adil temsilden fedakârlık gerektiğinden, daha yüksek görülebilmektedir.¹¹⁵

Seçim yasalarının asıl amacının toplumun farklı kesimlerini parlamentoya taşımak olduğu ve istikrarlı bir hükümetin seçim sonrası oluşacak parlamentonun çözmesi gereken bir mesele olduğu ifade edilse de¹¹⁶ ülkenin siyasi kültürünün uzlaşmacı bir tarza sahip olmaması halinde ülke sık aralıklarla yapılan seçimlerle karşı karşıya kalacaktır. Sık yapılan seçimler ve bu seçimler öncesi yürütülecek propagandalar toplumsal hayatı da etkileyecek; normal yaşantılar, devamlı bir seçim atmosferinde kesintiye uğrayacaktır. Yukarıda ifade edilenler ışığında belirtmek gerekir ki; adil temsilin önemi yadsınamaz¹¹⁷ fakat yürütmenin istikrarını seçim sisteminin işlevinden ve ülke koşullarından bağımsız düşünerek tek başına seçim sonrası halledilmesi gereken tali bir mesele olarak değerlendirmek de yeterince isabetli görünmemektedir. Doktrinde de özellikle koalisyon hükümetlerinden kaynaklandığı öne sürülen istikrarsızlıkları önlemenin bir yolu olarak seçim sisteminde çeşitli usullerin öngörülmesinin mümkün olduğu, ancak halk iradesinin adil

¹¹⁴ Aşkın temsil, partilerin aldıkları oy oranından daha fazla milletvekili oranına sahip olmasını ifade ederken, eksik temsil oy oranının milletvekili oranından düşük olmasını ifade eder. Bkz. Erol Tuncer, Türkiye'de Seçim Uygulamaları/Sorunları Işığında Temsilde Adalet- Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.23, 2006, s.168.

¹¹⁵ *A.e.*, s. 168.

¹¹⁶ Alkan, *a.g.m.*, ss. 162-163.

¹¹⁷ Temsili demokrasilerde “temsili” kavramı içerisinde “adalet” düşüncesinin içkin olduğu görüşü için bkz. Gözler, *a.g.e.*, s. 736.

bir şekilde parlamentoya yansımalarının daha öncelikli bir amaç olması gerektiği ifade edilmiştir.¹¹⁸

Günel da seçim sisteminin halkın tercihlerinin parlamentoya yansıtılmasında önemli bir işleve sahip bulunduğunu ifade etmekle birlikte, bu yansımanın adil bir şekilde ve yönetimin istikrarına katkı sağlayıcı bir tarzda gerçekleşmesinin siyasal düzen içinde kurumların işleyişlerinin sağlıklı ve istikrarlı olmasını sağlayacağını belirtmektedir.¹¹⁹ İstikrar ve adil temsil ikileminde daha az temsil ve daha çok istikrar tercihi sivil toplumun önüne set çekici nitelikte olup, siyaseti geleneksel olarak dar bir kesimin işi şeklinde gören siyasal sınıfın, daha çok temsili istikrarsızlığın kaynağı olarak görme anlayışıyla bağlantılıdır.¹²⁰

Temsilde adaletin gerçekleşebilmesi bakımından orantılı temsilin önemini düşündüğümüzde nispi temsil sisteminin uygulanmasının zaruri olduğu düşünülebilir.¹²¹ Nispi seçim sistemiyle kullanılan oyların birçoğu sandalye dağılımında hesaba katılarak farklı eğilimlerin temsili sağlanır; daha az oyun boşa gitmesi sağlanarak yeni ve dinamik görüşlerin sistem içerisine dâhil edilmesi mümkün olur.¹²²

4.12 YÖNETİMDE İSTİKRAR

“İstikrar” kelimesi Arapça kökenli olup aynı kararda, biçimde sürme, kararlılık anlamına gelmektedir.¹²³ Tanımdan bir şeyin istikrarlı olup olmadığını anlamak için o şeyin değişmeden ya da bozulmadan kalmasının ve bunun belli bir süre devamlılığının önemli ve gerekli olduğunu anlamak mümkündür.

Siyasi manada istikrar dediğimiz zaman genellikle akla ilk gelen hükümet istikrarları olmuştur. Devlet şekillerine ve rejimlere göre istikrarın şekli de değişmektedir.

¹¹⁸ Yusuf Şevki Hakyemez, “Temsilde Adalet Ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Seçim Barajı Ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 11, s. 1-2, 2007, s. 35.

¹¹⁹ Erdoğan Günel, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005, s. 4.

¹²⁰ Ali Yaşar Sarıbay, “Seçimler, Demokrasi ve Siyasal Kültür”, *Türkiye Günlüğü*, S. 38, Ocak-Şubat 1996, s. 66.

¹²¹ Benzer görüş için bkz. Cotteret ve Emeri ,*a.g.e.*, s. 77.

¹²² Müge Yüce, “*Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve İktidar Yapıları*”, www.siyasaliletisim.org, (Erişim Tarihi: 17.04.2016), s.4.

¹²³ Büyük Türkçe Sözlük, tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 25.12.2015.

Şöyle ki; monarşilerde monarkın tahtta kalması, diktatörlüklerde diktatörün görevde kalması, cumhuriyetlerde ya da demokrasilerde seçimle gelen hükümetlerin politikalarını uygulayabilmeleri bakımından yeterli süre görevde bulunmaları istikrarın göstergeleridir. Ancak, belirtmek gerekir ki, istikrar tek başına yeterli ve bireylerin lehine bir durum olmayabilir. İstikrarın var olması kadar, istikrarın hangi yönetim tarzı ya da düzeni bakımından var olacağı da önemli bir sorundur. Demokrasi açısından ele alacak olursak bir diktatörün ya da otoriter bir yönetim tarzının istikrarlı olması meşru kabul edilemez. Dolayısıyla, burada istikrarla anlatılmak istenen yukarıda anılan ilkelere uygun şekilde gerçekleştirilmiş bir seçim sonucu ortaya çıkan siyasi iktidarın en azından bir dahaki seçim dönemine kadar görevinde kalarak seçim öncesi seçmenine verdiği vaatlere uygun politikalar geliştirebilme ve uygulayabilme imkânına sahip olmasıdır. Yönetimde istikrar bu anlamda bir yandan iktidarı elinde bulduranların, diğer yandan da bu kişilerin uyguladıkları politikaların kısa vadede hiç veya çok değişmemesi anlamına gelmektedir.¹²⁴

Yukarıda bahsedilen tanım çerçevesinde bir değerlendirme yapılacak olursa, hükümetlerin bir seçim dönemi boyunca görevde kalmaları da tek başına istikrarın geçerliliği sonucunu doğurmamaktadır. Aynı siyasi partinin tek başına iktidarda olduğu bir dönemde ekonomi, dış politika, eğitim, savunma ve sair konuların biri ya da birkaçında izlenecek farklı politikalar ya da bu politikaların sık değişmesi bu konular bakımından istikrarsızlığı gündeme getirecektir. Her ne kadar seçimle göreve gelme meşruiyetine sahip olsalar da politikaların makul sayılmayacak şekilde sık değişmesi toplumsal huzuru ve siyasi iktidara güveni sarsacak sonuçlar doğurabilir.

Seçimin belirli bir toplumda var olan çeşitli menfaatleri en doğru biçimde temsil etmeye yarayan bir anket olmadığını ifade eden Lardeyret, seçim sisteminin vatandaşlara kimin, hangi politikaya göre yönetme yetkisini vermeyi amaçladığını ve bu nedenle bireylerin önemli bir bölümünün desteklediği etkin bir hükümetin seçim sonrasında ortaya çıkmasının önemli olduğunu ifade etmektedir.¹²⁵

¹²⁴ Servet Armağan, “Memleketimizde Siyasi İstikrar: Siyasi Partilerimiz ve Seçim Sistemlerimiz Açısından Bir Değerlendirme”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.16, 1999, s. 220.

¹²⁵ Guy Lardeyret, “Orantılı Temsile İlişkin Sorun”, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, (çev. Mehmet Turhan) Der: Larry Diamond – Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, ss. 201-202.

İstikrar her ne kadar tek partinin¹²⁶, politikaların uygulamaya koymaya yetecek kadar uzun süreli iktidarı olarak anlaşılrsa da birden fazla partinin koalisyonu şeklinde kurulan hükümetin de hiçbir zaman istikrarlı olamayacağını iddia etmek güçtür.¹²⁷ Parlamantoda tek parti çoğunlukları kadar çoğunluk koalisyonları da istikrarlı olarak faaliyet gösterebilir.¹²⁸

Koalisyon, farklı bireylerin, grupların, siyasi partilerin ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere kısa dönemli ya da uzun dönemli geçici işbirliğidir.¹²⁹ Koalisyon hükümetleri, çok partili yapılarda ve parlamenter rejimlerde yasama ve yürütme arasında daha dengeli bir ilişkinin kurulmasını sağlamakla birlikte koalisyon hükümetlerinde karar almak için partiler, ortak bir karara varabilmek adına pazarlık yaparlar ve uzlaşma becerilerini geliştirirler.¹³⁰ Bu şekilde çalışabilme becerisini gösteren hükümetlerin istikrarlı bir hükümeti ortaya koyabilecekleri düşünülebilir. Partilerin bu şekilde çalışmaması ve koalisyonların olmazsa olmaz şartı olarak değerlendirilebilecek uzlaşma anlayışı, erdemi, özverisi ve geleneğinin olmaması başarısız ve istikrarsız hükümetleri beraberinde getirecektir.¹³¹ Koalisyonların derin bölünmeler yaşayan toplumlarda derin fikir ayrılıklarını

¹²⁶ Özellikle parlamenter sistem bakımından yönetimde istikrar, hükümet istikrarı şeklinde anlaşılır ve bunun en güçlü tezahürünün tek parti tarafından sağlandığı pek çok kişi tarafından iddia edilmektedir. Bkz. Yavuz Sabuncu, “Seçim Sistemi / Adalet ve İstikrar”, *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı*, 09-13 Ocak 2001, TBB, Ankara 2001, s. 518.

¹²⁷ TÜSİAD raporunda da aynı hususa dikkat çekilerek yönetimde istikrarın koalisyon hükümetleriyle de sağlanabileceği, ancak seçim sonrasında oluşacak koalisyon hükümetlerinin seçmen desteğine ne kadar sahip olup olmadığı bilinmeyeceği ifade edilmiştir. Bu duruma da çözüm olarak birbirine yakın partilerin seçim öncesi ittifak yaparak ortak programlarını açıklamaları ve böylece seçim sonrası için koalisyon hükümeti olarak kurulacak siyasi iktidarın programının önceden az çok bilinebilir olacağı ve seçmen desteğinin de o programa göre verileceğinden hükümetin ne kadar destek gördüğünün ortaya çıkacağı ifade edilmiştir. TÜSİAD, *Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar Cilt I: Ana Rapor*, TÜSİAD, Aralık, 2002, ss. 32-33. 2839 sayılı Kanun’un 16/1. maddesinde yer alan ve siyasi partilerin müşterek olarak liste halinde aday gösteremeyeceklerine ilişkin hüküm partilerin resmi olarak ittifak yapmasına engeldir. Uygulamada fiilen tek parti çatısı altında seçime girmek suretiyle ittifak söz konusu olsa da bunun seçim sonrası getirmesi muhtemel sakıncalar düşünüldüğünde ilgili maddenin değiştirilerek partilerin ittifak yapmasının hukuki zeminin oluşturulması gerekmektedir.

¹²⁸ Dieter Nohlen, “Seçim Sistemleri”, *Türkiye’de ve Avrupa’da Seçim Sistemleri*, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1996, s. 39.

¹²⁹ Josep M. Colomer, “Coalitions”, *International Encyclopedia of Political Sciences*, Vol.I, (ed.), Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser, Leonardo Morlino, Sage Publications, 2011, s.286.

¹³⁰ A.e, s. 288, Koalisyon şeklinde kurulan hükümetlerin sürdürülmesi güç olduğu ve politika sanatının inceliklerine dayanarak devam ettirilebileceği ifade edilmiştir. Güvenir, *a.g.e*, s. 228.

¹³¹ Necmi Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.55, S. 1-2, 1995-1996, İstanbul, s. 122.

yumuşatma, ortak bir karar ve yönetim kültürü inşa etme gibi bir işlevi olduğu da söylenebilir.¹³² Ayrıca, seçmenin bir partiye çoğunluğu vermemesi halinde, partilerin de uzlaşma kültüründen hareketle hükümet kurma çabasına girmesinin demokratik rejimin işleyişi ve yerleşmesi açısından önemli olduğu ifade edilebilir.¹³³ Ancak Türkiye örneğinde koalisyonların, demokrasi ve uzlaşma kültürüne katkısının aksine, siyaset ve toplum üzerinde yıkıcı sonuçlara yol açarak siyaset kurumunun itibar kaybetmesine sebep olduğu söylenebilir.¹³⁴ Koalisyon hükümetlerinin genelde kapalı kapılar arkasında parti liderlerinin anlaşmasıyla kurulduğu, üzerinde uzlaşılan programın ve seçmen taleplerinin partiler tarafından daha sonra unutulduğu ve koalisyon hükümetlerinin denetlenemez olduğu ifade edilmiş olsa da¹³⁵ birden fazla partinin birbirini denetlemesi ve dengelemesi suretiyle keyfi politikaların önüne geçilmesi de ihtimal dâhilindedir.

Çoğunluk esasına dayanan seçim sistemleri, büyük partilerin seçilmesini sağlamakla birlikte genelde tek parti tarafından kurulacak bir hükümete yol açtığı için yönetimde istikrarın uygulanmasına zemin hazırlar. Bunun dışında, nispi temsil sisteminin yol açtığı çok partili sistem yerine daha az sayıda partinin parlamento içinde yer alması güçlü bir iktidar kadar güçlü bir muhalefeti de ortaya çıkarır ve iktidarın denetlenmesi ve sınırlandırılması daha işlevsel olarak sağlanabilmektedir.¹³⁶

Bir demokraside istikrarı sadece aritmetik oy çoğunluğunun sağlamayacağı, hükümetlerin kurulması ve devamlılığının sağlanmasının da istikrar için tek başına yeterli olmayacağı ve uyuşmazlıkların ılımlılaştırılmasının demokrasinin ayakta kalabilmesi ve demokratik istikrarın sağlanması bakımından önemli olduğu söylenebilir.¹³⁷ İstikrar kavramını sadece yürütme organı bağlamında değil; bir bütün olarak yasama, yürütme ve yargı organlarının devlet içerisinde bir bütün olduğundan hareketle, aralarında toplumsal

¹³² Ersoy Kontacı, “Siyasi İstikrar Temelli Koalisyon Eleştirileri: Anayasa Hukuku Açısından Ampirik Bir Analiz”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C. 123, 2016, s. 45.

¹³³ Hakyemez, *a.g.m.*, ss. 35-36.

¹³⁴ Mehmet Zahid Sobacı, “Türkiye’nin Koalisyon Tecrübesi: Modeller ve Siyasal Gerçeklikler”, *Seta Perspektif*, s. 109, Temmuz 2015, s. 4.

¹³⁵ David M. Farrell, *Comparing Electoral Systems*, London, Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf, 1997, s. 154.

¹³⁶ Yüce, *a.g.m.*, s.3.

¹³⁷ Emine Yavaşgel, *Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum*, Ankara, Nobel Yayınları, 2004, s.9.

refahı sağlama amacına yönelik bir hedef birliği bulunmaktadır.¹³⁸ Bu anlamda istikrarı, rejim istikrarı olarak da değerlendirmek mümkündür.

Kabine istikrarı ile rejim istikrarının karıştırılmasının bir sebebinin, çoğunlukçu düşünceyi savunanların güçlü ve üstün yürütme lehindeki tercihleri olabilir.¹³⁹ Rejim istikrarı ya da siyasi istikrar tek başına hükümet istikrarı olmayıp, daha çok siyasal sistemin özünde bulunan siyasal kültür, siyasetin kurumsal ve anayasal yapısı gibi hususlarda var olan sürekliliği ve siyasal sistemin şiddetten ve yıkıcılıktan uzak olmasını ifade etmektedir.¹⁴⁰ Hükümet istikrarı önemli olmakla birlikte istikrar tek başına demokrasi demek değildir ve istikrar adına demokrasi feda edilemezken, demokrasi adına da istikrarsızlık savunulamaz.¹⁴¹

Hükümetlerin etkin ya da istikrarlı olmadığı devletlerde demokrasinin de yönetilemeyen demokrasi olduğu ve Weimer Alman Cumhuriyeti (1919-1933), Üçüncü Fransız Cumhuriyeti (1875-1940), Dördüncü Fransız Cumhuriyeti (1946-1958) ile 1961 Anayasası dönemi Türkiye Cumhuriyeti (1961-1980) örneklerinde görüldüğü gibi yıkılmaya mahkûm olduğu ifade edilebilir.¹⁴²

¹³⁸ Nagehan Talat Arslan, “İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye”, *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde BAŞKANLIK SİSTEMİ VE TÜRKİYE*, Ed: Nagehan Talat Arslan, Bursa, Alfa Aktüel Yayınları, 2013, ss. 7-8.

¹³⁹ Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, çev: Ergun Özbudun-Ersin Onulduran, Ankara, Yetkin Yayınları, s. 100.

¹⁴⁰ Meltem Dikmen Caniklioğlu, “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.16, 1999, s. 19.

¹⁴¹ *A.e.*, s. 39.

¹⁴² Kemal Gözler, “Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme)”, *Türkiye Günlüğü*, S. 62, Eylül-Ekim 2000, s. 39.(www.anayasa.gen.tr/istikrar.htm; 18.07.2016).

İKİNCİ BÖLÜM

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINDA VE TÜRK SEÇİM TARİHİNDE TEMSİLDE ADALET İLE YÖNETİMDE İSTİKRAR

1. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINDA TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR

AYM kural olarak parlamentonun çıkardığı kanunların Anayasa'ya uygunluğunu denetleme yetkisine sahiptir. Ancak seçim sistemine ilişkin mevzuatın denetlenmesi daha hassas bir süreç gerektirmektedir. Mahkemenin bu süreçte Anayasa'ya uygunluğu aşarak keyfi bir denetimde bulunma ihtimali siyasetin yargı yoluyla şekillendirilmesi ve yargısal aktivizm¹ tartışmalarını gündeme getirebilecektir. Aynı şekilde, seçim sisteminin haiz olduğu önem dolayısıyla, parlamentoda tek başına kanun değiştirme gücüne sahip partiler tarafından seçime ilişkin mevzuatın istismar edilerek gelecek seçimler için muhalefetin etkisini azaltacak ya da iktidar partisine yarar sağlayacak değişiklikler yapılması ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır. Dolayısıyla, denetimsizlik çoğunluk iradesinin keyfiliğinin engellenememesi sonucuna yol açabileceği gibi Anayasa'ya uygunluğun dışına taşacak ya da yorumlamanın geniş bir şekilde yapılması sonucu mahkemenin yasa koyucunun alanına müdahalesi anlamına gelebilecek denetim de yargının parlamento karşısında daha üstün hale gelmesi anlamı taşıyabilecektir.

Aslında olması gereken, seçim sisteminin sık sık ve büyük değişikliklere uğraması yerine toplumsal ihtiyaçların ve kamu yararının gerektirdiği ölçüde ve zamanlarda değiştirilerek demokratik meşruiyetin dışına çıkmamasıdır. Bu şekilde yapılan değişikliklere ilişkin söz konusu olabilecek mahkeme denetimi de ülkenin siyasi koşulları da göz önünde bulundurularak Anayasa'ya uygunluk sınırları içinde kalmalı ve Mahkeme üyelerinin politik görüşleri ile beklentileri, verilen kararın akıbeti hakkında belirleyici olma-

¹ Yargısal aktivizm, anayasaya uygunluk denetimi sürecinde mahkemelerin, belli bir sonuç elde etmeye odaklanmış aktif bir yaklaşımla anayasa hükümlerinin anlamını zorlayacak ya da ihlal edecek biçimde yorumlayarak yasama tasarruflarına ilişkin siyasal iradenin öngörmediği yeni uygulamalara yol açabilecek kararlar verme durumudur. Yusuf Şevki Hakyemez, *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesi'nin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s.35.

malıdır. Seçim kanunlarında yapılacak değişikliklerin kamu yararından başka amaçlar taşıması ihtimaline karşılık 2001 yılında 4709 sayılı Kanun² ile Anayasa'nın 67. maddesine seçim kanunlarında yapılan değişikliklerin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmayacağı hüküm altına alınmıştır. Yapılması muhtemel değişikliklerin temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılmasına katkı sağlayacağı ihtimal dâhilindedir, ancak istismar edilmesi halinde ortaya çıkaracağı adil olmayan sonuçların etkisi daha yıkıcı olabileceğinden, partilerin mevcut seçim sistemiyle seçime girmek zorunda olduklarını bilmeleri olumlu görülmektedir.³

Seçime ilişkin temel nitelikler 1982 Anayasasının ilk kabul edilen metninde de yer almasına rağmen partilerin aldıkları oy oranlarının parlamentoda sandalyeye dönüştürülmesiyle ilgili olarak seçim sistemine yönelik herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Bu husus kurucu iktidar tarafından yasa koyucunun takdirine bırakılmıştır. 1995 yılında 4121 sayılı Kanunla Anayasa'nın 67. maddesine seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceğine ilişkin hüküm eklenmiştir. Bu sayede, kanunların Anayasa'ya uygunluğunu denetlemekle görevli AYM'nin, seçim sistemine ilişkin kanunda yapılacak düzenlemeleri denetlerken Anayasa'da referans gösterebileceği somut değerlerden söz edilebilir hale gelmiştir.⁴ Ayrıca, bu düzenlemeyle birlikte Mahkemenin sübjektif takdir yetkisinin genişlediği söylenebilir.⁵ Ancak AYM'nin 1995 değişikliklerinden önce de seçim kanunlarına ilişkin değişikliklere yönelik iptal talepleri üzerine vermiş olduğu bazı kararlarda hem adalet hem de istikrar ilkelerine atıfta bulunduğu görülmektedir. Bu değişiklikte birlikte Mahkeme, gerekçelerini, Anayasal hükümlere dayandırma imkânı elde ederek güçlendirmiş ve Mahkemenin vereceği kararların belki de daha az tartışılır olması sağlanmıştır.

AYM, seçim kanunlarına ilişkin olarak ilk kez 1968 tarihinde verdiği karar sonrasında 1969, 1973 ve 1977 seçimleri barajsız olarak gerçekleştirilmiş ve 1980 darbesi öncesi gerçekleştirilen son üç seçimin belirleyicisi bir ölçüde AYM olmuştur.⁶ AYM, verilen bu karara karşı tepkilerden etkilenmiş olacak ki, 1995 yılında seçim kanunlarının

² RG Tarih-Sayı: 22.10.2001 – 24561 Mükerrer.

³ Hakyemez, *a.g.m*, s. 23.

⁴ Yavuz Sabuncu, "Seçim Sistemi / Adalet ve İstikrar", *a.g.m*, s. 518.

⁵ Özbudun, *a.g.e*, s. 290.

⁶ Yüzbaşıoğlu, *a.g.m*, s. 103.

temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılarak düzenleneceğine dair hüküm eklenene kadar vermiş olduğu kararlarda yasa koyucunun takdirine karışmayarak iptal istemlerini reddetmiştir.⁷

1.1 AYM'NİN SEÇİM ÇEVRESİ BARAJININ İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1968/13 NOLU KARARI

AYM, Türk seçim tarihinde çevre barajının ilk kez düzenlendiği⁸, 306 sayılı yasa da değişiklik yapan 1036 sayılı Kanun'un ilgili hükümlerinin⁹ Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla açılan davada¹⁰ bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy toplamının o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilen ve çevre barajı denilen sayıdan daha az oy olan partilerin ve bağımsız adayların milletvekilliğini kazanamamasını;

“bir seçim çevresindeki engel sayısını az bir farkla aşabilmiş bir siyasî partinin, o çevrede seçime giren öteki partilerin, engelin altında kalmaları halinde çevrenin çıkaracağı bütün milletvekilliklerini elde etmesine yol açabilmektedir. Böylece başka partilere veya bağımsız adaylara oy vermiş seçmenlerin toplamı bir seçim çevresinde geçerli oy kullanan kimseler toplamının üçte ikisini hatta beşte dördünü bulsa, bu oylar, çeşitli partiler ve bağımsızlar arasında bölünmek dolayısıyla engel geçilemediği için, o seçmenler kendilerini Mecliste temsil ettirmek hakkından yoksun kalacak; çevredeki seçmen çoğunluğunu teşkil ettikleri halde, azınlığın seçtiği milletvekillerinin, kendilerini de temsil etmelerine katlanmaları gerekecektir.”

gereğesiyle adil temsil anlayışına uygun bulmadığından iptal etmiştir. Mahkeme bu gerekçeyle barajı az bir farkla da olsa geçemeyen partilerin temsilden yoksun kalmasının temsilde adaletle bağdaşmayacağını ifade etmiştir.

⁷ A.e, s. 103.

⁸ Abdullah Sezer, *Demokrasi Teorisi ve Pratiğinde Seçim Barajları*, İstanbul, Legal Yayınları, 2014, s.222.

⁹ 1036/1: ...

Madde 32- Siyasî partilerin ve bağımsız adayların elde ettikleri milletvekilliği sayısı, aşağıdaki şekilde hesaplanır:

Seçime katılmış olan siyasî partilerin ve bağımsız adayların adları alt alta ve aldıkları muteber oy sayıları da hizalarına yazılıdır. Bu rakamlar, önce bire, sonra ikiye, sonra üçe... ilâ, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Elde edilen paylar, parti ayırımı yapılmaksızın en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Milletvekilleri bu payların sahibi olan partilere ve bağımsız adaylara, rakamların büyüklük sırasına göre tahsis olunur.

....

Bir seçim çevresinde, kullanılan muteber oy pusulaları toplamının, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy alan siyasî partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilemez. Bu gibi hallerde, milletvekilliği elde edemeyen siyasî partiler veya bağımsız adaylar ve aldıkları oylar nazara alınmaksızın milletvekillikleri geriye kalan partiler ve bağımsız adaylar arasında yukarıki fıkra gereğince paylaşılır.

¹⁰ AYM E: 1968/15, K: 1968/13 RG Tarih-Sayı: 24.10.1968 – 13035.

Mahkeme aynı kararda milletvekili sayısı ile alınan oy arasındaki orantının temsilde adalet ilkesi bakımından önemini şöyle açıklamıştır:

“Seçimin tabii koşulları içinde geçişi sonunda siyasî partilerle bağımsız adaylar üzerinde birleşen seçmen oylarının sayısı, seçilecek milletvekili sayısına oranla ne kadar milletvekili çıkarmak gücünde ise, o kadar milletvekili çıkartabilmelidir. Bir başka deyimle, bir seçim çevresinde seçime katılan bir siyasî partinin topladığı geçerli oy sayısının, o çevrede kullanılan geçerli oyların toplamı içindeki oranı kadar o çevrede çıkacak milletvekili sayısı içinde hakkı olmalıdır.”

Temsilde adalete ilişkin bir tanım getirilmiş olması ve kararda gerekçe gösterilmesi, Anayasa’da ya da kanunlarda temsilde adalete ilişkin bir hüküm yer almamasına rağmen, Mahkemenin bu ilkeyi seçimlere ilişkin olarak temel değerlerden kabul etmiş olması bakımından önemlidir.

Karara katılmayan Mahkeme üyelerinden çoğunluk kısmının karşı oy yazısında barajın, daha az partinin meclise girmesi sonucu, devlet yönetiminde istikrarı sağladığı ve bütün partilere eşit şekilde uygulanmasının hukuk devleti ilkesini zedelediği ifade edilmiştir. Doktrinde AYM’nin bu kararı, demokrasinin sadece nispi temsille ve hatta istikrarı sağlamak amacıyla öngörülen bazı düzenlemeler olmaksızın, nispi temsilin saf haliyle özdeşleştirme hatasına düştüğü gerekçesiyle eleştirilmektedir.¹¹

¹¹ Yüzbaşıoğlu, *a.g.m.*, s. 118.

1.2 AYM'NİN ONDA BİRLİK SEÇİM ÇEVRESİ BARAJININ VE UYGULANMA ŞEKLİNİN İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1984/2 NOLU KARARI

1984 yılında 2972 sayılı Kanun'un mahalli seçimlerde, il genel meclisi ve belediye meclisi için yapılan seçimlerde, onda birlik baraja¹² ve bu barajın nasıl uygulanacağına ilişkin hükümlerin¹³ iptaline yönelik açılan davada Mahkeme çevre barajını oyçukluğuyla Anayasa'ya uygun bulmuştur.¹⁴

2972 sayılı Kanundaki onda bir indirimli baraj uygulamalı nispi temsil sisteminin kabulü ile mahalli idareler karar organlarında değişik siyasi eğilimlerin temsili kadar, düzenli yönetim ve istikrarın sağlanması da amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Barajın seçim sonuçlarında bazı değişiklikler yaptığı seçmenlerce verilen oylarda yan tesirler icra ederek fazla oy alan partiler yararına sonuçlar meydana getirdiği görülmektedir. Ancak, seçimden bir çoğunluğun çıkmasının sağlanması amacıyla sisteme bir baraj konulmuş olması, uygulamada çoğunluğun karşısında karşıt görüşü temsil edenlerin de seçilmelerine engel olmamaktadır. Öte yandan, baraj uygulamasının yurt düzeyinde yalnız bir parti yararına işlediği söylenemez. Bir bölgede, barajdan istifade eden parti, başka bir bölgede bundan faydalanmamakta; aksine, karşıtı olan siyasi partinin yararlandığı gözlenmektedir. Siyasi partiler seçimlerde objektif olarak düzenlenmiş baraj uygulamasını kendi yararlarına kullanabilme olanağına sahip bulunmaktadırlar.

Barajın, belli bir sayının altında oy alan partilerin temsilci çıkarmasını engelleyen işlevine rağmen Mahkemenin yukarıdaki gerekçe ile karşıt görüşlerin de temsilci çıkarabileceğini iddia etmesi pek yerinde değildir.

Sadece coğrafi ve demografik olarak daha küçük seçim çevrelerinde gerçekleştirilen mahalli seçimlerde öngörülen barajın Anayasa'ya uygunluğunu tüm ülkede gerçekleştiren milletvekili seçimlerinde uygulanan ve bir bölgede güçsüz kalan partinin diğer bir

¹² Bu şekilde uygulanan baraja "kesme baraj" da denmektedir. Türk, *a.g.m.*, s. 98.

¹³ 2972/23: a) Siyasi partilerin ve bağımsız adayların elde ettikleri il genel meclisi ve belediye meclisi asıl üye sayısı aşağıdaki şekilde hesaplanır:

Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy toplamının onda birine tekabül eden sayı, bütün partilerin ve bağımsız adayların aldıkları oy sayısından ayrı ayrı çıkartılır. Bu çıkarmadan sonra geriye oyu kalmayan siyasî partiler ve bağımsız adaylar üye tahsisinde hesaba katılmaz.

Yapılan çıkartmadan sonra geriye oyu kalan siyasî partilerin ve bağımsız adayların isimleri alt alta, kalan oylan da hizalarına yazılır. Bu sayılar önce bire, sonra ikiye, sonra üçe... şeklinde devam edilmek suretiyle o seçim çevresinin çıkaracağı asıl üye sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Elde edilen paylar, siyasî parti ayırımı yapılmaksızın, en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Belediye ve il genel meclisi üye tamsayısı kadar üyelikler, bu payların sahibi olan siyasî partilere ve bağımsız adaylara, sayıların büyüklük sırasına göre tahsis olunur.

¹⁴ Seçim hukuku bakımından baraj denildiği zaman, baraj sayısını geçemeyen siyasi partilerin listesinden seçime katılan adayların ya da asgari baraj sayısı kadar oy alamamış bağımsız adayların temsilci olamaması anlaşılırken anılan hükümle geçerli oyların onda birinin hesaplanarak ayrı ayrı siyasi partilerin ve bağımsız adayların aldıkları oylardan çıkarılması ve geriye oyu kalan parti ya da adaylara kalan oyları üzerinden nispi usule göre sandalye dağıtımı yapılacağı hüküm altına alınmıştır. AYM E:1984/1, K: 1984/2 RG Tarih-Sayı: 01.05.1984-18388.

bölgede daha fazla oy alarak barajın olumsuz etkisini telafi edebileceği baraja benzeterek gerekçelendirmek de isabetli bir yaklaşım gibi görünmemektedir. Her partinin her seçim çevresinde aynı güçte olması gerektiği ya da olduğu iddia edilemez, dolayısıyla milletvekili seçimlerinde bir bölgede güçsüz olan parti bir diğer seçim çevresinde daha güçlü olması halinde ülke barajının olumsuz etkisini telafi edebilir. Ancak mahalli seçimler birbiriyle ilgisiz olarak her seçim çevresi için ayrı ayrı gerçekleşmektedir ve seçim çevresi barajıyla birlikte az farkla da olsa bu barajın altında kalan partilerin herhangi bir telafi imkânı bulunmamaktadır.

Çoğunluk kararına katılmayan Nahit Saçlıoğlu'nun karşıoy gerekçesinde verdiği bir örnek ile onda birlik barajın “gerçek anlamda” uygulanması ve anılan kanun hükmünde yer aldığı şekliyle uygulanmasının sonuçları karşılaştırılmış ve

“Yasanın 23. maddesi uygulamasının Anayasa'nın temel ilkeleriyle bu arada adalet, eşitlik ilkesiyle bağdaşan taraflı olmadığını açıkça ortaya koyduğu gibi ve özellikle ikinci maddesinin ikinci fıkrasında "onda birlik baraj uygulamalı nispi temsil sistemi" denildiğine göre gerçek "onda birlik baraj"a yer vermemek ve nispi temsilin ruhunu teşkil eden "temsilde adalet ve denge" den eser bırakmamak suretiyle de 2. ve 23. maddeler kendi aralarında da onarılmaz bir çelişki ve tutarsızlığa düşmüşlerdir”

gerekçesiyle barajın kanuni hüküm uyarınca uygulanmasının temsilde adalete aykırı olduğu ifade edilmiştir. Barajın anılan kanun hükmü uyarınca uygulanması ve “gerçek anlamda” uygulanması halinde ortaya çıkan sonuç şöyle örneklendirilebilir:

Tablo 1: Seçim Çevresi Barajının Uygulamasına İlişkin Tablo¹⁵

	Aldıkları Oy Sayısı	Meclis Üyesi Sayısı	Barajın Kanuni Uygulaması Halinde Hesaplamaya Dâhil Edilen Oy Sayısı	Barajın Kanuni Uygulaması Halinde Seçilen Meclis Üyesi Sayısı
A Partisi	250 bin	7	180 bin	13
B Partisi	150 bin	4	80 bin	5
C Partisi	82 bin	2	12 bin	0
Ç Partisi	75 bin	2	5 bin	0
D Partisi	72 bin	2	2 bin	0
E Partisi	71 bin	1	Bin	0

Yukarıda yer alan örnekten de açıkça anlaşılacağı üzere, seçim çevresi barajının kanunda yer aldığı şekilde uygulanması halinde orantılı temsil anlayışından söz edilemez olacaktır. Barajı kıl payı bir şekilde geçmiş de olsa partiler, barajın gerçek anlamda uygulanması halinde, temsilci çıkarma imkânına sahip olabilmektedir.

Karşıoy gerekçesinin devamında istikrar kavramından ne anlaşılması gerektiğini şu şekilde açıklamıştır:

“Siyasi hukukta sık sık hükümet düşmelerinden yakını olarak kabine istikrarı anlamında hükümet istikrarından çok söz edilir. Esas korkulacak istikrarsızlık kabinede olandan çok "İdare" deki istikrarsızlıktır. Kurulması ve korunması gereken de temelde bu istikrardır. Genel anlamdaki idarede istikrarın sağlanmasında ise mahalli idareler seçim kanununun önemli hiç bir etkisi olmaz. Genel anlamda idarede istikrarı sağlamanın yolu "idarede reform"dan geçer. Bu anlamda idari reform ise; idarenin modern idare prensip ve tekniklerine göre kurulup değişen hükümet politikalarından fazla etkilenmeden Anayasa'nın amaç, hedef ve ilkeleri içinde oldukça bağımsız çalışıp işleyebilir hale getirilmesidir”

Karşıoy yazısında yer alan bu gerekçe ile birlikte idarenin istikrarının kabine istikrarından daha önemli olduğunu ifade etmiştir. Ancak idarede istikrarı sağlamaya yönelik olarak getirilen öneri, idarenin yasa koyucunun ürettiği politikaları uygulamakla

¹⁵ Tablo, Nahit Saçlıoğlu'nun 1984/2 nolu AYM kararında yer alan karşıoy yazısında vermiş olduğu örnekten ve bilgilerden derlenerek oluşturulmuştur. Örnek, 1.800.000 nüfuslu bir seçim çevresinden 18 meclis üyesi seçileceği varsayımına dayanmaktadır ve %10'luk seçim çevresi barajını bütün partiler aştığından tablonun 2. ve 3. sütunları partilerin seçim sonucunda aldıkları oy oranına göre hazırlanmıştır. 4. ve 5. sütunlar ise partilerin, seçim çevresi barajı kanunda yer aldığı şekliyle uygulanması halinde, kalan oylarına göre hazırlanmıştır.

görevli olduğu düşünüldüğünde, özellikle parlamenter sistemde yasama içinden çıkan yürütme organının çok partili ve parçalı bir yapıda olmasının idareyi etkilemesinden dolayı uygulanabilir gözükmemektedir.

1968/13 nolu kararda yer alan barajdan daha yüksek olmasına rağmen AYM bu kez, partiler arasında dengenin bozulduğunu ve eşitsiz olduğunu kabul etmesine rağmen, istikrarı tercih ederek yönetimde istikrarı eşitsizliğin haklı sebebi olarak görmüştür.¹⁶ Bu husus Anayasa'da yer alan eşitlik ve demokratik devlet ilkeleri bakımından tartışılır görülebilir.

1.3 AYM'NİN KONTENJAN ADAYLIĞININ İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1987/11 NOLU KARARI

3270 sayılı Kanun'un 10. maddesiyle 2820 sayılı Kanun'un 38. maddesi değiştirilerek siyasi partilerin sadece 6 ve daha fazla milletvekili çıkaracak illerin 5, 6 ve 7 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde birer kontenjan aday göstercekleri hüküm altına alınmıştır.¹⁷ Bu hükmün iptali istemiyle açılan davada¹⁸ Mahkeme;

"Belli sayıda üyenin kontenjan yoluyla TBMM'ne girmesini sağlayan kural, "dar bölge-tek ad" esasına dayanan çoğunluk sistemiyle seçilmeyi öngörmektedir. Basit çoğunluğu (en çok) elde eden aday kazanmış sayılmakta, seçmen çoğunluğunun adaya oy vermemiş olmasına bakılmamaktadır. ... Bu durum, büyük partilerle küçük partiler arasında eşitsizlik yaratmaktaysa da Anayasa, seçim sisteminin belirlenmesini yasa koyucuya bıraktığından bu konudaki tercihi karışarak uygunluk denetimi sınırlarını aşmaktadır. Yasa koyucu, seçimler kodundaki anayasal ilkelere uymak koşuluyla, uygun gördüğü sistemi benimseyebilir."

gerekçesiyle anılan hükmü Anayasa'ya uygun bulmuştur. Mahkeme, anılan hükümle kontenjan adaylarının basit çoğunlukla seçileceğini ve temsil noktasında adaletsizliğe sebep olacağını öngörmesine rağmen, kendini bu konuda yetkisiz addederek denetim yapmaktan kaçınmıştır. Kontenjan adayına ilişkin bu hüküm gerçekten de büyük partiler lehine ekstra avantaj sağlamakta, ülke barajının yüksek olmasıyla birlikte düşünüldüğünde

¹⁶ Yüzbaşıoğlu, a.g.m, s. 126.

¹⁷ 3270/10: 22/4/1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 38 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Kontenjan adaylığı:

Madde 38. - Siyasi partiler sadece 6 ve daha fazla milletvekili çıkaracak illerin 5, 6 ve 7 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde birer kontenjan aday gösterirler. Kontenjan aday, parti tüzüğünde gösterilen diğer usullerle belirlenen adayların sıralamasına dâhil edilmeyerek ayrıca oy pusulalarına kontenjan aday olarak sıra numarası verilmeden yazılır.

¹⁸ AYM E: 1986/17, K: 1987/11, R.G. Tarih-Sayı: 18.09.1987-19578.

temsil noktasında orantısızlık derinleşmektedir. Kontenjan adaylarının partilerin aldıkları oy oranına göre seçilmesi sonucunda, seçmen iradesi doğrudan partiye yönelecek ve kontenjan adayı seçmen iradesinin doğrudan etkisi olmadan seçilecektir. Ancak seçmenin kontenjan adayının seçilmesini gerektiğini düşünmesine rağmen partinin diğer adaylarını benimsememesi ya da tam tersi şekilde parti listesini benimsemesine rağmen kontenjan adayına bir sebepten ötürü oy vermek istememesi ihtimal dâhilindedir. Bu nedenle seçmenin istemediği bir biçimde iradesini göstermek zorunda kalabileceğinden irade karmaşasının gündeme gelebileceği ve Anayasa’da yer alan “seçimlerde serbestlik” ilkesine aykırı oluşturabileceği iddia edilmektedir.¹⁹ Ancak, aynı şekilde, seçmenlerin hem kontenjan adayını hem de partilerin aday listelerini oy pusulasında görebiliyor olmasının, seçmenin bilinçli bir şekilde tercih yapmasına engel olmayacağı ve yukarıda yer alan ihtimalde dahi, iki seçeneğin birinden taviz vererek kendi iradesiyle tercihte bulunacağı söylenebilir.

Bunun dışında seçim barajının düşük olması ya da verilen oyların ne kadar temsilci çıkaracağına yönelik yapılan hesaplamada küçük partilerin lehine bir yöntemin seçilmesi durumunda, yönetimde istikrarı sağlayıcı bir etken olarak kontenjan adayı usulü düşünülebilir.

1.4 AYM’NİN BAZI SEÇİM ÇEVRELERİNDE SEÇİM ÇEVRESİ BARAJININ YÜKSELTİLMESİNİN İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1987/27 NOLU KARARI

3403 sayılı Kanunla 2839 sayılı Kanun’un 34. maddesine altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde bölme işleminin bir eksiği ile yapılacağına dair hüküm eklenmiştir.²⁰ Anılan hükmün iptali talebiyle yapılan başvurunun gerekçesinde²¹ hükmün Anayasa’ya aykırılığı

“6 milletvekili çıkaracak seçim bölgesinde barajın, çıkarılacak milletvekili sayısının bir noksanına bölünerek bulunması, seçmen grupları arasında eşitliği bozmakta, haklı bir gerekçeye dayanmamaktadır. Böylece, 6 milletvekili çıkaracak

¹⁹ Ramazan Cengiz Derdiman, “Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin ve Bu Belediyelerin Yapılarındaki Yeni Değişikliklerin Anayasaya Uyumu Sorunu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1, 2012, s. 68. Anılan eserde benzer durumun büyükşehir belediye meclisi üye seçimlerinde de yaşandığı ifade edilmiştir.

²⁰ 3403/5: “2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 34 üncü maddesinin ikinci fıkrasına aşağıdaki cümle eklenmiştir.

Altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde bölme işlemi bir eksiği ile yapılır.”

²¹ AYM E: 1987/23, K: 1987/27, R.G. Tarih-Sayı :14.10.1987-19604.

seçim bölgelerinde barajın yükseltilmesi amaçlanarak değişik uygulamayla bu bölgedeki seçmen oylarının öbür seçmenlerin oylarından daha az değerli olduğu sonucu yaratılmış, çoğunluğu ele geçirmenin tüm yasal koşulları hazırlanarak seçmen baskı altına alınmıştır. Aynı koşullara bağlı tutmakla eşitlik ilkesi çiğnenmiştir. Ayrıca barajı aşamayan partinin yitirdiği milletvekilliğini en çok oyu alan parti, oylan milletvekili sayısına bölündüğünde daha düşük oy almasına karşın alabilecek, barajı aşamayan partinin oyları temsil edilmemiş olacaktır.”

şeklinde ifade edilmiştir. Bu değişiklik neticesinde 1987 yılında yapılacak 18. Dönem milletvekili seçimlerinde 6 milletvekili çıkaracak illerde²² seçim çevresi barajı %16,66 olması gerekirken 5 milletvekili çıkarıyormuş gibi hesaplanarak %20 olmaktadır. Mahkeme ise,

“Seçim yasaları, siyasi tercihlerin somutlaşmış belgeleridir. Sistemlerden birisi hakkında "iyi" ya da "kötü" yargısına varmak uygunluk denetiminin amacı dışına çıkılmasına neden olur. Yasa koyucu, bölme işlemlerindeki belirlemesi ile tercih ve takdirini güçlü ve büyük partilerden yana koyarken nispi temsil sisteminin temelini oluşturan "adalet" ilkesi yerine çoğunluk sisteminin dayandığı "istikrar" ilkesine ağırlık vermiş olsa da, Anayasa ile güvence altına alınan ilkeleri çiğnemedikçe herhangi birini seçebileceğinden, bir aykırılık doğmamaktadır.”

diyerek Anayasa’da seçim sistemine ilişkin genel ilkeler haricinde bir hüküm bulunmadığı gerekçesiyle iptal talebini reddetmiştir. Ancak, dava dilekçesinde de belirtildiği üzere 6 milletvekili çıkaracak iller bakımından temsilde adalet-yönetimde istikrar dengesi istikrar lehine, Anayasa’da yer alan eşitlik ilkesi göz ardı edilmek pahasına, bozularak bir düzenleme getirilmiştir.

1.5 AYM’NİN SEÇİM ÇEVRESİ BARAJININ İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1995/59 NOLU KARARI

Seçim barajı üzerinden adalet-istikrar tartışmasının en yoğun yapıldığı AYM kararı 1995 yılında, Anayasanın 67. maddesine 4121 sayılı Kanunla eklenmiş “seçim kanunları temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir” hükmünden sonra ortaya çıkmıştır.²³

Daha önce de ifade edildiği üzere, seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrarın bağdaştıracak biçimde düzenleneceğine dair anayasal hükümlerle birlikte

²² 1987 seçimlerinde illerin çıkardıkları milletvekili sayılarını gösteren tabloya göre Afyon, Çorum, Denizli, Kars, Malatya, Mardin, Sakarya ve Tokat illeri 6 milletvekili çıkarmakta olup anılan kanun hükmünden etkilenmektedir. TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012, s.18.

²³ AYM E: 1995/54, K: 1995/59, RG Tarih-Sayı :21.11.1995-22470.

Mahkemenin yaptığı değerlendirmeler de değişiklik göstererek anılan ilkeler Mahkemenin verdiği kararların gerekçesi bakımından kullanılabilir hale gelmiştir.

4125 sayılı Kanunla getirilen seçim çevresi barajına ilişkin hükmün²⁴, 100 milletvekilinin tüm ülkenin tek bir seçim çevresi sayıldığı ülke seçim çevresinden %10 ülke barajını aşan partilerin adayları içerisinde seçilmesine ilişkin hükmün²⁵ ve diğer bazı hükümlerin²⁶ iptali, kararın verildiği dava ile talep edilmiştir.

1995 yılında Anayasa'nın 67. maddesine eklenmiş olan temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri dava dilekçesinde şu şekilde tanımlanmıştır:

"Temsilde adalet" ilkesi, çok kısa bir tanımla, "siyasal partilerin aldıkları oy oranında TBMM'de temsil edilebilmeleri"dir. "Yönetimde istikrar" ilkesi ise, bu temsile, oyların aşırı bölünmesinin yol açacağı istikrarsızlığı önleyecek "sınırlar" getirilmesini mümkün kılar.

İptal talebinde bulunanlar tarafından yapılan tanıma göre; temsilde adalet ilkesi partilerin aldıkları oy oranınca temsil hakkına sahip olmasını ifade ederken, yönetimde istikrar daha ikincil olarak temsilde adaletten, istikrarsızlığı önleyecek ölçüde, tavizi gerektiren sınırlar getirilmesini ifade etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, asıl olan partilerin temsilinin sağlanması iken, sistemin devamlılığı ve istikrarı açısından alınacak bazı önlemler ikincil planda kalmaktadır.

Dava dilekçesinde aşırı yüksek barajın "temsilde adalet" ilkesini tümüyle ortadan kaldırdığı ve "yönetimde istikrar" kavramının bununla bağlantılı olarak salt çoğunluğun sağlanması şeklinde ve demokrasinin temel ilkelerinden olan azınlığın kendini, başta yasa organı olmak üzere her düzeyde ifade edebilme hakkını sınırladığı ifade edilmiştir. Ayrıca seçim çevresi barajına ilişkin olarak AYM'nin 1961 Anayasası döneminde verdiği

²⁴ 4125/16: "Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy alan siyasi partilere ve bağımsız adaylara milletvekili tahsis edilmez. Ancak, iki ve üç milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde bu oran yüzde yirmibeş olarak uygulanır ve bu seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oyların yukarıda belirtilen oranlardan azını alan siyasi partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilmez".

²⁵ 4125/17: "Seçime katılmış ve 33 üncü maddede belirtilen yüzde onluk ülke barajını aşmış olan siyasi partilerin adları alt alta ve aldıkları geçerli oy sayıları da hizalarına yazılır. Siyasal partilerin oy sayıları önce bire, sonra ikiye, sonra üçe... ile ülke seçim çevresi milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Elde edilen paylar en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı kadar bu payların sahibi olan partilere sayıların büyüklük sırasına göre milletvekili tahsis olunur."

²⁶ Anılan dava dilekçesiyle toplamda 14 maddeye ilişkin iptal talebinde bulunulmuş ancak çalışmada sadece konuyla ilgili görülen maddelerin iptaline ilişkin talepler ve mahkemenin bu taleplere ilişkin verdiği karar, gerekçeleri ve karşıoy yazıları değerlendirilmiştir.

1968/13 nolu karara da davada şu şekilde atıf yapılarak çevre barajının iptali talep edilmiştir:

“Yüce Mahkeme "engelli seçim sistemi" olarak adlandırdığı düzenlemeye ilişkin 1968/15 Esas sayılı iptal kararını, 1961 Anayasası'nın 2. maddesindeki "demokratik devlet ilkesine", 55. maddesindeki "seçme ve seçilme hakkına", 56. maddesindeki "serbestçe siyasi faaliyette bulunma" ve "çok partili siyasal hayat" ilkelerine, 68. maddedeki "otuz yaşını dolduran her Türkün milletvekili seçilebileceği" kuralına dayandırmıştır.

1961 Anayasası'nda yer alan bu hükümlerin tümü hiçbir sınırlama getirilmeden 1982 Anayasası'nda da yer almaktadır.”

Mahkeme seçim çevresi barajının iptaline yönelik oyçokluğuyla verdiği kararın gerekçesinde temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerine aşağıdaki şekilde değinmiştir:

“Maddenin değişik altıncı fıkrası, seçim yasalarının "temsilde adalet" ve "yönetimde istikrar" ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceğini öngörmektedir. Amaç, seçmen istencinin yasama organına olabildiğince uygun yansımasıdır. Toplumsal istemlerin ve yeğlemelerin yasama organına tam olarak yansımalarını sağlayacak yöntemleri içeren sistemlerin en uygununu, en doyurucusunu, başka bir anlatımla hiçbir yakınmaya yol açmayanını edinmek olanaksız ise de yakınmaya en az neden olanı yeğlemek olanaklıdır... Az oyla çok temsilci getiren, böylece sağladığı fazla milletvekilleriyle aşırı temsil durumunu getiren sistem Anayasa'nın temsilde adalet ilkesiyle bağdaşmaz... Temsilde adaletin ağırlığı, yönetimde istikrarın temel koşuludur. Adalet, istikrar sağlar. Yalnızca istikrar düşüncesi, adalet olmayınca istikrarsızlık yaratır.... "Yönetimde istikrar ilkesi" ise, yürütmenin güçlü olmasını sağlayacak biçimde oyları yasama organına yansıtacak yöntemler olarak algılanmaktadır. "Baraj" olarak adlandırılan yeterlilik oranıyla sağlanmak istenen yönetimde istikrar, temsilde adalet gibi 4121 sayılı Yasa'yla gerçekleştirilen değişiklikle Anayasa'da yer almıştır.”

Bu gerekçeyle Mahkeme temsilde adaleti önceleyerek, adalet düşüncesinden yoksun salt istikrar anlayışının istikrarsızlık yaratacağını ifade etmiştir. Bu durumun temsil imkânı elde edemeyen partilerin ve karar alma mekanizmasında bulunamayan seçmenlerin alınan kararları benimseyememesiyle ilgili olduğu söylenebilir.

Mahkeme, seçim çevresi barajını öngören hükmü, temsilde adalet ilkesiyle bağdaşmadığı, yönetimde istikrar ilkesi gereği ülke barajı öngörülmüşken ikinci barajın adaltsiz olacağı ve uygulanmakta olan D'Hondt sisteminin kendi doğasından kaynaklanan “doğal baraj”²⁷ sahip olduğu gerekçeleriyle iptal etmiştir.

Mahkeme, ülke seçim çevresi milletvekillerinin belirlenmesinde hesaba katılacak olan %10'luk ülke barajına ilişkin olarak;

²⁷ Sezer, a.g.e, s. 245.

“barajların, ülke yönünden, seçme ve seçilme hakkını sınırlayıcı, olağandışı ölçülere varmadıkça uygulanabilir, kabul edilebilir ve aykırılığın söz edilemez olduğunu...yasama organının anayasal çerçeveye bağlı kalarak takdir ettiği sınırlama ve aşırı sayılmayacak düzeydeki baraja rakam ve oran olarak el atmanın, yargısal denetimin amacıyla bağdaşmayacağını”

ifade etmiştir. Yukarıda yer alan gerekçeye bağlı olarak da %10'luk barajın temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerine uygun olduğu gerekçesiyle iptal istemini reddetmiştir. 2 ve 3 milletvekilinin seçileceği çevrelerde %25 olmak üzere seçim çevresi barajının aşırı ve adaletsiz olduğuna ilişkin gerekçeyle iptaline karşılık %10'luk ülke barajının iptal edilmesi halinde neden aşırı olduğu ya da iptal edilmemesi halinde neden aşırı olmadığına ilişkin daha ikna edici gerekçeler Mahkeme'den beklenebilirdi. Mahkeme'nin bu konuda daha farklı bir gerekçeyle Anayasa'ya uygunluk ya da aykırılık kararı vermesinin daha uygun olduğu söylenebilir.

Ülke barajının iptali talebini reddeden çoğunluk görüşüne katılmayan Yekta Güngör Özden, karşıoy yazısında, barajlı seçimin barajlı demokrasi olduğunu ifade etmiştir. Özden ayrıca, seçimlerde kullanılan oyların yasama içerisindeki oy gücüyle, bir diğer ifadeyle, sandalye oranıyla, benzeşmesiyle temsilde adaletten söz edilebileceğini belirterek barajın bu benzeşmeyi engellemekten öte çarpıcı bir sonuca yol açtığını gerekçe göstererek barajın iptalini savunmuştur.

Ahmet Necdet Sezer de aşağıdaki gerekçe ile ülke seçim çevresi milletvekilliği için öngörülen %10'luk ülke barajının iptalini savunmuştur:

"Yönetimde istikrar" ise, partilerin aldıkları oy oranında parlamentoda temsil edilmelerine, oyların partiler arasında aşırı bölünmesinin yol açacağı istikrarsızlığı giderecek sınırlar getirilebilmesidir. Ancak, bu sınırların öncelikle temsilde adalet ilkesini zedelememesi ve Anayasa'nın 2. maddesinde öngörülen demokratik hukuk devletine uygun olması zorunludur. Oysa ülke seçim çevresi milletvekilliğinde dava konusu kural ile yönetimde istikrar için öngörülen yüzde onluk baraj, temsilde adalet ilkesi ile bağdaşmamakta, bu ilkeyi önemli ölçüde zedelemektedir. Yüzde onluk yüksek baraj partilere aldıkları oy oranında parlamentoda temsil hakkı vermediği için Anayasa'nın 67. maddesinin altıncı fıkrasındaki temsilde adalet ilkesine aykırıdır.

Seçim çevresi barajının iptaline katılmayan Haşim Kılıç'ın karşıoy gerekçesinde temsilde adalet ve yönetimde istikrar aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

Nispi temsilde adalet alınan oy oranı ile çıkarılan temsilci nisbetinin birbirine eşitliği ile sağlanmaktadır. Başka bir anlatımla siyasî partinin aldığı oy oranı ile çıkardığı temsilci oranı arasında fark olmaz.

Yönetimde istikrar ilkesinin gerçekleşmesi genel kabul görmüş anlamı gereğince mecliste çoğunluğa sahip güçlü bir Yürütme Organının bulunmasına bağlıdır.

Gerek yasama organı gerekse yürütme organı Anayasa'da yüklenen görevleri en etkin en çabuk yapabilmesi ancak gücüne bağlıdır. Ülkemizde de olduğu gibi koalasyonlar bu güçlü yapıyı gerçekleştirememektedir.

Kararda ve karşıoy yazılarında bulunan gerekçelerle birlikte bir değerlendirme yapmak gerekirse; ülke barajı olan %10 haricinde bir seçim çevresi barajı öngörmek istikrara oldukça katkı sağlamaktadır; ama aynı zamanda temsilde adalet ilkesini de neredeyse adaletten söz edilemeyecek hale getirmektedir. Mahkeme'nin bu kararla birlikte temsilde adaletin daha fazla ihlal edilmesine müsaade etmediği, ancak istikrarın da korunması adına ülke barajının, diğer ülkelerle görece yüksekliğine rağmen, Anayasa'ya uygun kabul ettiği söylenebilir. Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin birbirine zıt ilkeler olduğu ve mükemmel bir şekilde bağdaştıkları bir seçim sisteminin çok mümkün olmadığı, ilkelerin birinden daha fazla taviz verilerek bir denge kurulmasının söz konusu olabileceği bu kararla net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bu kararla birlikte AYM, seçim kanunlarına ilişkin iptal taleplerinde takındığı çekingenden tavırdan vazgeçerek temsilde adalet öncelik verir biçimde²⁸ 1968/13 nolu kararda yer alan içtihadına geri dönmüştür.²⁹

2. TÜRK SEÇİM TARİHİNDE TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR

Ülkemizde, gerçek anlamda çok partili siyasi düzene geçiş sayılabilecek 1945 yılından itibaren ilki 1946'da olmak üzere³⁰ iki tanesi 2015 yılında toplam 19 seçim gerçekleştirilmiştir.³¹ 19 seçimin hepsi aynı seçim sistemiyle yürütülmemiş, farklı farklı yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. 1960 darbesinden önce yapılan seçimlerin temsilde adalet ilkesini göz ardı ettiği, 1980 darbesinden önce yapılan seçimler sonucunda istikrarlı hükümetlerin çıkmamış olması farklı yöntemlerin denenmesini beraberinde getirmiştir.

1982 Anayasası ve akabinde 1983 seçimleriyle ülke darbe döneminden sıyrılarak normalleşme sürecine girmiş ve 1983 seçimlerinden bu yana, 1995 seçimlerinden itibaren

²⁸ Burhan Kuzu, "Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.16, 1999, s. 275.

²⁹ Yüzbaşıoğlu, *a.g.m.*, s. 138.

³⁰ Nihal Kara, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", *Türk Siyasal Hayatı Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, ed. Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay, Genişletilmiş 5. Baskım, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 277.

³¹ TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, ss. XII-XIV.

aynı olmak üzere, farklı seçim sistemleri ve yöntemleri uygulanarak milletvekilleri belirlenmiştir.

1995 seçimlerinden önce Anayasa'nın 67. maddesine eklenen fıkra ile seçim kanunlarının düzenlenmesinde temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Ancak, bu değişiklikten önceki bazı Anayasa Mahkemesi kararlarında da anılan ilkelerin zikredilmesi bu ilkelerin seçim sistemine ilişkin temel ilkelerden olduğunu göstermektedir. Bu sebepten dolayı, daha önce uygulanan seçim sistemleri ve sonuçları bağlamında temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini değerlendirmek gerekmektedir.

2.1 1960 ÖNCESİ SEÇİMLER

1946 yılına kadar seçimler çoğunluk esasına göre ve idarenin denetimi altında iki dereceli olarak yapılmıştır; fakat Demokrat Parti, kuruluşundan sonra seçimlerin tek dereceli, nispi temsil esasına göre ve idarenin değil, yargının denetimi altında yapılmasını talep etmiştir.³² Ancak bu taleplerden sadece seçimlerin tek dereceli olması kabul edilmiş, nispi temsil ve özellikle seçimlerin yargı denetimi altında yapılması kabul edilmemiştir.³³ 1960 yılına kadar yapılan seçimlerde bloke liste yerine seçmenin,

- bir partinin o seçim çevresi için gösterdiği adaylardan oluşan bir listeyi hiç dokunmadan sandığa atmak,
- basılı listeden bazı isimlerin üstünü çizerek listeyi sandığa atmak,
- bir parti listesinden çizdiği isimlerin yerine bir başka parti listesinden ya da bağımsız adaylardan adayları yazarak oy kullanmak,
- parti listelerini bir kenara bırakarak boş bir kâğıda seçilmesini istediği aday ya da adayları yazarak ya da bu şekilde hazırlanmış pusulayı sandığa atmak,

gibi birden fazla seçeneği mevcuttur.³⁴ Bununla beraber söylemek gerekir ki; seçim sonuçlarına ilişkin diğer yöntemlerin ne derece kullanıldığı bilinmemekte ve seçmenlerin

³² Cemal Aygen, "Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 17, s.1, 1962, s. 204.

³³ Aygen, *a.g.m.*, s. 204.

³⁴ Fuad Aleskerov-Hasan Ersel-Yavuz Sabuncu, *Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma*, İstanbul, YKY Yayınları, 1999, ss. 184-185.

büyük oranda parti listelerini değiştirmeksizin oy kullandığı ifade edilmektedir.³⁵ Bu seçimlerde değişmez seçim sayısı usulü uygulanmakta olup her 40.000 vatandaş için bir temsilci seçilmekle birlikte, nüfusu 40.000'den fazla olan illerde 55.000'e kadar 1, 55.001'den 95.000'e kadar iki, 95.000'den 135.000'e kadar üç temsilci seçileceği ve 135.000'in üstünde olan iller için hesaplamanın aynı şekilde yapılacağı hüküm altına alınmıştır.³⁶

2.1.1 1946 Seçimleri

1947 yılının Ekim ayında yapılması gereken milletvekili seçimleri, CHP'nin, DP'nin hızlı gelişmesinden duyduğu endişe sebebiyle öne alınmak istenmiş ve 10 Haziran 1946 günü toplanan TBMM'nin 385 kabul oyu ile seçimler öne alınmıştır.³⁷ Bu seçim, daha önceki seçimlerin aksine tek dereceli ve aday olmak için parti listesi içinde yer almanın zorunlu olmadığı bir seçim olmuştur.³⁸ Seçimlerin açık oy, gizli tasnif esasına göre yapılması sonuçları tartışmalı hale getirmiştir.³⁹ Bu nedenle 1946 seçim sonuçlarına göre CHP'nin 397, DP'nin 61 ve bağımsız olarak seçilen 7 milletvekilinin bulunduğu ifade edilmektedir.⁴⁰ Ancak, 2 yerden kazanan 2 DP'liden 2 yerin boşalması, seçilen 1 DP'li vekilin Meclis'e girmeden istifa etmesi sonrası yerine bir CHP'linin girmesi ve tutanakları reddedilen 3 DP'li ile 1 CHP'li temsilci yerine 1 DP'li ile 3 CHP'li temsilcinin meclise girmesi ve bağımsızların durumunun kesin olarak saptanması sonucunda Meclis yapısının 403 CHP'li, 54 DP'li ve 8 bağımsız milletvekilinden oluştuğu da ifade edilmektedir.⁴¹ Bu seçimlerde, temsilde adalet ilkesinden söz edilemez olması bir tarafa seçimin temel nitelikleriyle ilgili tartışmalar seçimin demokratik niteliği açısından tereddütler oluşturmaktadır.

³⁵ Aleskerov vd., *a.g.e.*, s. 186.

³⁶ *A.e.*, s. 184.

³⁷ Serap Tabak, "1946 Belediye – Milletvekili Seçimleri ve Afyon'da Uygulanması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.19, S.2, 2004 s. 94.

³⁸ Sezen, *a.g.e.*, s. 240.

³⁹ Hasan Buran, *Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s. 105, Ayrıca seçmen adedi, partilerin aldıkları oy oranları gibi seçim sonuçlarına ilişkin bilgiler yetkili kurullarca halka açıklanmadığından seçimlere hile karıştığına ilişkin yaygın bir kanaat oluşmuştur. Bkz. Aygen, *a.g.m.*, s. 204.

⁴⁰ https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf (Erişim Tarihi: 11.06.2016).

⁴¹ Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1982, s. 65.

2.1.2 1950 Seçimleri

1950 seçimlerinde ise muhalefetin talepleri kabul görmüş ve 16.02.1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu⁴² kabul edilmiştir.⁴³ Bu Kanun'un en önemli özelliği seçimlerin gizli oy açık tasnif esasına göre yargı denetimi altında yapılacağına öngörülmesi ve Yüksek Seçim Kurulu'nun Türk hukuk düzenine kazandırılmasıdır. 1950 seçimleri listeli çoğunluk usulüne göre gerçekleştirilmiştir. Listeli çoğunluk usulü, CHP tarafından DP'nin önünü kesmek amacıyla öngörülmüş ve DP'nin eleştirilerine maruz kalmıştır; ancak 1950 seçimleriyle birlikte iktidarı ele geçiren ve 1960 darbesine kadar iktidarını sürdüren DP, CHP'nin eleştirilerine rağmen daha önce şikâyetçi olduğu seçim sistemini değiştirmemiştir.⁴⁴

Tablo 2⁴⁵: 1950 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
DP	4.391.694	55,2	416
CHP	3.148.626	39,6	69
MP	368.537	4,6	1
BAĞIMSIZ	44.537	0,6	1

DP, oyların %55,2'ini almasına rağmen temsilcilerin %85,4'ünü alarak %30,2 oranında aşkın temsil edilmiştir. Aynı şekilde CHP, oyların %39,6'sını almasına rağmen temsilcilerin sadece %14,1'ini kazanarak %25,5 oranında eksik temsil edilmiştir. Verilen aşkın ve eksik temsil oranlarıyla birlikte bir değerlendirme yapıldığında, 1950 seçim sonuçlarının temsilde adalet ilkesiyle bağdaşır bir tarafının bulunmadığı açıktır. 1950 seçim sonuçlarıyla birlikte cumhuriyet tarihinde iktidar ilk kez el değiştirmiş ve bir dahaki seçimlere kadar istikrarlı bir DP iktidarı görülmüştür.

⁴² RG Tarih – Sayı: 21.02.1950 – 7438.

⁴³ Aydoğdu, *a.g.e.*, s. 171.

⁴⁴ Buran, *a.g.e.*, s. 106.

⁴⁵ 1960 öncesi seçimlere ilişkin Devlet İstatistik Enstitüsü'ne (ait veriler bir partinin bir seçim çevresinde seçime katılan adayların almış oldukları toplam oy sayısının, aday sayısına bölünmesi ile elde edilen ortalama sayılar olup Türkiye genelinde alınan oy sayısı ise bu sayıların toplamı olarak sunulmuştur. Bkz. Aleskerov vd., *a.g.e.*, ss. 185-186 (DİE, 18.11.2005 tarih ve 25997 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5429 sayılı Türkiye İstatistik Kanunu ile kaldırılmış ve yerine Türkiye İstatistik Kurumu kurulmuştur.) Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, s. 25'ten derlenmiştir.

2.1.3 1954 Seçimleri

1954 seçimlerine 1950 seçimlerinde geçerli kurallarla DP iktidarında gidilmiş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 3⁴⁶: 1954 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
DP	5.313.659	58,4	503
CHP	3.193.471	35,1	31
CMP	480.249	5,3	5
BAĞIMSIZ	56.393	0,6	2
TKP	50.935	0,6	0

Bu seçimlerde temsilde adaletsizlik, 1950 seçimlerine nazaran daha da derinleşerek kendisini göstermiştir. DP, temsilciliklerin %92,9'unu ve CHP, temsilciliklerin %5,4'ünü elde etmiştir. Buna göre DP, %34,5 oranında aşkın temsil edilirken CHP yaklaşık %30 oranında eksik temsil edilmiştir. Bu durum, hükümet istikrarı açısından olumlu olarak görülebilir, ancak partilerin yeterince temsil edilememesi ve bu denli meclis çoğunluğunun sınırlanamayışı rejimin istikrarı bakımından sıkıntıların göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2.1.4 1957 Seçimleri

1957 seçimlerine giderken seçim kanununda çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan bazıları:

- Muhalefetin radyo kullanması yasaklanarak propaganda imkânının kısıtlanması,
- Bir siyasi partiden adaylığı reddedilen kimsenin başka bir partiden ya da bağımsız olarak aday olması engellenmesi,
- Partilerin ortak liste halinde aday göstermesinin önüne geçilerek muhalefetin güçlenmesinin önlenmesi,

⁴⁶ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, s. 25'ten derlenmiştir.

olarak gösterilebilir.⁴⁷ Ekonomik durumun gittikçe kötüleşmesi sonrasında 1946 seçimlerinde CHP'nin yaptığı gibi, DP de 1958'de yapılması gereken seçimleri, muhalefetin daha fazla güçlenmemesi amacıyla, öne alarak 1957'de yapılmasına karar vermiştir.⁴⁸ Ayrıca, bir önceki seçimde CMP'ye oy veren Kırşehir ilinin ilçe haline getirilmesi, CHP'ye güçlü destek veren Malatya'nın ikiye bölünerek Adıyaman ilinin ortaya çıkması hem seçim çevrelerinin siyasi menfaat güderek düzenlenmesi anlamında "gerrymandering"⁴⁹ hem de siyasi baskıya örnek olarak gösterilebilir.⁵⁰ 1957 seçimlerinde seçime katılım önceki seçimlere nazaran daha düşük olmuş ve %76,6 dolaylarında gerçekleşmiştir.⁵¹

Tablo 4⁵²: 1957 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
DP	4.497.811	48,6	424
CHP	3.825.267	41,4	178
CMP	604.087	6,5	4
HP	321.471	3,5	4
BAĞIMSIZ	1.850	0,0	0

1957 seçimlerinde DP ile CHP arasında oy farkının diğerlerine nazaran bariz bir şekilde düştüğünü görmek mümkündür. DP aldığı %48,6'lık oya karşılık sandalyelerin %69,5'ünü elde ederek %20,9 oranında aşkın temsil edilmiştir. CHP ise aldığı %41,4'lük oya karşılık sandalyelerin %29,1'ini elde ederek %12,2 oranında eksik temsil edilmiştir. Ayrıca CMP, HP'nin neredeyse iki katı kadar oy almasına rağmen aynı sayıda temsilci çıkarmışlardır. Bu durumun listeli çoğunluk usulünden kaynaklandığına ve yönetimde istikrarı sağlamasına rağmen temsilde adalete olumlu anlamda herhangi bir katkı sağlamadığına şüphe yoktur.

⁴⁷ Sezen, *a.g.e.*, s. 244.

⁴⁸ Buran, *a.g.e.*, s. 107.

⁴⁹ Gerrymandering, 1812 yılında ABD Massachusetts eyalet valisi Elbridge Gerry'nin partisini daha avantajlı duruma getirmek için eyaleti, semender adı verilen bir sürüngene benzer şekilde seçim çevrelerine ayırması sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Bkz. Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 264.

⁵⁰ Sezen, *a.g.e.*, s. 244.

⁵¹ Buran, *a.g.e.*, s. 107.

⁵² Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, a.g.e.*, s. 25'ten derlenmiştir.

2.2 1961 ANAYASAL DÖNEMİ SEÇİMLERİ

Seçimlerde birinci sırayı kazanan partilerin meclis çoğunluğunu elde etmesiyle tek parti hükümetinin kurulmasını ve böylece yönetimde istikrar ilkesini ön plana çıkaran liste usulü çoğunluk sistemi, 1960 öncesinde olduğu gibi, temsilde adalet ilkesini göz ardı etmektedir. Bu nedenle, uygulanan seçim sisteminin aksaklığı konusunda bir rapor hazırlanmış ve istenen seçim sistemiyle ilgili olarak adalet ve hakkaniyete uygun düşen, vatandaş oyuna değer veren, bütün düşüncelerin Mecliste temsiline olanak veren ve iktidarların denetlenmesini kolaylaştıran nispi temsil sisteminin benimsenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵³

Seçmene tercihli oy imkânı getirilmiş ve bu seçeneğin kullanılması şartı listedeki adayların en az yarısı için tercih kullanılması gerektiği yoksa tercih yapmamış sayılacağı ifade edilmiştir.⁵⁴ Ayrıca, değişmez seçim sayısı yönteminin aksine Büyük Millet Meclisi'nin (BMM) 450 üyeden oluşacağı hüküm altına alınmıştır.⁵⁵

2.2.1 1961 Seçimleri

1961 seçimlerinde hesaplama yöntemi olarak D'hondt sistemi öngörülmüş, ancak seçim çevresi barajı getirilerek bu barajı aşamayan parti ve bağımsız adaylar hesaplamaya dâhil edilmemiştir.⁵⁶

Tablo 5⁵⁷: 1961 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
CHP	3.724.752	36,7	173
AP	3.527.435	34,8	158
CKMP	1.415.390	14,0	54
YTP	1.391.934	13,7	65
BAĞIMSIZ	81.732	0,8	0

⁵³ Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi'nden aktaran Sezen, *a.g.e.*, ss. 246-247.

⁵⁴ Aleskerov vd., *a.g.e.*, s. 191.

⁵⁵ Buran, *a.g.e.*, s. 108.

⁵⁶ Aleskerov vd., *a.g.e.*, s. 191.

⁵⁷ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, s. 25'ten derlenmiştir.

1960 darbesinden önceki seçimlerle kıyaslandığında, YTP'nin CKMP'den daha az oy almasına rağmen daha fazla temsilci çıkarması sonucunu saymazsak, temsilde adalet ilkesinin bu seçim sonrasında büyük oranda sağlandığını söyleyebiliriz. YTP'nin daha fazla temsilci çıkarmış olmasının da ülkenin tek bir seçim çevresi olmayıp daha küçük seçim çevrelerine ayrılmış olmasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Çünkü bu sebeple nispiyet tam manasıyla sağlanamamakta ve bu seçim sonucunda olduğu gibi katlanılması gereken kısmi adaletsizlikler ortaya çıkabilmektedir.

1961 seçimleriyle birlikte temsilde adalet noktasında önemli bir gelişme görülmesine karşın yönetimde istikrar sağlanamamış ve 1965 seçimlerine dek 26, 27, 28 ve 29. olmak üzere 4 koalisyon hükümeti kurulmuştur.⁵⁸

2.2.2 1965 Seçimleri

1965 seçimleri öncesinde 533 sayılı Kanun'un⁵⁹ 7. maddesiyle hesaplama yönteminde değişiklik yapılmış ve milli bakiye (ulusal artık) de denilen yöntem benimsenmiştir. Bu yöntem küçük partilerin lehine bir durum ortaya çıkardığından dönemin güçlü partilerinden olan AP tarafından eleştirilmiş ve istenmemiştir.⁶⁰

Tablo 6⁶¹: 1965 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
AP	4.921.235	52,9	240
CHP	2.675.785	28,7	134
MP	582.704	6,3	31
YTP	346.514	3,7	19
BAĞIMSIZ	296.528	3,2	1
TİP	276.101	3,0	14
CKMP	208.696	2,2	11

Bu seçimlerde de 1961 seçimlerinde olduğu gibi temsilde adalet büyük ölçüde gerçekleşmiş ve farklı kesimlerin mecliste temsili sağlanarak parlamentonun demokratik

⁵⁸ https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx Erişim Tarihi: 13.06.2016.

⁵⁹ RG Tarih – Sayı: 20.02.1965 – 11934.

⁶⁰ Sezen, *a.g.e.*, s. 253.

⁶¹ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, s. 25'ten derlenmiştir.

meşruiyeti sağlanmıştır. AP, oyların %52,9'una karşılık sandalyelerin %53,3'ünü alarak %0,4 oranında aşkın temsil edilmiştir. CHP ise %28,7 oy oranına karşılık %29,7'lik sandalye oranı ile %1 oranında aşkın temsil edilmiştir. Temsilde adalet noktasında çok bariz bir çarpıklıktan söz etmek bu seçimde söz konusu değildir. Ayrıca milli bakiye sistemi AP tarafından istenmemesine rağmen, AP %50'nin üstünde oy aldığından tek başına iktidar olabilmiş ve yönetimde istikrar bu yolla sağlanmıştır.⁶²

2.2.3 1969 Seçimleri

1965 seçimlerinden 1969 seçimlerine kadar AP'nin tek başına kurduğu 30. hükümet işbaşında kalmıştır. 1969 seçimlerinden önce seçim sisteminde değişikliğe gidilerek küçük partiler lehine de avantaj sağlayan milli bakiye sistemi terkedilerek yerine 1036 sayılı Kanun⁶³ ile çevre barajlı D'hondt sistemi getirilmiştir. Ancak AYM, seçim çevresi barajının iptali talebiyle açılan dava üzerine verdiği kararla⁶⁴ seçim çevre barajını aşmayan partilerin ve bağımsız adayların hesaplamaya dâhil edilmeyeceğine dair hükmü iptal etmiştir ve böylece seçim sistemi barajsız D'hondt sistemi haline gelmiştir.

Tablo 7⁶⁵: 1969 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
AP	4.229.712	46,6	256
CHP	2.487.006	27,4	143
CGP	597.818	6,6	15
BAĞIMSIZ	511.023	5,6	13
MP	292.961	3,2	6
MHP	275.091	3,0	1
TBP	254.695	2,8	8
TİP	243.631	2,7	2
YTP	197.929	2,2	6

⁶² Buran, *a.g.e.*, s. 111.

⁶³ RG Tarih – Sayı: 23.03.1968 – 12856.

⁶⁴ Detaylı bilgi için bkz. 2. Bölüm - 1.1 AYM'NİN SEÇİM ÇEVRESİ BARAJININ İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1968/13 NOLU KARARI.

⁶⁵ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, s. 25'ten derlenmiştir.

1969 seçimleri sonucunda yeniden AP tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edebilmiş, ancak temsilde adalette bazı sapmalar meydana gelmiştir. AP, sandalyelerin %56,8'ini elde ederek %12,2 oranında, CHP sandalyelerin %31,7'sini elde ederek %4,3 oranında aşkın temsil edilmiştir. CGP temsilcilerin %3,3'ünü kazanarak %3,3 oranında, MP temsilciliklerin %1,3'ünü elde ederek %1,9 oranında eksik temsil edilmiştir. Aşkın ve eksik temsil oranlarını bir kenara bırakmak gerekirse, temsilde adaletten sapmayı göstermesi bakımından MP'den %1 oranında daha az oy almasına rağmen YTP'nin de aynı sayıda temsilci çıkarması ve TBP'nin neredeyse aynı oyu almış olmasına rağmen TİP'in 4 katı kadar temsilci çıkarmış olması bariz örnekler olarak gösterilebilir. AP ve CHP'nin aşkın, diğer partilerin eksik temsil edilmesi D'hondt sisteminin büyük partilere avantaj sağlayan sistem olduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir.

AP'nin tek başına iktidarı, istikrarlı bir hükümet meydana getirmemiştir. O dönemde gerek AP'nin kendi içinde yaşadığı bölünmeler gerek dünya genelinde yaşanan ekonomik krizin ülkemize etkileriyle birlikte kaynaklanan siyasal ve sosyal sorunlara çözüm bulunamaması ve 12.03.1971 tarihinde ordunun muhtıra vermesi, 1973 yılına kadar "ara yönetim"e girilmesiyle sonuçlanmıştır.⁶⁶

2.2.4 1973 Seçimleri

1973 seçimlerine de barajsız D'hondt sistemiyle gidilmiş ve 1971 öncesi AP'nin sorunları çözme konusunda başarısız olması sebebiyle oyları düşmüş ve 1965 ile 1969 seçimlerinden sonra ilk kez tek partinin çoğunluğu sağlayamadığı bir parlamento ortaya çıkmıştır.

⁶⁶ Sezen, *a.g.e.*, s. 259.

Tablo 8⁶⁷: 1973 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
CHP	3.570.583	33,3	185
AP	3 197 897	29,8	149
DP	1 275 502	11,9	45
MSP	1 265 771	11,8	48
CGP	564.343	5,3	13
BAĞIMSIZ	303.218	2,8	6
MHP	362.208	3,4	3
TBP	121.759	1,1	1
MP	62.377	0,6	0

AP kazandığı %33,1 oranında sandalye ile %3,3 oranında, CHP ise %41,1'lik sandalye payı ile %7,8 oranında aşkın temsil edilmiştir. Diğer partiler aldıkları oy oranına nazaran eksik temsil edilmekle birlikte, eksik temsil oranları çok yüksek düzeyde olmamıştır. Bu durumun, eksik temsilin çok sayıda küçük parti tarafından paylaşılmasından kaynaklandığı söylenebilir.⁶⁸ Bu seçimlerde temsilde adalet her ne kadar tam manasıyla gerçekleşmemiş de olsa çok yüksek, katlanılmaz düzeyde bir adaletsizlikten söz edilemez. Ayrıca bu seçim sonucunda tek parti iktidarı ortaya çıkmadığı gibi 37, 38 ve 39. hükümetler olmak üzere 3 koalisyon hükümeti kurulmuştur.⁶⁹

2.2.5 1977 Seçimleri

Zamanından 5 ay önce yapılan ve 1961 Anayasa döneminin son genel seçimi olan 1977 seçimleri ekonomik ve siyasal bunalım döneminde gerçekleştirilmiş olup bazı seçmenlerin seçime katılmadığı, bazılarının da çok sayıda mükerrer oy kullandığına yönelik iddialar sebebiyle sonuçları bakımından üzerinde tereddütlerin olduğu bir seçimdir.⁷⁰

⁶⁷ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, s. 25'ten derlenmiştir.

⁶⁸ Buran, *a.g.e.*, s. 112.

⁶⁹ https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx Erişim Tarihi: 16.06.2016.

⁷⁰ Buran, *a.g.e.*, s. 113.

Tablo 9⁷¹: 1977 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
CHP	6.136.171	41,4	213
AP	5.468.202	36,9	189
MSP	1.269.918	8,6	24
MHP	951.544	6,4	16
BAĞIMSIZ	370.035	2,5	4
CGP	277.713	1,9	3
DP	274.484	1,8	1
TBP	58.540	0,4	0
TİP	20.565	0,1	0

1977 seçim sonuçlarına göre aşkın temsil oranı CHP için %5,9, AP için ise %5,1 olmuştur. Eksik temsil oranları ise MSP için %3,3, MHP için %2,8, CGP için %1,2 ve DP için neredeyse 0 olmuştur. Zira DP, neredeyse CGP ile aynı oyu almış olmasına rağmen CGP'nin 1/3'ü kadar temsilci çıkarabilmiştir. 1977 seçimleri neticesinde de tek parti hükümeti kurulamamış ve 40., 41., 42. ve 43. hükümetler koalisyon şeklinde kurulmuşlardır.⁷² AYM'nin baraja ilişkin hükmü iptal ederek temsilde adalet ilkesinin seçimler bakımından ağırlık kazandığı yaklaşık 20 yıllık bu dönem “koalisyonlar dönemi” olarak adlandırılmaktadır.⁷³

2.3 1980'DEN GÜNÜMÜZE SEÇİMLER

Görev süresi dolan 6. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görevinden ayrılmasının ardından Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit yeni cumhurbaşkanı seçimi için uzlaşamamış ve 11.09.1980 tarihinde Meclis, Cumhurbaşkanlığı seçiminde 115'inci tur için toplanmıştır.⁷⁴ Ancak Cumhurbaşkanının bir türlü seçilemeyişi ve ülkede artan anarşi ve kaos ortamı sebebiyle 12.09.1980 tarihinde cumhuriyet tarihinin ikinci darbesi yaşanmış ve ordu yönetime el koymuştur.

⁷¹ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, s. 25'ten derlenmiştir.

⁷² https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx Erişim Tarihi: 18.06.2016.

⁷³ Aydoğdu, *a.g.e.*, s. 177.

⁷⁴ Muhsin Kızılkaya, “115 turda Cumhurbaşkanı seçilemedi Kenan Evren tanklarla Köşk'e çıktı”, Haber-türk Gazetesi, 03.08.2014.

Darbenin yapıldığı gün olan 12.09.1980'e kadar faal olan siyasi partilerin tümü 2533 sayılı Kanun'un⁷⁵ 1. maddesiyle feshedilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Org. Kenan Evren bu duruma gerekçe olarak partilerin kendilerini geçmişin kin ve nefretinden temizleyememiş olmalarını ve vatandaşlar kadar anlayışlı olmamaları olarak göstermiştir.⁷⁶ Ayrıca Evren, siyasi partilerin devletin gücünü parçalayan ve vatandaşlarını birbirine düşüren kuruluşlar olamayacağını, ancak darbe öncesi partilerin bu anlayışı benimser biçimde faaliyet göstermediklerini ifade etmiştir.⁷⁷

Darbe sonrası normalleşmeye giden süreçte de yeni Siyasi Partiler Kanunu ile yeni partilerin kurulması MGK'nın iznine bağlanmış⁷⁸ ve bu durum memleketin menfaatinin çok parti idaresiyle gerçekleşmeyeceği ve ülkenin ne çektiyse koalisyon dönemlerinde çektiğiyle gerekçelendirilmiştir.⁷⁹ Çok partili parlamento yapısına ilişkin bu ifadelerin yürürlüğe konacak seçim sisteminde temsilde adalet yerine küçük partilerin parlamento dışında kalmasına yönelik istikrarı önceleyen bazı yöntemlerin yer alacağına ilişkin bir izlenim doğurduğu söylenebilir.

Milletvekili seçimlerine ilişkin olarak 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu⁸⁰ kabul edilmiş ve buna göre seçimlerin aşağıdaki usullerle gerçekleştirileceği hüküm altına alınmıştır:

- %10'luk ülke barajını aşamayan partilerin temsilci çıkaramayacağı (m.33)
- seçim çevresi barajını ve ülke barajını aşan partiler açısından hesaplama D'hondt yöntemiyle yapılacağı (m.34)
- milletvekili sayısı 400 olacağı (m.3)
- partilerin katıldıkları her seçim çevresinde, seçilecek milletvekili sayısının iki katı kadar aday göstermesi gerektiği (m.12)
- iller toplamının en az yarısında gereken kadar aday gösterememiş veya süresi içinde eksikleri tamamlayamamış partilerin bütün seçim çevrelerinde seçime katılma hakkını kaybedeceği (m.13)

⁷⁵ RG Tarih – Sayı: 16.10.1981 – 17486 (Mükerrer).

⁷⁶ Milliyet Gazetesi, 17.10.1981.

⁷⁷ Milliyet Gazetesi, 17.10.1981.

⁷⁸ Sezen, *a.g.e.*, s. 263.

⁷⁹ Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri, s. 297'den aktaran Sezen, *a.g.e.*, s. 263.

⁸⁰ RG Tarih – Sayı: 13.06.1983 – 18076.

Seçim çevresi barajına ek olarak öngörülen ülke barajının parti sayısını azaltıcı ve temsiliyeti düşürücü etkilerinin bulunduğu ve bu niteliklerin yönetimde istikrar ilkesini güçlendirecek unsurlar olduğu söylenebilir.⁸¹

1982 Anayasasıyla birlikte 400 milletvekilinden oluşan tek meclisli bir yapı öngörülmüştür. 1961 Anayasasının 69. maddesiyle seçimlerin dört yılda bir yapılması öngörülmüş ancak 1982 Anayasasında bu süre 77. madde ile beş yıla çıkarılmıştır. Bu değişikliğin iktidara gelen partinin programını daha geniş bir zaman dilimi içinde daha rahat bir şekilde yürütmesi için gerekli ortamın hazırlanmasıyla ilgili olduğu, ancak partilerin kendi lehlerine olan ortamda seçimlere gitme istekleri ve 4 yıllık yasama dönemi geleneğinden dolayı uygulanamadığı söylenebilir.⁸² Siyasi gelenek ve kültürümüze uygun düşmemesi sebebiyle 1980 sonrası seçimlerde uygulanmadığı ifade edilen 5 yıllık yasama dönemi 2007’de referanduma sunulurken kabul edilen 5678 sayılı Kanunla⁸³ 1961 Anayasal döneminde olduğu gibi, 4 yıla indirilmiştir.⁸⁴

2.3.1 1983 Seçimleri

Darbe yönetiminden sonra ülke normalleşme sürecine girmiş ve yeni Anayasa’nın kabulüyle birlikte sivil yönetime geçiş amacıyla 1983 yılında seçim yapılmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere, bu seçimlerde çifte baraj uygulaması söz konusu olmuş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 10⁸⁵: 1983 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
ANAP	7.833.148	45,1	211
HP	5.285.804	30,5	117
MDP	4.036.970	23,3	71
BAĞIMSIZ	195.588	1,1	0

⁸¹ Yavaşgel, *a.g.e.*, s. 174.

⁸² Cemal Altan, “Türkiye’de Erken Genel Seçimleri Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi”, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.16, 2009, s. 145.

⁸³ RG Tarih – Sayı: 16.06.2007 – 26554.

⁸⁴ Altan, *a.g.m.*, s. 158.

⁸⁵ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, ss. 93-94’ten derlenmiştir.

Bu seçimlerde 3 milletvekilinin seçildiği Bingöl ilinde ANAP, MGK'nın vetoları nedeniyle üçüncü adayını zamanında yetiştirememiş ve Bingöl'de 3 temsilci yerine 2 temsilci çıkarmıştır. Bu nedenle TBMM'de bir temsilcilik eksik kalarak 400 yerine 399 milletvekiliyle toplanmıştır.⁸⁶ Bu seçimlerde ANAP %7,7 oranında aşkın şekilde HP 1,2 ve MDP 5,5 oranında eksik temsil edilmiştir. Çifte baraj uygulaması ve hesaplama yönteminin büyük partilere sağladığı avantaj birlikte düşünüldüğünde temsil noktasında çıkan dengesizliklerin aşırı olmadığını söylemek mümkündür.⁸⁷ Bu durumun, cunta yönetiminin seçime çok fazla partinin girmesine izin vermemesi ve böylece temsil edilmeyen oyların düşük seviyede kalması ile yakından ilgisi vardır.⁸⁸ Seçim sonucunda ANAP'ın tek başına iktidarı mümkün olmuş ve çoğunluk olmanın avantajını kullanan ANAP, 1987 seçimlerine doğru giderken seçim sisteminde önemli değişiklikler yapabilmıştır.⁸⁹

2.3.2 1987 Seçimleri

1987 seçimlerinden önce seçim sisteminde yapılan değişikliklerden en önemlileri;

- Çıkaracağı milletvekili sayısı 6'ya kadar olan iller tek bir seçim çevresi sayılarak 6'dan fazla milletvekili çıkaracak iller kademeli olarak birden fazla seçim çevresine bölünmesi ve
- 6 ve daha fazla milletvekili çıkaracak illerde 5, 6 ve 7 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde birer kontenjan aday gösterilmesinin öngörülmesidir.

Seçim çevrelerinin küçültülerek seçim çevre sayısının artırılmasının, seçim çevre barajının yükselerek büyük partiler lehine daha fazla avantaj sağlamaya yönelik olduğu değerlendirilebilir. Ayrıca kontenjan adaylığı usulüyle birlikte kısmi olarak da olsa çoğunluk sistemi uygulanmakta ve en çok oy alan parti doğrudan kontenjan adaylığını da kazanmaktadır. Kontenjan adayının çıkacağı seçim çevrelerinde seçim barajının hesaplanmasına ilişkin bölme işlemi, kontenjan adayını hesaba katılmadan, seçilecek temsilci sayısının 1 eksiği ile yapıldığından dolayı seçim çevresi barajı bu seçim çevreleri bakımından daha yüksek çıkmakta ve adaletsizlik daha net bir şekilde görülmektedir.⁹⁰

⁸⁶ Aleskerov vd., *a.g.e.*, s. 203'te yer alan 15. dipnot.

⁸⁷ *A.e.*, s. 203.

⁸⁸ Aleskerov vd., *a.g.e.*, s. 204.

⁸⁹ Yavaşgel, *a.g.e.*, s. 175.

⁹⁰ Sezen, *a.g.e.*, s. 268.

Seçim sisteminde yapılan değişiklikler haricinde siyasi yasaklara ilişkin olarak düzenlenmiş 1982 Anayasasının geçici 4. maddesi, 3361 sayılı Kanun⁹¹ ile yürürlükten kaldırılmış⁹² ve böylece eski siyasi figürlerin önündeki engeller kaldırılarak parti sayısında artış gözlemlenmiştir.

Bu değişikliklerle birlikte gerçekleştirilen 1987 seçimleri sonunda aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 11⁹³: 1987 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
ANAP	8.704.335	36,3	292
SHP	5.931.000	24,8	99
DYP	4.587.062	19,1	59
DSP	2.044.576	8,5	0
RP	1.717.425	7,2	0
MÇP	701.538	2,9	0
IDP	196.272	0,8	0
BAĞIMSIZ	89,421	0,4	0

1987 seçimlerine katılım Cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyesine ulaşarak %93,3 olmuştur.⁹⁴ Bu durumun yasaklı siyasilerin, yasaklarının kalkmasıyla birlikte, siyaset sahnesine aktif olarak geri dönmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. 1983 seçimlerinin aksine temsilde adaletsizlik daha bariz şekilde görülebilmektedir. ANAP, aldığı %36,3 oya karşılık %64,9'luk sandalye oranı ile %28,6 oranında aşkın temsil edilmiştir. Diğer partilerin aşkın değil eksik temsil edilmesi bir tarafa, barajı aşamayan 5 parti temsilci çıkaramamış ve bağımsızlarla birlikte toplamda 4.749.232 (%19,8) oy temsil edilmiş ve boşa gitmiş denilebilir. 1983 seçimleriyle birlikte değerlendirildiğinde, bu durumun daha fazla partinin seçime katılarak oyların bölünmesi ve barajı geçemeyen parti

⁹¹ RG Tarih – Sayı: 18.05.1987 – 19464 Mükerrer.

⁹² İlgili hükmün yürürlükten kaldırılmasına yönelik olarak halkoylaması yapılmış ve 12.09.1987 tarih ve 19572 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan YSK kararına göre %50,2 oranında “Evet”, %49,8 oranında ise “Hayır” oyu elde edilerek siyasi yasaklara ilişkin geçici madde yürürlükten kalkmıştır. TÜİK, *Halkoylaması Sonuçları 2007,1988, 1987, 1982, 1961*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2008, s. 2.

⁹³ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, ss. 93-94’ten derlenmiştir.

⁹⁴ Aydoğdu, *a.g.e.*, s. 182.

sayısından dolayı ortaya çıktığı söylenebilir. ANAP, 1987 seçimlerinin sonunda ikinci kez tek başına hükümeti kurarak iktidarını sürdürmüş ve yönetimde istikrar sağlamıştır.

2.3.3 1991 Seçimleri

1987 seçimlerinden sonra 1991 seçimlerine doğru giderken kontenjan adaylığı, küçük seçim çevreleri gibi temsilde adaletin tecellisini engelleyen usuller korunmakla birlikte⁹⁵ 3757⁹⁶ sayılı Kanundan sonra seçim çevresi barajı 2, 3 ve kontenjan adayının gösterildiği 4 milletvekilinin seçildiği çevrelerde %25, kontenjan adayı gösterilen ve 5 milletvekilinin seçileceği çevrelerde %20 olarak belirlenmiştir. Bu durumun, seçim çevresi barajının küçülmesiyle küçük partiler lehine bir durum oluşturacağı söylenebilirse de kontenjan adayı ve çifte baraj hala büyük partileri kayıran özellikler olarak sistem içerisinde bulunmaya devam etmektedir.

Anılan kanunla tercihli oy usulü de öngörülmüş ve Kanun'un 10. maddesiyle⁹⁷ 19. Dönem Milletvekili Genel Seçiminde tercihli oy usulünün uygulanması hüküm altına alınmıştır. Bu yöntemin uygulanabilirliği bakımından partilere, kontenjan adayı çıktıktan sonra o bölgeden çıkacak milletvekili sayısının iki katı kadar aday gösterme zorunluluğu getirilmiştir.⁹⁸ Tercih sisteminin bu şekilde uygulanması, kapalı listelerde sıralamanın ga-

⁹⁵ Yavaşgel, *a.g.e.*, s. 177.

⁹⁶ RG Tarih – Sayı: 26.08.1991 – 20972.

⁹⁷ MADDE 10. — XIX uncu Dönem Milletvekili Genel Seçiminde, 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 35 inci maddesinin (a) bendinin (2) numaralı fıkrası ile (b) ve (c) bentleri yerine aşağıdaki hükümler uygulanır:

Listedeki adaylardan herhangi birinin aldığı geçerli tercih sayısı, siyasî partinin o seçim çevresinde aldığı tüm geçerli oyların % 15 oranını aştığı takdirde; bu oranı aşanlar itibariyle en çok tercih sayısı alandan başlamak üzere, sırasıyla o partiden milletvekilliğine seçilenler tespit edilir. Bahse konu oranı aşanların sayısı partinin o seçim çevresinden çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşmadığı takdirde, eksik kalan miktardaki aday parti listesindeki sıraya göre seçilmiş olur. O partinin son milletvekilliği için tercih sayılarının eşit olması halinde parti listesinde daha önde bulunan aday seçilmiş sayılır.

Tercih kullanılmak suretiyle o siyasî partiye verilen geçerli tercihli oy pusulalarında herhangi bir adaya verilen tercih sayısının yukarıdaki fıkarda gösterilen oranı bulmaması halinde ise; tercih sayıları dikkate alınmayıp o partiden milletvekilliğine seçilenler parti listesindeki sıraya göre tespit edilir.

⁹⁸ Aleskerov vd., *a.g.e.*, s. 206.

ranti olmasının aksine, adayların sıralarının ve seçilme durumlarının değişebileceği ihtimalinden dolayı adaylar arasında rekabeti ortaya çıkarmıştır.⁹⁹ Bu şekilde uygulanan seçim sistemi partilerin belirlediği sıralamalarda değişikliğe yol açmış, seçim sonrası yapılan itirazlar sonrasında milletvekilliklerinin el değiştirdiği gözlemlenmiştir.¹⁰⁰

Büyük partiler lehine uygulanan seçim sistemi 1987 seçimlerinde adaletsiz sonuçlar ortaya çıkarmış ve sonrasında 1991 seçimleri de 1987 seçimlerinde olduğu gibi vaktinden önce gerçekleştirilmiştir. Barajı geçemeyeceğini düşünen partilerin seçim öncesi ittifak yaparak¹⁰¹ seçime katılmaları sebebiyle 1987 seçimlerine katılan bazı partiler, başka partilerin listeleri içinde kendi adaylarını göstermiş ve 1991 seçimlerine daha az parti katılmıştır. HEP, seçimlere SHP çatısı altında katılırken, MÇP ve IDP ise RP çatısı altında girerek barajı aşmaya çalışmışlar ve başarmışlardır.¹⁰²

Tablo 12¹⁰³: 1991 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
DYP	6.600.726	27,0	178
ANAP	5.862.623	24,0	115
SHP	5.066.571	20,8	88
RP	4.121.355	16,9	62
DSP	2.624.301	10,8	7
SP	108.369	0,4	0
BAĞIMSIZ	32.721	0,1	0

Seçim sonuçlarında en çarpıcı noktanın mecliste temsil edilmeyen oy oranının 0,5 civarında kalarak oldukça düşük kalması ve kullanılan oyların oldukça yüksek düzeyde sandalye dağıtımında hesaba katılması olmuştur. DYP %39,5'lük sandalye oranı ile

⁹⁹ A.e., s. 207.

¹⁰⁰ Her partiden toplamda 51 milletvekili, kapalı listeleri delerek sıralarını yükseltmiş ve milletvekili seçilebilmiştir. Ayrıca, tercihli oyun öngörülmemiş olması ihtimalinde birinci sırada olduğundan dolayı seçilmesi gereken 27 aday parlamento dışında kalmıştır. Aleskerov vd., *a.g.e.*, s. 208. Örnek vermek gerekirse; 1991 seçimlerinde İstanbul 6. Bölgeden 1. sıra adayı olup milletvekili seçilen ve milletvekili mazbatasını alan Recep Tayyip Erdoğan, kendisiyle aynı partiden 2. Sıra adayı Mustafa Baş'ın itirazı üzerine ancak 11 gün milletvekilliği yapabilmiş ve milletvekilliğini devretmiştir. Bkz. Ömer Şahin, *Kod Adı: 1 Numara*, Radikal Gazetesi, 05.04.2014.

¹⁰¹ 2839 sayılı Kanun'un 16/1. maddesi gereği partilerin müşterek liste halinde aday göstermemesi sebebiyle partiler, bir başka parti çatısı altında birleşerek seçime girmektedir.

¹⁰² Ahmet Demirel, *1991'den 1995'e siyasette çalkantılar*, Taraf Gazetesi, 11.05.2014.

¹⁰³ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, ss. 93-94'ten derlenmiştir.

%12,5 oranında, ANAP %25,5'luk sandalye oranı ile %1,5 oranında aşkın temsil edilmiştir. Buna karşılık; SHP %1,3 oranında, RP %3,2 oranında ve DSP %9,3 oranında eksik temsil edilmiştir. ANAP, SHP ve RP'nin aşkın ya da eksik temsil oranları katlanılabilir düzeyde olmakla birlikte DYP'nin aşkın temsili, DSP'nin ise eksik temsili yüksek düzeyde olmuş ve temsilde adalet bakımından tartışılabilir bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Bu sonucu ortaya çıkaran en önemli sebep seçim çevresi barajı olarak görülebilir. Zira DSP sadece 5 seçim çevresinde seçim çevresi barajını aşmış ve bu partinin barajı geçemediği çevrelerde ziyan olan oyları büyük ölçüde birinci parti olan DYP'ye yaramış ve yüksek düzeyde aşkın temsiline yol açmıştır.¹⁰⁴

Temsil noktasında sadece seçim çevresi barajına bağlı olarak ortaya çıktığını ifade edebileceğimiz adaletsizlikle birlikte yönetimde istikrar da 1991 seçimleriyle birlikte ke-sintiye uğramış ve 1983 seçimlerinden itibaren devam eden ANAP iktidarı sona ermiştir. 1991 seçimlerinden 2002 seçimlerine kadar 9 farklı koalisyon hükümeti kurulmuş ve bir önceki seçimde galip çıkan partinin bir sonraki seçimde bırakın seçimi kazanmayı, ikinci parti bile olamaması gibi ilginç bir sonuç ortaya çıkmıştır.¹⁰⁵

2.3.4 1995 Seçimleri

1995 seçimlerine giden süreçte seçim sistemine ilişkin yeni değişiklikler yapılmıştır. İlk olarak 4121 sayılı Kanun¹⁰⁶ ile Anayasa'nın 67. maddesine seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılacak biçimde düzenleneceğine ilişkin hüküm eklenmiştir. Bunun haricinde kanunlarda yapılan değişikliklerin belki de en önemlisi, küçük olmasından ötürü çevre barajının yükseldiği, seçim çevrelerinin büyütülmesi olup milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller bir, 19'dan 35'e kadar olanlar iki ve 36 ile daha fazla temsilci çıkaracak illerin üç seçim çevresine ayrılması öngörülmüştür.¹⁰⁷ Seçim çevrelerinin büyüklüğüne ilişkin bu hüküm bugün de halen uygulanmaktadır.

¹⁰⁴ Aleskerov vd., *a.g.e.*, s. 208.

¹⁰⁵ Demirel, *a.g.m.*

¹⁰⁶ RG Tarih – Sayı: 26.07.1995 – 22355.

¹⁰⁷ İlgili değişiklik 28.10.1995 tarih ve 22447 Mükerrer sayılı RG'de yayımlanan 4125 sayılı Kanun'un 9. maddesiyle yapılmıştır.

Seçim çevreleri haricinde anılan Kanun'un 8. maddesiyle milletvekili sayısı 550'ye çıkarılmış ve bunlardan 100'ünün bir bütün olarak ülke seçim çevresinden seçileceği hüküm altına alınmıştır. Seçim çevresi barajı da aynı Kanun'un 16. maddesiyle 2 ve 3 milletvekili çıkaracak iller bakımından %25'e düşürülerek küçük seçim çevrelerinde büyük partiler lehine avantajlar azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak ülke seçim çevresi milletvekilliğine ilişkin hüküm ile seçim çevresi barajına ilişkin hüküm AYM'nin 1995/59 sayılı Kararı¹⁰⁸ ile iptal edilmiş ve böylece seçim sistemi %10 ülke barajlı D'hondt sistemi haline gelmiştir. Seçim sistemine ilişkin yapılan değişiklikler ve bazı değişikliklerin Mahkemece iptalinden sonra 1995'ten günümüze kadar uygulanagelen seçim sisteminin 1980 sonrası seçim sistemleri içerisinde, en azından teorik olarak, temsilde adaleti en fazla önleyen seçim sistemi olduğu iddia edilebilir.¹⁰⁹ Ayrıca, kontenjan milletvekilliğinin de 1995 seçimleri öncesinde kaldırılmasıyla¹¹⁰ büyük partiler lehine bir uygulama daha son bulmuştur.

Tablo 13¹¹¹: 1995 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
RP	6.012.450	21,4	158
ANAP	5.527.288	19,6	132
DYP	5.396.009	19,2	135
DSP	4.118.025	14,6	76
CHP	3.011.076	10,7	49
MHP	2.301.343	8,2	0
BAĞIMSIZ	32.721	0,1	0

1995 seçimleri sonrasında oluşan parlamentoda oyların %85,5'i sandalye dağıtımında hesaba katılmıştır. %10 barajından dolayı MHP %8,2 gibi bir oy almasına rağmen temsil edilememiş ve kendisine oy veren yaklaşık 2,5 milyon seçmen temsil edilmekten mahrum kalmıştır. Bunun dışında RP %7,3, ANAP %4,4 ve DYP %5,3 oranında aşkın temsil edilmiştir. DSP 0,8 oranında, CHP ise 1,8 oranında eksik temsil edilmiştir. %10

¹⁰⁸ Karara ilişkin detaylı bilgi 2. Bölümde 1.5 AYM'NİN SEÇİM ÇEVRESİ BARAJININ İPTALİ İSTEMİNE İLİŞKİN 1995/59 NOLU KARARI başlığı altında yer almaktadır. ss. 46 – 49.

¹⁰⁹ Yavaşgel, *a.g.e.*, s. 179.

¹¹⁰ *A.e.*, s. 179.

¹¹¹ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, ss. 93-94'ten derlenmiştir.

barajı ve seçim çevrelerinin büyüklüklerinin değişkenliği aşkın ya da eksik temsili doğal olarak ortaya çıkarmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere 1995 seçimleri de bir tek parti hükümetini ortaya çıkarmamış ve 1999 seçimlerine kadar 52., 53. ve 54. hükümetler kurulmuştur.¹¹²

2.3.5 1999 Seçimleri

1999 seçimlerine giden süreçte de koalisyon hükümetleri kurulmuş ve siyasi olarak yaşanan 28 Şubat krizinin etkisi altında seçimlere, vaktinden önce ve seçim sistemine ilişkin önemli bir değişiklik yaşanmadan gidilmiştir. 28 Şubat sonrası yaşanan siyasi ve sosyal baskıların yanısıra, PKK terör örgütü lideri terörist başı Abdullah Öcalan'ın DSP'nin azınlık hükümeti döneminde yakalanmış olması seçim sonuçlarını etkileyen öznel faktörler olarak değerlendirilebilir.¹¹³ 1999 yılında yapılan seçim sonuçları ise şöyle olmuştur:

Tablo 14¹¹⁴: 1999 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
DSP	6.919.670	22,2	136
MHP	5.606.583	18,0	129
FP	4.805.381	15,4	111
ANAP	4.122.929	13,2	86
DYP	3.745.417	12,0	85
CHP	2.716.094	8,7	0
BAĞIMSIZ	270.265	0,9	3

Bu seçim sonuçlarıyla birlikte DSP %2,5, MHP 5,4, FP %4,7, ANAP %2,4 ve DYP %3,4 oranında aşkın temsil edilmiştir. Meclis'e giren her partinin aşkın temsil edilmiş olması, 1980 sonrası seçimlerde ilk kez görülen bir durumdur. Bu durum mecliste

¹¹² https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx Erişim Tarihi: 26.06.2016.

¹¹³ Veri Araştırma, *1999'dan 2007'ye Seçmen Tercihleri ve Değişim CHP*, http://www.veriarastirma.com/secim2007/CHP1999_2007.pdf, Erişim Tarihi: 26.06.2016, s.1.

¹¹⁴ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, ss. 93-94'ten derlenmiştir.

bulunan partiler açısından adaletsizliğin aleyhlerine sonuç doğurmaması anlamına gelebilecekse de oyların %8,7'sini alan CHP olmak üzere geçerli oyların yaklaşık %20'sinin temsil edilmemiş olması temsilde adaletsizliğe ilişkin dikkat çeken noktalardan biridir.

Ayrıca 1999 seçimi, küçük partilerin temsil imkânını ortadan kaldıran %10'luk ülke barajına rağmen, 20 partinin katıldığı ve yarıştığı bir seçim olarak 1983 seçimlerinden itibaren en yüksek rekabetin yaşandığı seçim olarak değerlendirilebilir.

2.3.6 2002 Seçimleri

2002 seçimleri, uzun süren koalisyon hükümetleri döneminden sonra, tek parti hükümetinin çıktığı ilk seçimdir. Ancak, bu seçimde ülke seçim barajı sebebiyle temsil edilmeyen oy yüzdesi öyle yüksek çıkmıştır ki, baraj ile birlikte Anayasa'da yer alan temsilde adalet ilkesine ilişkin tartışmalar daha yoğun bir şekilde gündemi meşgul etmeye başlamıştır.

1999 seçimlerinden sonra kurulan ANASOL-M hükümeti döneminde alınan kararların toplum tarafından yeterince benimsenememiş olması, enflasyonun kontrol altına alınamayarak ekonominin kötüye gitmesi gibi sebeplerle hükümeti oluşturan partilerin desteğiyle TBMM erken seçim kararı almıştır.¹¹⁵ 1982 Anayasasında seçimlerin beş yılda bir yapılacağına dair hükme rağmen 2002 seçimlerine dek seçimler hep, yıl bazında düşünecek olursak, 1961 Anayasası'nda yer aldığı gibi dört yılda bir yapılmıştır. Ancak 2002 seçimleri, bir önceki seçimin üzerinden 3 yıl geçtikten sonra yapılmıştır. Bu da, ülkenin içinde bulunduğu koşulları göstermesi bakımından önemli bir detay olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, seçime katılımın bir önceki seçime nazaran %8 düzeyinde düşmesi ve seçmen sayısında yaşanan yaklaşık 4 milyonluk artışa rağmen geçerli oy sayısında aynı düzeyde artış yaşanmaması¹¹⁶, seçmenin ilgisizliğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

¹¹⁵ Buran, *a.g.e.*, s. 127.

¹¹⁶ TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, ss. 93.

Tablo 15¹¹⁷: 2002 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
AK PARTİ	10.808.229	34,3	363
CHP	6.113.352	19,4	178
DYP	3.008.942	9,5	0
MHP	2.635.787	8,4	0
GP	2.285.598	7,2	0
DEHAP	1.960.660	6,2	0
BAĞIMSIZ	314.251	1,0	9

Seçimlerden sadece 14 ay önce kurulmuş olmasına rağmen AK PARTİ'nin birinci parti çıkmasının, bir önceki seçimde meclis dışında kalan CHP'nin ikinci parti olmasının ve yine bir önceki seçimde meclise giren partilerden hiçbirinin temsil edilmemiş olmasının¹¹⁸ 1990 yılları hükümetlerinin, özellikle siyasal ve ekonomik politikalarıyla 2000'li yılları hazırladığını gösterdiği iddia edilebilir.¹¹⁹

Yönetimde istikrar noktasında 2002 seçimleri sonucu önemli bir kazanım olarak değerlendirilebilirse de AK PARTİ aldığı %34,3'lük oy oranına rağmen %66'luk sandalye oranı ile %31,7 oranında, CHP ise aldığı %19,4'lük oy oranına karşılık %32,3'lük sandalye oranı ile %12,9 oranında aşkın temsil edilmiştir. Bu denli yüksek aşkın temsille birlikte temsil edilmeyen partilerin oy oranı toplamda %46,3 olmuştur. Bunların arasında özellikle DYP'nin, temsilci çıkarabilmek amacıyla gerekli olan oy miktarını yaklaşık 133.000 oyla kaçırarak temsilci çıkaramaması en dikkat çeken sonuçlardan biri olarak görülebilir.

Kullanılan oyların neredeyse yarısının hesaba katılmamış olması seçmen iradelelerinin yaklaşık yarısının boşa gitmiş olması anlamına gelmektedir. Her ne kadar yönetimde

¹¹⁷ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, ss. 93-94'ten derlenmiştir.

¹¹⁸ FP içinden bir grubun SP¹'yi, diğer bir grubun ise AK PARTİ'yi kurarak aktif siyasete devam ettiği ifadesi için bkz. Nuh Yılmaz, "İslamcılık, AKP, Siyaset", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık (Cilt 6)*, (ed.) Tanıl Bora – Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 615. Ancak, AK PARTİ söylem ve eylem bazında farklı politikalar yürütmüş olması sebebiyle bu çalışmada doğrudan FP'nin devamı olarak değerlendirilmemiştir.

¹¹⁹ 1999 seçimlerinden sonra kurulan koalisyon hükümetinin ekonomik ve toplumsal sorunlara çözüm üretmemesi sorunları krize dönüştürerek halkın siyasete güvensizliğine sebep olmuş ve somut olarak bu güvensizlik 2002 seçimleri sonrasında koalisyon ortaklarının meclise girememesi şeklinde kendini göstermiştir. Sobacı, *a.g.m.*, s. 5.

istikrar sağlanmış da olsa, temsilde adaletsizliğin çarpıcı bir şekilde yoğun tecelli etmesi oluşan meclisin demokratik meşruiyetini tartışmalı hale getirebileceği gibi toplumun siyasete güveninin sarsılması siyasal istikrarı tartışmaya açacaktır.

2.3.7 2007 Seçimleri

10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolmasına yakın 11. Cumhurbaşkanının seçimi amacıyla seçim süreci başlatılmış ve Abdullah Gül, Sabahattin Çakmakoglu ve Tayfun İçli aday olarak yarışmışlardır. O dönem Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin olarak ilk iki turda üye tam sayısının 2/3'ünü, eğer hiçbir aday bu orana ulaşamamışsa 3. turda üye tam sayısının salt çoğunluğunu, eğer seçim hala tamamlanamamışsa 3. turda en çok oy alan iki adaydan 4. ve son turda üye tam sayısının salt çoğunluğunu elde eden adayın Cumhurbaşkanı seçileceği düzenlenmişti.

İlk iki turda aranan salt çoğunluğun aynı zamanda seçim içerisinde gerçekleştirilecek turlar bakımından toplantı yeter sayısı olduğuna ilişkin Sabih Kanadoğlu tarafından bir görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşün dönemin ana muhalefet partisi CHP tarafından benimsenerek Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunulması üzerine Mahkemenin verdiği karar Türk hukuk ve siyaset tarihinde "367 kararı" olarak anılmış ve çokça eleştirilmiştir.

Davanın açıldığı günün akşamında Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından "e-muhtıra" olarak da adlandırılan bir bildiri yayınlanarak ordunun siyaset kurumundan talepleri demokratik sayılmayacak bir usulle dile getirilmiştir.

Bütün bunların üzerine, dönemin iktidar partisi milletvekillerince seçimlerin öne alınması kararlaştırılmış ve 1982 Anayasal sürecinde, belki de ilk defa normal yasama dönemi sonunda gerçekleştirilmesi beklenen 2007 seçimleri, yıl bazında bakıldığında 5 yıl da olsa vaktinden önce gerçekleştirilmiştir. Uzun süren koalisyon döneminin ardından gelen tek parti hükümeti döneminde siyasi olarak anılan gerginlikler ve çalkantılar altında gerçekleştirilen seçimin sonuçları ise şu şekilde olmuştur:

Tablo 16¹²⁰: 2007 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
AK PARTİ	16.327.291	46,6	341
CHP	7.317.808	20,9	112
MHP	5.001.869	14,3	71
DP	1.898.873	5,3	0
GP	1.064.871	3,0	0
SP	820.289	2,3	0
BAĞIMSIZ	1.835.486	5,2	26

Seçim sonuçları oluşan meclis yapısıyla birlikte AK PARTİ %15,4 oranında aşkın, CHP %0,6, MHP ise %1,4 oranında eksik temsil edilmiştir. Eksik temsil oranları kabul edilebilir düzeyde olmakla birlikte AK PARTİ'nin aşkın temsili yüksek seviyede olmuştur. Ayrıca, temsil edilmeyen partilerin toplam oy oranının %13 gibi düşük olmayan bir düzeyde olması temsilde adalet bakımından tartışmalı bir durum oluşturmaktadır.

AK PARTİ'nin bir önceki seçime nazaran daha yüksek oy almasının, seçim öncesi yaşananlara seçmenin tepkisi olarak değerlendirilmesi mümkün olduğu gibi, bir önceki seçime nazaran daha az temsilci çıkarmış olması da temsilde adaletin nazaran daha fazla sağlandığı şeklinde yorumlanabilir.

2002 seçimlerinde olduğu gibi 2007 seçimleri sonrasında da AK PARTİ'nin tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu elde etmesiyle hükümet istikrarının ve pek çok politikanın kesintiye uğramadan devamının görüldüğü söylenebilir.

2.3.8 2011 Seçimleri

2007 seçimlerinden sonra 5678 sayılı Kanunla¹²¹ Anayasa'nın başta Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin olmak üzere bazı maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Kanunla yapılan değişikliklerden birisi de yasama dönemiyle ilgili olup, 1983 seçimlerinden itiba-

¹²⁰ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, ss. 93-94'ten derlenmiştir.

¹²¹ RG Tarih – Sayı: 16.06.2007 – 26554, Anayasa değişikliği 21.10.2007 tarihinde yapılan halkoylaması sonucunda %69 oranında oy ile kabul edilmiştir. TÜİK, *Halkoylaması Sonuçları 2007,1988, 1987, 1982, 1961, a.g.e.*, ss. VI-2.

ren seçimlerin erken şekilde dört yılda bir yapılmasına ilişkin fiili durum Anayasa'ya uygun hale getirilmiştir. 2011 seçimleri de 2007 seçimlerinden neredeyse¹²² 4 yıl sonra yapılarak, zamanında yapılan ilk seçim olarak değerlendirilebilir.

2010 yılında yapılan referandum¹²³ ile Anayasa'da önemli görülebilecek değişiklikler gerçekleştirilmiş ve 2011 yılının ve dolayısıyla 2011 seçimlerinin en önemli gündemi yeni Anayasa yapımı olmuştur.¹²⁴ Bunlar haricinde, 2011 seçimlerinde seçim sisteminde ya da seçimlere ilişkin olarak sonuçlara etki edecek önemli bir hukuki düzenleme söz konusu değildir.

Bu şartlar altında gerçekleştirilen 2011 seçimlerinin sonuçları aşağıdaki gibi olmuştur:

Tablo 17¹²⁵: 2011 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
AK PARTİ	21.399.082	49,8	327
CHP	11.155.972	26,0	135
MHP	5.585.513	13,0	53
SP	543.454	1,3	0
HAS PARTİ	329.723	0,8	0
BBP	323.251	0,8	0
BAĞIMSIZ	2.819.917	6,6	35

2011 seçimlerine katılım oranı %83,2 olmuş ve kullanılan oyların yaklaşık %96'sı mecliste temsil imkânı bulmuştur. Kullanılan oyların sandalye dağıtımında en yüksek oranda kullanımı 1983 seçimlerinden itibaren ilk kez bu kadar yüksek düzeyde olmuş,

¹²² TBMM'nin 23. dönem görev süresi 3 yıl 10 ay 20 gün olmuştur. Erol Tuncer, *12 Haziran 2011 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme*, Ankara, Tesav Yayınları, 2011, s. 125.

¹²³ 13.05.2010 tarih ve 27580 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5982 sayılı Kanun 12.09.2010 tarihinde halk tarafından oylanmıştır.

¹²⁴ Seta Analiz, *2011'de Türkiye*, (ed.) Taha Özhan, Hatem Ete, Selin M. Bölme, Ankara, 2011, s. 13.

¹²⁵ Seçim sonuçlarına ve milletvekili sayılarına ilişkin bilgiler TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, *a.g.e.*, ss. 93-94'ten derlenmiştir.

diğer bir deyişle ziyan olan oy oranının en düşük olduğu seçimler 2011 seçimleri olmuştur.¹²⁶ Bunun en önemli sebeplerinden biri meclis dışında kalan partilerin oy oranları olarak gösterilebilir. Öyle ki; parlamento dışında kalan partilerden en yüksek oy alan SP olmuş ve oy oranı %1,3'te kalmıştır.

Aşkın ve eksik temsil oranlarına bakmak gerekirse; AK PARTİ %9,6 oranında aşkın; CHP %1,5 oranında, MHP ise %3,4 oranında eksik temsil edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında da temsilde adaletin bir önceki seçime nazaran daha fazla sağlandığı ifade edilebilir. Ayrıca seçimlere parti olarak girmeyen BDP, bağımsız adayları destekleme yoluna giderek¹²⁷, 46 seçim çevresinde desteklediği 64 adaydan 36'sının seçimi kazanması ve 35'inin meclise girmesiyle grup kurma imkânı elde etmiştir.¹²⁸

2011 seçim sürecinde yeni anayasa yapımına ilişkin söylemlerin hâkim olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bağımsız milletvekilleriyle birlikte değişik görüşlerin parlamentoda temsil edilmesi ve temsil oranının yüksek olması, bu Meclis yapısında yeni bir anayasa yapılmış olması ihtimalinde, Anayasa'nın sıhhati ve benimsenebilirliği açısından olumlu olarak değerlendirilebilirdi.¹²⁹

2.3.9 2015 Seçimleri (7 Haziran)

7 Haziran 2015 seçimlerine, çok partili siyasi hayata geçişten itibaren ilk kez görülebilecek biçimde, 13 yıl boyunca tek partinin iktidarda olduğu¹³⁰ bir süreçte gidilmiştir. Seçimlerin sonuçları ve partilerin karşılığında aldıkları temsilcilerin sayısı aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

¹²⁶ Nihat Bulut, Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 HAZİRAN 2011 SEÇİMLERİ, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XIV, s. 3-4, 2010, s. 1.

¹²⁷ BDP'nin desteklediği bağımsız adayların oy oranı ülke genelinde %5,67 ve diğer bağımsızların oy oranı %0,9 düzeyindedir. Tuncer, 12 Haziran 2011, *a.g.e.*, s. 60.

¹²⁸ Diyarbakır'dan seçilen Hatip Dicle'nin milletvekilliği YSK tarafından iptal edilmiştir. *A.e.*, s. 127.

¹²⁹ Bulut, *a.g.m.*, s. 14.

¹³⁰ 13 yıllık süreçte kabineler, başbakanlar değişmiş olsa da hükümet tek parti tarafından oluşturulduğu ve hükümet programlarının az çok süreklilik gösterdiği ifade edilebilir.

Tablo 18¹³¹: 7 Haziran 2015 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
AK PARTİ	18.867.411	40,9	258
CHP	11.518.139	24,5	132
MHP	7.520.006	16,2	80
HDP	6.058.489	13,1	80
SP	949.178	2,1	0
VATAN PARTİSİ	161.674	0,4	0
BAĞIMSIZ	488.226	1,1	0

Seçimlerin en çarpıcı sonucu uzun yıllar sonra hiçbir partinin tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu elde edememesidir. Seçim sonrasında koalisyona ilişkin görüşmeler partiler arasında başlamış, ancak bir sonuç elde edilememiştir. Bakanlar Kurulu'nun 45 gün içinde kurulamaması sebebiyle de 1982 Anayasal sisteminde ilk kez Anayasa'nın 116. maddesi uyarınca geçici Bakanlar Kurulu ya da bir diğer adıyla seçim hükümeti kurulmuştur. 7 Haziran 2015 seçimleri açısından olumlu görülebilecek konulardan biri yurt dışında yaşayan seçmenlerin buldukları ülkede oy kullanabilmeleri imkânını elde etmiş olmalarıdır. Dünya genelinde 54 ülkede yaşayan 2.866 979 seçmenden 931.646'sı sandık başına giderek oy kullanmış ve böylece yurt dışında seçime katılım oranı %32,50 olmuştur.¹³²

Aşkın ya da eksik temsil oranları bakımından bir değerlendirme yapmak gerekirse; AK PARTİ %6 ve HDP %1,4 oranında aşkın, CHP %0,5 oranında ve MHP %1,7 oranında eksik temsil edilmiştir. Aşkın ya da eksik temsil oranları, %10 gibi yüksek baraj uygulamasının olduğu bir seçim sistemi bakımından kabul edilebilir düzeyde olmakla beraber MHP'nin HDP'den %3 oranında daha fazla oy almasına rağmen eşit sayıda milletvekili ile temsil edilmesi temsilde adalet bakımından olumsuz bir durum olarak değerlendirilir.

¹³¹ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MV/D.pdf> (YURT İÇİ, YURT DIŞI VE GÜMRÜK SANDIKLARI DAHİL MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMİ SONUCU) ve <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MV/E.pdf> (SİYASİ PARTİLERİN ÇIKARDIKLARI MİLLETVEKİLİ İLE BAĞIMSIZLARIN SAYISI) adreslerinden derlenerek tablo oluşturulmuştur, Erişim Tarihi: 30.06.2016.

¹³² Erol Tuncer, *Seçim 2015 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme*, Ankara, Tesav Yayınları, 2015, ss.65-66.

dirilebilir. Partilerin oy ve sandalye dağılımları arasındaki ilişkide görülen bu tutarsızlıklar, gerrymandering gibi seçim çevrelerinin siyasi amaçlarla belirlenmesi, seçim çevrelerinin nüfusa orantılı olarak belirlenmemesi ya da toplumun heterojen olması gibi sebeplerden kaynaklanabilmektedir.¹³³ Bu seçimlerde benzer bir durumun ortaya çıkmasının sebebi olarak hem büyük oranda HDP'nin daha çok bölgesel olarak güçlü olması hem de seçim çevrelerinin büyüklüğü konusunda eşitsizlik gösterilebilir. MHP ile HDP arasındaki oy oranı farkına rağmen, partilerin aynı sayıda milletvekili çıkarması, seçim çevrelerinin nispi seçim sistemi içindeki önemini göstermesi bakımından oldukça somut bir örnek olarak değerlendirilebilir.

2.3.10 2015 Seçimleri (1 Kasım)

Haziran ayında yapılan seçimlerden yaklaşık 5 ay sonra gerçekleştirilen 1 Kasım seçimleri, aynı seçim sistemi ve aynı partilerin katılımıyla gerçekleştirilmiş ve bambaşka bir sonuç ortaya çıkmıştır.

7 Haziran seçimlerinden sonra her ne kadar toplumsal farklılıklar kendini mecliste ifade etme imkânı elde etmiş ise de, toplum için “ortak iyi”nin inşa edilmesi yerine siyaset kurumunun boğulması ve toplumda siyaset kurumuna karşı bir güvensizliğin ortaya çıktığı görülmüştür.¹³⁴ Bu durumun ortaya çıkışı tek başına koalisyonun ya da koalisyon kurma çabalarının sonucu olmayıp partilerin uzlaşmacı bir yöntem benimseyememeleri ile de ilgilidir. Bazı partiler daha baştan koalisyon ihtimaline ilişkin olarak gönülsüz olduklarına dair beyanlarda bulunmuşlardır.¹³⁵ Ayrıca bu seçim sonuçlarını halkın, siyaset kurumunun daralmasını fırsat bilen terör eylemlerinin artışına bir tepki olarak da değerlendirmek mümkündür.¹³⁶

Yukarıda yer alan koşullar altında gerçekleştirilen seçim sonuçları şu şekilde olmuştur:

¹³³ Taagepera ve Shugart, *a.g.m.*, s. s. 227.

¹³⁴ Ali Aslan, “7 Haziran’dan 1 Kasım’a Türkiye’de Siyaset ve Seçimler”, *Seta Analiz*, Ekim 2015, s. 140, s. 11.

¹³⁵ Mustafa Altunoğlu, “2015 Seçimleri ve Türkiye’de Hâkim Parti Dönemi”, *Seta Analiz*, Aralık 2015, s. 145, s. 9.

¹³⁶ Aslan, *a.g.m.*, s. 15.

Tablo 19¹³⁷: 1 Kasım 2015 seçim sonuçları

Parti adı	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Temsilci Sayısı
AK PARTİ	23.681.926	49,5	317
CHP	12.111.812	25,3	134
MHP	5.694.136	11,9	40
HDP	5.148.085	10,8	59
SP	325.978	0,7	0
BBP	253.204	0,5	0
BAĞIMSIZ	51.038	0,1	0

2011 seçimleriyle kıyaslandığında 7 Haziran'da ciddi şekilde oy kaybeden AK PARTİ bu seçimle birlikte yükselişe geçmiş ve tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde ederek meclise girmeyi başarmıştır.¹³⁸ CHP, 7 Haziran seçimlerinde aldığı oy oranını ve kazandığı milletvekili sayısını büyük oranda korurken, 1 Kasım seçimlerinin mağlubunun MHP ve HDP olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹³⁹

Partilerin aldıkları oy ve kazandıkları sandalye sayısı arasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak; AK PARTİ %8,3 oranında aşkın, CHP %1, MHP %4,6 ve HDP %0,1 oranında eksik temsil edilmişlerdir. Bunun dışında kullanılan geçerli oyların yaklaşık %97,50'sinin mecliste sandalye dağılımında hesaba katılması sonucu bu meclisin uzunca bir süreden sonra demokratik anlamda temsil kabiliyeti en yüksek, en meşru meclis olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Geçen seçimde olduğu gibi bu seçimde de MHP ve HDP'nin aldıkları oy ve kazandıkları milletvekili sayıları arasında bir kıyas yapıldığında tutarsızlık göze çarpmaktadır. 7 Haziran 2015 seçiminde MHP daha fazla oy almasına rağmen HDP ile aynı sayıda milletvekili çıkarmıştır, fakat bu seçimde MHP daha fazla oy almasına rağmen aynı sayı bir tarafa, 19 milletvekili daha az çıkarmıştır. Bu durumun temsilde adalet ilkesiyle bağdaşır bir tarafının olmadığını izah etmeye dahi gerek yoktur. Son iki seçimde yaşanan bu

¹³⁷ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MVES/96-D.pdf> (YURT İÇİ, YURT DIŞI VE GÜMRÜK SANDIKLARI DAHİL MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMİ SONUCU) ve <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MVES/96-E.pdf> (SİYASİ PARTİLERİN ÇIKARDIKLARI MİLLETVEKİLİ İLE BAĞIMSIZLARIN SAYISI) adreslerinden derlenerek tablo oluşturulmuştur, Erişim Tarihi: 30.06.2016.

¹³⁸ Altunoğlu, *a.g.m*, s. 13.

¹³⁹ *A.e.*, s. 13.

tutarsızlığın daha öncede ifade edildiği üzere büyük ölçüde HDP'nin bölgesel ve kısmen de etnik kökene dayalı bir parti olmasından ve seçim çevrelerinin büyüklüğüne ilişkin eşitsizlikten kaynaklandığı söylenebilir. HDP'nin yüksek oy aldığı seçim çevrelerinde rekabetin büyük oranda iki parti arasında geçiyor oluşu da bu sonucun doğmasında etkili olmuştur.

3. TÜRK SEÇİM TARİHİNİN TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR DENGESİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkemizde çok partili hayata geçişten itibaren çok sayıda seçimin tecrübe edildiği söylenebilir. Bu seçimlerin hepsi aynı seçim sistemiyle gerçekleştirilmemiş, farklı yöntemler geçerli olmuştur. Seçim sisteminin değişikliği noktasında darbelerin önemli dönüm noktaları olduğunun ifade edilmesi gerekmektedir. Zira darbelerle birlikte darbe öncesi uygulanan sistemin önceliklerinin terk edilmesi ve bir denge sağlanmak istenmiş ve seçim sisteminde değişiklikler meydana gelmiştir.

1960 darbesi öncesinde uygulanan çoğunluk sistemi, halkın tercihlerinin meclise adil bir şekilde yansımaya ve farklı eğilimlerin temsiline imkân vermediğinden darbe sonrası normalleşme sürecinde temsilde adaletin istikrar uğruna feda edilmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Yeni bir seçim kanunuyla nispi temsil sisteminin öngörülmesiyle adil temsil anlayışının benimsenmek istediği söylenebilir.

AYM, seçim çevresi barajına ilişkin 1968 yılında vermiş olduğu kararla seçimin demokratik niteliği bakımından nispi temsilin barajsız olması gerektiğini savunmuştur. Mahkemenin bu kararıyla birlikte 1980 darbesine giden süreçte çok sayıda koalisyon hükümeti görülmüş ve ülke istikrarsız iktidarlar tarafından yönetilmiştir.¹⁴⁰ Mahkemenin kararında vurgu yapılabilecek önemli noktalardan biri Anayasada seçim sistemiyle ilgili teknik düzenlemelere ilişkin ilkelere yer verilmemişken temsilde adalet ve yönetimde istikrar tartışması yapmasıdır.

1980 darbesiyle birlikte koalisyon hükümetlerinin istikrarsız yöntemlerinin ülkenin içinde bulunduğu ortamdan sorumlu olduğu değerlendirilmesi yeni seçim sisteminin

¹⁴⁰ 1971-1973 ara dönemi sonrasında 1980 darbesine kadar 7 yıllık süreçte 8 koalisyon hükümeti kurulmuştur. https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx

istikrarı öncelmesi sonucunu doğurmuştur. 1960 öncesi seçimlerde olduğu gibi çoğunluk sistemi öngörülmemiş; temelde nispi sistem korunmakla birlikte istikrarlı hükümetleri ortaya çıkaracak bazı yöntemler sisteme eklenmiştir.

1991 seçimleriyle birlikte 1980 sonrası tek partili, istikrarlı hükümetler döneminin sona erdiği ve 2002 yılına kadar çeşitli koalisyon hükümetlerinin kurulduğu söylenebilir.¹⁴¹ Seçim kanununda öngörülen ve istikrarı amaçlayan düzenlemelere rağmen koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkışı, mükemmel bir seçim sisteminin olmadığı, seçim sisteminin mekanik bir şekilde düzenlenerek her zaman istenen sonuçları vermeyeceğini göstermesi bakımından önemlidir. Teknik düzenlemelerin yanısıra toplumdaki bölünmelerin ve bu bölünmelerin ortaya çıkardığı sorunların önem arz ettiği söylenebilir.

1995 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle Anayasaya seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceğine ilişkin hüküm eklenmiştir. Bu ilkeyle birlikte yasa koyucuya seçim sistemine ilişkin uyması gereken yükümlülükler getirildiği söylenebilir. AYM de 1968 yılında yapmış olduğunun aksine 1995 yılında Anayasaya anılan hükmün eklenmesine kadar vermiş olduğu kararlarda yasa koyucunun tercihlerine karışmama yoluna gitmiştir. Ancak ilkelerin yürürlüğe girmesiyle birlikte Mahkeme, yasa koyucunun takdir hakkına müdahale ederek iptal kararı vermiş ve şu anda da uygulanmakta olan %10 ülke barajlı D'hondt sistemi geçerli seçim sistemi olarak benimsenmiştir.

2002 yılında gerçekleştirilen seçim sonuçları, seçim sisteminin yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanması bakımından ayrıca zikredilmelidir. Zira bu seçimle birlikte, istikrarsız koalisyon hükümetlerinin aksine güçlü bir tek parti iktidarı ortaya çıkmıştır. Ancak kullanılan oyların neredeyse yarısı da bu seçimle birlikte parlamentoda temsil imkânı bulamamıştır. İstikrara ilişkin sorunun çözülmüş görünmesiyle birlikte temsilde adalet zedelenmiş ve özellikle hatırı sayılır miktarda oy almakla birlikte %10 barajından kaynaklanan sınırı geçememesi sebebiyle çok sayıda seçmen temsil imkanı elde edememiştir.

Seçim barajına ilişkin olarak söylenebilecek önemli noktalardan biri, barajın seçmen psikolojisi üzerinde yarattığı etkidir. Zira 2002 seçimlerinde barajın altında kalan partiler zamanla erime sürecine girmiş ve bir kısmı tabela partisi haline dönüşmüştür.

¹⁴¹ 1991-2002 arası 11 yıllık süreçte 10 koalisyon hükümeti kurulmuştur. https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; 1960 öncesi temsilde adalet noktasında sıkıntılı görülen seçim sistemi 1960 darbesiyle birlikte terk edilerek orantılı temsili ön plana alan nispi sistem öngörölmüştür. AYM'nin seçim sistemine müdahalesiyle birlikte sistem saf nispi sisteme evrilmiş ve istikrarsız koalisyon hükümetlerinin yönetimi sonrasında ülke 1980 darbe sürecine girmiştir. 1980 darbesiyle birlikte istikrarın ön plana alınması 1991 yılına kadar sonuç vermekle birlikte 1991-2002 yılları arasında görülen koalisyon hükümetleri uzlaşmacı ve istikrarlı bir tarzda yönetime hâkim olamamış ve adil temsili ikinci plana atan yöntemlere rağmen istikrarsız hükümetler ortaya çıkmıştır. 2002 seçim sonuçları, yukarıda da bahsedildiği gibi, temsilde adalet bakımından çokça tartışılan bir şekilde sonuçlanmış ve seçim sistemimizin Anayasaya eklenen ilkeler açısından uygunluğu tartışılır hale gelmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKELERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE BU İLKELERİN BAĞDAŞTIRILMA- BİLİRLİĞİ

1. SEÇİM KANUNU İÇERİSİNDE ANILAN İLKELERİ BAĞDAŞTIR- MAYA YÖNELİK ETKENLER

Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılması amacına ulaşmanın en elverişli yolu seçim sistemine ilişkin mevzuatta bu konuda düzenlemeler yapılmasıdır. Seçimlerin demokrasi için niteliği göz önüne alındığında seçim sistemi demokrasinin gelişmesi ve kurumsallaşması bakımından önem taşımaktadır. Öyle ki seçim sistemine ilişkin mevzuatın Anayasa değerinde olduğu bile ifade edilmiştir.¹ 1919 Weimar (Alman) Anayasası, İsviçre ve Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasasında nispi temsil sisteminin benimseneceği açıkça hüküm altına alınmıştır ve ayrıca Macaristan'da anayasa değişiklikleri yanısıra seçim kanunu gibi bazı temel kanunlarda değişiklik için 2/3'lük çoğunluk aranmaktadır.² En genel manada çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemleri seçim sistemleri olarak değerlendirilmekteyken ülkelerin toplumsal ve siyasi koşulları bu sistemlerin saf halinde bazı değişiklikler gerektirmiştir.

1.1 SEÇİM BARAJI

Seçim barajı yoluyla alınan oyların sandalye dağılımı hesabında dikkate alınabilmesi için bir eşik belirlenir ve bu eşğin altında kalan partilerin parlamentoda temsili önlenerek parlamenter çoğunluğun ortaya çıkması kolaylaştırır.³ Seçim barajlarının nispi temsil ile çoğunluk sistemi arasındaki makası daralttığı ve barajın yükseklik oranının se-

¹ Alkan, *a.g.m*, s.135. Seçim kanununun demokrasinin anayasası niteliğinde olduğuna ilişkin görüş için bkz. Yavaşgel, *a.g.e*, s. 193.

² Atar, *a.g.m*, s. 231.

³ Kaboğlu, *a.g.e*, s. 188.

çim sistemini nispi olmaktan çoğunluk sistemine daha fazla yaklaştırdığı ifade edilmektedir.⁴ Çünkü belirlenecek seçim barajı oranı ne kadar yüksek olursa, partiler her ne kadar hatırı sayılır miktarda oy da alsalar, baraj miktarının altında oy alan parti sayısının çok olmasıyla nispi temsilin getirmiş olduğu orantılı temsil anlayışından taviz verilmiş olacaktır. Baraj, temsilin orantılı olmasında çarpıklığa sebep olmasına rağmen, pek çok kişi tarafından parlamentoya giremeyen küçük partilerin sayısını ve buna bağlı olarak siyasi istikrarı arttırması ile hükümetin kurulamamasından dolayı çok sık seçimlere gitme ihtimalini azaltması sebebiyle gerekli bulunmaktadır.⁵ Seçim çevrelerinin farklı genişliklerde düzenlenmesi suretiyle doğal bir engel oluşturulmasına rağmen seçim barajı suni nitelikli bir engel olarak değerlendirilmektedir.⁶

Seçim barajının, temsilde adalet ilkesinin en işler şekilde uygulanması ihtimalinde, meclise girecek çok sayıda partinin istikrarlı bir hükümet kurulmasına engel olacağı varsayımıyla düzenlendiği söylenebilir. Parlamentoda temsil edilmenin ön şartı olarak asgari olarak belirlenecek miktarda ulusal destek aramak, çok küçük partilerin temsilci çıkarabilmesini sınırlamaktadır.⁷ Dolayısıyla, seçim barajının parlamento yapısını dizayn eden “yasal bir hile” olduğu söylenebilir. Çünkü seçim barajı, hem seçim öncesinde seçmen iradesini, oy vereceği partinin seçim barajını aşmama ihtimalinin olduğunu düşünerek, sakatlayabileceği gibi seçim sonrasında da adil temsilden sapmalara yol açabilecektir.⁸

Barajların yasama organı içerisinde sandalye dağılımına yapacağı kısa vadeli etkiler ile siyasi parti yaşamında ortaya çıkaracağı sonuçlar barajın kurumsal sonuçlarına örnek gösterilebilir ve buna ilişkin verileri gözlemlemek daha kolay olarak görülebilir.⁹ Barajın ayrıca seçmen davranışı üstünde de çeşitli etkileri söz konusu olup bunlar davranışsal sonuçlar olarak adlandırılmakta ve daha uzun vadeli gözlemler gerektirdiğinden bu sonuçların değerlendirmesi bulanık ve öznel olmaktadır.¹⁰ Ayrıca söylenebilir ki; partile-

⁴ Sezer, *a.g.e.*, s. 20.

⁵ Johnsson, *a.g.m.*, s. 78.

⁶ Nohlen, *a.g.e.*, s. 31.

⁷ The ECPRD, *Electoral Systems in Europe An Overview*, Ed. Dick Toornstra, Brussels, ECPRD, 2000, s. 12.

⁸ Sezer, *a.g.e.*, s. 23.

⁹ Yavuz Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.23, 2006, s. 192.

¹⁰ *A.e.*, s. 192, Barajın seçmen tercihlerinde sebep olduğu değişimin barajın statik (kısa dönemli) etkisine, barajın altında kalacağı ve oyların boşa gideceği endişesiyle uzun süre oy alamayan partilerin birer tabela

rin mali gücü, teşkilat yapısı gibi eşit olmayan koşulları barajın partiler üzerinde eşit sonuçlar doğurmasının önünde engeldir ve adaletsizliğin uygulanmasında adaletli olmak gibi bir sonuca yol açmaktadır.¹¹

Seçim barajı; ülke barajı, seçim çevresi barajı ve doğal baraj olmak üzere 3'e ayrılmakta olup¹² uygulamada en sık karşılaşılan baraj türünün ülke barajı olduğu ifade edilebilir. Ülke barajının öngörülmesi, ülke genelinde bir oran belirlenerek geçerli oylar içinde bu orana göre bulunacak miktarda oy alamamış partilerin temsilci çıkarmaması anlamına gelir. Ülkemizde 2839 sayılı Kanun'un 33. maddesinde "Genel seçimlerde ülke genelinde, ..., geçerli oyların % 10'unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar" hükmüyle ülke barajı oranı %10 olarak belirlenmiştir. Karşılaştırmalı olarak sistemlere baktığımızda ülke barajının ülkemizde ciddi anlamda yüksek olduğu ve temsil adaletini zedelediği söylenebilir.¹³ İstikrarı sağlama noktasında %10 barajının oldukça işlevsel olduğu düşünülebilirse de 90'lı yıllarda ortaya çıkan koalisyon hükümetleri ve 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan seçim sonrası tek partinin hükümeti kuracak çoğunluğu elde edememiş olması, siyasi koşulların barajın istikrarı sağlayıcı etkisinin önüne geçebildiğini göstermektedir.¹⁴

Türkiye'de baraja ilişkin olarak tartışmaların en yoğun şekilde 2002 seçimleri sonrasında yaşandığı söylenebilir. 2002 seçimlerinin sonuçlarına göre kullanılan geçerli oyların %46,3'ü %10 seçim barajına takılarak mecliste temsil imkânından mahrum kalmıştır.¹⁵ 2002 seçimlerine %5 baraj ile gidilseydi TBMM'ye 7 farklı siyasi parti¹⁶, %7 baraj ile gidilmiş olsaydı 5 farklı siyasi parti¹⁷ mecliste temsil ediliyor olacaktı.¹⁸

partisi haline dönüşerek pasifize olmalarının barajın dinamik (uzun vadeli) etkisi olduğu görüşü için bkz. Göksel ve Çınar, *a.g.e.*, s. 83.

¹¹ Sezer, *a.g.e.*, s. 229.

¹² Ülke barajı ile seçim çevresi barajı arasında bölgesel baraj uygulaması da söz konusu olabilmektedir. Ancak bölgesel barajın Türkiye'de daha önce bir uygulaması olmamıştır. Barajların coğrafi açıdan ayrımı ve kullanıldığı ülkeler için bkz. Sezer, *a.g.e.*, ss. 34-37.

¹³ Hollanda'da baraj %0,67, Danimarka'da %2, Belçika ve Almanya'da %5 olarak uygulanmaktadır. Daha farklı ülkelerde uygulanan barajlara ilişkin olarak bkz. Aydoğdu, *a.g.e.*, s. 107. Türkiye'den başka Seyşel Adalarında da ulusal baraj %10 olarak uygulanmaktadır. Kaboğlu, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁴ %10'luk ülke barajının ulaşılmak istenen istikrarın sağlanmasıyla bağlantılı amaçları ve barajın uygulandığı seçimlerin istikrar açısından detaylı değerlendirmesi için bkz. Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", *a.g.m.*, 193-195.

¹⁵ Tuncer, *a.g.m.*, s. 171.

¹⁶ Bu ihtimalde temsil edilmeyen oy oranı %8,9 olacaktı.

¹⁷ Bu ihtimalde temsil edilmeyen oy oranı %20,2 olacaktı.

¹⁸ Aydoğdu, *a.g.e.*, s. 109.

Seçim barajına ilişkin olarak Demokratik Halk Partisi'nin (DEHAP) Şırnak adayları olarak 2002 seçimlerine katılan Mehmet Yumak ve Resul Sadak tarafından 01.03.2003 tarihinde AİHM'ye başvuru yapılarak %10 barajının Sözleşmeye Ek 1. Protokolün¹⁹ 3. maddesinde yer alan serbest seçim hakkının ihlal ettiği iddiasında bulunulmuştur.²⁰ Başvurucuların aday olduğu parti Şırnak'ta oyların %45,95'ini almasına rağmen ulusal barajı geçemediği için Şırnak ilinden çıkacak 3 milletvekili oyların %14,05'ini alan AK PARTİ (2 milletvekili) ve bağımsız aday Mehmet Tatar tarafından paylaşılmıştır.

Mahkemenin verdiği kararda, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin 1380 sayılı kararına da değinilerek "parlamentoda temsil edilmeleri öncesinde siyasal partilerden kullanılan oyların ulusal bazda %10'luk kısmını aşmalarının istenmesinin bir aşırılık olduğu" gerekçesiyle barajın düşürülmesi gerektiğinin tavsiye edildiği hatırlatılmıştır. Ayrıca kararda, seçim barajının, "nispi sistemle seçilmiş olan yasama meclislerinde istikrarlı çoğunlukların sağlanabilmesi amacıyla kullanılan bir araç" olduğu ifade edilmiştir.

Başvurucular seçim barajının;

"...toplumun depolitize edilmesi amacı taşıdığı²¹...hükümet istikrarının sağlanması amacı taşıdığı iddiasının doğru olmadığını²²...özgür temsili adaletsizleştirerek hükümet meşruluğunda krizlere sebep olduğunu²³"

ifade etmişlerdir. Hükümet tarafından yapılan savunmada ise;

"2839 sayılı Kanunla getirilen %10 barajlı nispi temsil sisteminin 1983 yılından 2002 yılına kadar yapılan altı seçimin üçünde tek parti hükümetinin çıkabilmiş olmasının barajın hükümet istikrarı sağlamak gibi meşru bir amaca hizmet ettiği ve Anayasa Mahkemesi'nin baraj hakkında "adil temsil" kararı verdiği²⁴... ulusal seçim barajının halkın temsilcileri arasındaki siyasi parçalanmanın önlenmesi amacıyla getirilerek küçük gruplara kendilerini ulusal boyutta faaliyet gösterecek şekilde organize olma ve Parlamento'da temsiliyet sağlanması olanağı verme amacı taşıdığı²⁵...mevzuatta siyasal partilerin %10'luk seçim barajını aşmak amacıyla koalisyon kurmalarına engel olan herhangi bir hükmün olmadığı²⁶..."

¹⁹ Anılan protokol 6366 sayılı İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun ile onaylanarak iç hukuk düzeninde işlerlik kazanmıştır.

²⁰ YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE (Başvuru No. 10226/03), çev: Serkan Cengiz, http://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/Yumak_ve_Sadak.pdf, Erişim Tarihi: 19.04.2016.

²¹ YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.41.

²² YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.42.

²³ YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.43.

²⁴ YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.50.

²⁵ YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.51.

²⁶ YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.53. Ancak dipnot 16'da belirtildiği üzere partilerin seçim öncesi ittifak yapmalarının önünde hukuki engel bulunmaktadır. Ayrıca aynı hususa YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.72'de de dikkat çekilmiştir.

ifadeleri yer almıştır. Ancak yüksek barajın alternatifi olarak, mevzuatta engel bulunmasına rağmen, partilerin seçim öncesi koalisyon kurmalarının önerilmesi isabetli değildir. Asıl olan partilerin kendi kurumsal kimlik ve vaatleriyle seçmen karşısında rekabet etmesi aşırı barajı aşmanın yolu olarak partilere, belki de programlarından ya da politikalarından taviz vererek, başka partilerle ittifak yapmalarının gösterilmesi adil değildir. Mahkeme iddia ve savunmada yer alan ifadeler üzerine yaptığı değerlendirmelerde seçim sistemi, ulusal barajın temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleriyle ilişkisi ve üye devletlerin bu konudaki serbestliğine ilişkin olarak aşağıda yer alan hususlara dikkat çekmiştir:

Sözleşme'nin üye devletler için bağlayıcı olacak biçimde bir seçim sistemi öngörmemiş olması

“ister nispi temsil veya çoğunluk oyu olsun ister bir başka sistem olsun halkın kanaatinin ifade edilmesini sağlayacak seçim sisteminin belirlenmesinde uygulanır. Bu bağlamda 3.madde seçimlerin “halkın kanaatinin özgürce ifade edilmesini sağlayacak koşullarda”, “makul aralıklarla”, “gizli oyla” ve “serbestçe” yapılmasının ötesine gitmemektedir. Bu ihtirazı kayda tabi tutulması nedeniyle madde nispi temsil sistemi veya bir veya iki oylu çoğunluk sistemi gibi “özel bir sistemin yürürlüğe konulması yükümlülüğü” yaratmamaktadır.”²⁷

Seçim sistemi açısından temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılmaya çalışılan ilkeler olduğu ve bütün oyların değerlendirildiği bir seçim sisteminin mümkün olmadığı

“Ayrıca seçim sistemleri birbiriyle nadiren bağdaşan amaçların yerine getirilmesine çalışmaktadır: Bir tarafta halkın kanaatinin adil ve samimi bir şekilde yansıtılması diğer tarafta da yeterli düzeyde açık ve tutarlı bir siyasi iradenin ortaya çıkmasının geliştirilmesi bulunmaktadır. ... “yasama meclisinin seçiminde halkın kanaatinin özgürce ifade edilmesini temin edecek koşulları sağlanması” ifadesi ... temel olarak tüm vatandaşlara oy verme ve seçimlere katılma haklarını kullanırlarken eşit davranılması prensibini içermektedir. ... bundan tüm oyların seçimin sonuçları bağlamında aynı ağırlığı taşıması zorunluluğu veya tüm adayların eşit zafer şansına sahip olması zorunluluğu anlamı çıkmaz. Dolayısıyla da hiçbir seçim sistemi “boşa giden” oyları ortadan kaldıramaz”²⁸

Seçim barajına ilişkin düzenlemelerin ülkelerin kendi koşullarına göre değerlendirilerek yürürlüğe konması gerektiğinden dolayı ülkelere bu konuda geniş bir serbesti tanınması

²⁷ YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.61.

²⁸ YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.62.

“Sözleşme seçim barajı meselesini her zaman üye Devletlere bırakılan takdir yetkisi bağlamında ele almış ve bunu belirttikten sonra Devletlerin bu alanda hatırı sayılır bir serbestlikten yararlandıklarını belirtmiştir.”²⁹

“Kullanılan yöntemin orantılılığı açısından Mahkeme bu sorunu kendi içtihatlarında tesis edilen ölçütler ışığında incelemek ve bir sistem bağlamında kabul edilemez olan özelliklerin bir diğer sistem bağlamında meşru görülebileceği olgusunu gözden kaçırmaksızın Türkiye’deki siyasal ve tarihi koşulları da göz önüne almak zorundadır.”³⁰

Türkiye’de var olan seçim barajının yüksek olduğu kabul edilmekle birlikte yasa koyucunun bu konuda en uygun sistemi belirleyecek konumda olduğu ve temsilde adaletin daha fazla gerçekleşmesini sağlayacak bazı yöntemlerin de yürürlüğe konulmasının gerektiği

“Kabul etmek gerekir ki Sözleşen Devletlerce kabul edilmiş olan seçim sistemlerinin aşırı farklılığı ışığında ve çok sayıda ülkenin kullandığı değişken nispi temsilin Parlamento seçimlerine ilişkin ulusal barajlara sahip olduğunu göz önüne alarak Mahkeme görülmekte olan bu davada Türk yetkililerin –ve ayrıca Türk politikacıların- uygun seçim sisteminin belirlenmesi açısından en iyi konumda olduğunu kabul etmek zorundadır. Mahkeme Türk seçim sisteminin kusurlarını düzeltecek ideal bir öneri getiremez. Hal böyle olmakla birlikte Türkiye’de uygulanan ulusal barajın diğer Avrupa sistemleri ile karşılaştırıldığında en yüksek olduğu hususu elde kalan meseledir.”³¹

“Sonuç olarak, şikâyet edilen barajın indirilmesinin ve/veya hedeflenen amacı (istikrarlı parlamento çoğunluklarının tesisi) feda etmeksizin çeşitli siyasal eğilimlerin en uygun şekilde temsilini sağlayacak düzeltici karşı dengeleyicilerin yürürlüğe sokulmasının arzu edileceğini belirterek Mahkeme, ulusal karar vericilere bu alanda yeterli bir serbestliğin bırakılmasının önemli olduğunu düşünmektedir.”³²

şeklinde ifade edilmiştir.

Seçim barajının yüksekliğine ilişkin olarak en çarpıcı sonucun 2002 seçimlerinde görülmüş olduğu daha önce ifade edilmişti. 2002 seçimlerinde farklı baraj sayılarının ön-görülmüş olma ihtimalinde seçim sonuçlarının değişimi aşağıdaki tabloda yer almıştır.

²⁹ YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.64.

³⁰ YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.69.

³¹ YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.76.

³² YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE, p.77.

Tablo 20³³: Alternatif Baraj Seviyelerine Göre Sandalye Dağılımı (2002)

PARTİ	OY	0%	1%	2%	3%	4%	5%	6%	7%	8%	9%	10%	15%	20%
AK PARTİ	34.43%	262	262	262	266	266	266	270	294	306	323	363	363	540
CHP	19.41%	116	116	116	116	116	116	118	130	140	153	178	178	-
DYP	9.54%	43	43	43	43	43	43	44	53	57	66	-	-	-
MHP	8.35%	33	33	34	34	34	34	35	37	40	-	-	-	-
GP	7.25%	28	28	28	28	28	28	28	29	-	-	-	-	-
DEHAP	6.14%	51	51	51	51	51	51	51	-	-	-	-	-	-
ANAP	5.11%	8	8	8	8	8	8	-	-	-	-	-	-	-
SP	2.49%	4	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
BBP	1.02%	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
BAĞ.	0.96%	4	4	4	4	4	4	4	7	7	8	9	9	10
Toplam	95%	550	550	550	550	550	550	550	550	550	550	550	550	550

Görüldüğü üzere baraj düştükçe meclise giren parti sayısında artış görülmekte ve partiler daha yüksek barajlı seçimlere nazaran daha fazla sandalye kazanma ve hatta meclise girebilme imkânı elde etmektedirler. Bu tabloyla seçim barajının temsilde adalet ilkesi üzerindeki etkisi daha net anlaşılacaktır.

1.2 SEÇİM ÇEVRESİ

Ülkelerin coğrafi büyüklükleri, nüfus yoğunluğu ve seçmen ile temsilci arasındaki ilişkinin sağlanmasındaki seçimin düzenlenmesi ve örgütlenmesi gibi zorunluluklar seçim yapılmak üzere ülkenin bölümlere ayrılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bölümlere seçim çevresi adı verilir.³⁴ Seçim çevreleri her birisinde belli sayıda temsilciyi seçecek belli sayıda seçmenin kümelendiği coğrafi alan³⁵, seçimin gerçekleştiği en küçük birim³⁶ olarak tanımlanmaktadır.

298 sayılı Kanun'un 3. maddesinde özel kanunlardaki hükümler saklı kalmak kaydıyla her ilin bir seçim çevresi sayılacağı ifadesi 1961 ve 1982 Anayasalarında düzenlenen, mülki idare taksimatında en büyük birim olarak il bölümünün yer alacağına ilişkin hükümle paralellik arz etmektedir. 2839 sayılı Kanun'un 4. maddesine göre milletvekili

³³ Göksel ve Çınar, *a.g.e.*, s. 74.

³⁴ Sezen, *a.g.e.*, s. 141.

³⁵ Derdiman, *Anayasa Hukuku Temel Bilgiler, a.g.e.*, s. 139.

³⁶ Hasan Tunç, Murat Erdoğan, Fatih Yurtlu, Gökhan Ölmez, Alperen Çıtak, *Seçim Sistemleri ve Türkiye'de (Gerrymandering) Seçim Hilesi Uygulamaları*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014, s. 20.

sayısının tespitinde her “il”e önce bir milletvekili verileceği ve ülke nüfusunun kalan milletvekili sayısına bölünmesiyle bir sayı elde edileceği ve il nüfuslarının bu sayıya bölünmesiyle illerin çıkaracağı milletvekili sayısının belirleneceği hüküm altına alınmıştır. Ayrıca çıkaracağı milletvekili sayısı azami 18 olan illerin bir, 19 ila 35 arası milletvekili çıkararak illerin iki, 36 ve daha fazla milletvekili çıkaracak illerin 3 seçim çevresinden oluşacağı maddenin devamında belirtilmiştir.

Seçim çevrelerinin büyüklüğü nispi seçim sisteminin uygulandığı ülkelerde orantılılığın miktarı ve kalan artık oy oranı bakımından önem arz etmektedir. Öyle ki; seçim çevreleri büyüdükçe nispi sistemin uygulanabilirliği temsilde adalet ilkesine daha uygun olmakta, ancak seçim çevresi küçüldükçe nispi sistemin kendi içinde yarattığı baraj yükselmekte ve küçük partiler aleyhine sonuç doğurmaktadır.³⁷

Seçim çevreleri büyüklükleri bakımından, ulusal seçim çevresi, geniş bölge ve dar bölge olmak üzere 3’e ayrılmaktadır. Ulusal seçim çevresinde tüm ülke tek bir seçim çevresi sayılır ve temsilciler bütün ülkenin tek bir seçim çevresi sayıldığı bir bölgeden seçilir. Bu sistem, nispi sistem bakımından en elverişli sistemdir. Zira kullanılan oy sayısı seçilecek milletvekili sayısına bölünerek temsilci çıkarabilmek için alınması gereken asgari oy miktarı belirlenir ve partilerin aldıkları oy sayısı içinde bu miktar ne kadar varsa o kadar milletvekili çıkarırlar. Böylece nispi sistem en saf haliyle uygulanarak temsilde adalet sağlanmış olur. Geniş bölge sisteminde ise genelde ülkelerin mülki bölümlenmesi dikkate alınarak seçim çevreleri belirlenir. Ülkemizde geçerli olan usul de budur. Dar bölge sisteminde ise ülke seçilecek temsilci sayısı kadar bölgeye ayrılarak seçim gerçekleştirilir. Her bölgeden tek temsilcinin seçilmesi nispi temsili imkânsız kılmakta ve aksine bir hüküm yoksa en yüksek oy oranına sahip kişi temsilci seçilmektedir. Ülkemizde belediye başkanları bu usule göre seçilmektedir.

Seçim çevrelerinin sandalye dağılımı bakımından sahip olduğu önem, bu çevrelerin belirlenmesiyle ilgili karar alma yetkisini haiz yasa koyucunun ve siyasi iktidarların seçim sistemiyle bağlantılı olarak seçim çevrelerini lehlerine olacak şekilde düzenleme ve istismar etme ihtimallerini gündeme getirmektedir. Seçim çevrelerinin bu şekilde, kamu yararı bir kenara itilerek siyasi kaygı ve amaçlarla düzenlenmesi “gerrymandering”

³⁷ Benzer görüş için bkz. Göksel ve Çınar, *a.g.e.*, s. 14, s.56, Seçim çevrelerinin genişlediği oranda partilerin temsil edilebilirliklerin arttığına ilişkin görüş için bkz. Türk, *a.g.m.*, s. 85, Farrell, *a.g.e.*, s. 14.

olarak adlandırılmaktadır.³⁸ Seçim çevrelerinin bağımsız kurullar tarafından değil de iktidar partileri tarafından belirlendiği devletlerde bu uygulama söz konusu olmaktadır. Daha çok çoğunluk sisteminin geçerli olduğu yerlerde muhalif oyların farklı seçim çevrelerine dağıtılmasıyla muhalif partileri ya da adayları zayıflatma veya iktidar partisinin farklı seçim bölgelerinde %50'nin altında kalan oylarının tek bir seçim bölgesinde toplanmasıyla çoğunluğu elde etmeye yönelik olarak gerrymandering uygulamasına başvurulmaktadır.³⁹

1.2.1 Türkiye Milletvekiliği (Ülke Seçim Çevresi Milletvekiliği)

Milli seçim çevresi Türkiye'de kısmi olarak 1995 yılında uygulamaya konmak istenmiştir.⁴⁰ Ülke seçim çevresi milletvekiliği adı verilen bu uygulamaya ilişkin hükümlerin iptali talebiyle açılan davada iptal talebine gerekçe olarak aşağıdaki hususlar sunulmuştur:

- TBMM üyelerinin seçtikleri bölgeyi ya da kendisini seçenleri değil, bütün milleti temsil edeceklerinin Anayasa'da belirtilmiş olması ve o dönem geçerli olan seçim sistemi açısından seçim bölgelerinin "iller" olduğu ve milletvekillerinin birer ilden seçilmesi gerektiği

³⁸ Yavaşgel, *a.g.e.*, s. 109-110.

³⁹ Bu yöntemler dağıtma ya da paketleme stratejileri olarak da adlandırılmaktadır. Bkz. Tunç vd, *a.g.e.*, ss. 104-107.

⁴⁰ 4125/8: 10.6.1983 tarihli ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 3 üncü maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Milletvekili sayısı ve dağılımı

Madde 3. - Milletvekili sayısı 550'dir. Bunun 100'ü ülke seçim çevresi milletvekili olarak seçilir. Ülke seçim çevresinden seçilen milletvekilleri, her parti bakımından her il için birden fazla olmamak kaydıyla, partilerin yetkili kurulları kararıyla belirli iller ile ilişkilendirilir.

4125/17: 2839 sayılı Kanuna 34 üncü maddeden sonra gelmek üzere aşağıdaki 34/A maddesi eklenmiştir.

Siyasî partilerin çıkaracakları ülke seçim çevresi milletvekili sayısının hesabı

MADDE 34/A. - Seçime katılmış ve 33 üncü maddede belirtilen yüzde onluk ülke barajını aşmış olan siyasî partilerin adları alt alta ve aldıkları geçerli oy sayıları da hizalarına yazılır. Siyasî partilerin oy sayıları önce bire, sonra ikiye, sonra üçe... ila ülke seçim çevresi milletvekili sayısına ulaşınca kadar bölünür. Elde edilen paylar en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı kadar bu payların sahibi olan partilere sayıların büyüklük sırasına göre milletvekilleri tahsis olunur. Son kalan milletvekili için birbirine eşit rakamlar bulunduğu takdirde, bunlar arasında ad çekilmek suretiyle tahsis yapılır. Seçime katılan siyasî partilerden hiçbirisi birinci fıkrada gösterilen oranda oy alamamışlarsa, ülke seçim çevresi milletvekilleri, seçime katılan siyasî partiler arasında ikinci fıkra hükümlerine göre paylaştırılır. Bu maddeye göre siyasî partilerin çıkaracakları ülke seçim çevresi milletvekili sayısının hesabı Yüksek Seçim Kurulunca yapılır. Milletvekiliği ara seçimlerinde boşalan üyelikler arasında ülke seçim çevresi milletvekilliklerinin de bulunması halinde, ara seçim yapılan seçim çevrelerinde siyasî partilerin çıkaracağı ülke seçim çevresi milletvekillerinin sayısı, bu seçim çevrelerindeki geçerli oyların toplamı üzerinden bu madde hükümlerine göre hesaplanır. Ayrıca seçim yapılmaz.

- İlgili yasanın 7 farklı yerinde kullanılan “ülke seçim bölgesi milletvekilliği” kavramından da anlaşılacağı üzere milletvekilleri arasında bir statü farkının oluşturulduğu
- Seçim dönemi ile seçim çalışmaları sırasında seçmen ile milletvekili arasında kurulan bağın, daha sonra bir il ile ilişkilendirilecek ülke seçim bölgesi milletvekili ile seçmen arasında kurulmasının söz konusu olmayacağı
- Ülke seçim çevresi milletvekili adaylarının birleşik oy pusulasında isimlerinin yer almamasının, seçmenin hangi adaya oy vereceğini bilmemesi sonucunu doğuracağını ve bunun da anayasal güvence altına alınmış seçme hakkını ve serbest oy hakkını kısıtlayacağı⁴¹
- Kanun’un geçici 4. maddesiyle getirilen düzenleme gereği 20.dönem milletvekili seçimlerinde ülke seçim çevresi milletvekili adaylarının parti yetkili organlarınca belirleneceği ve bunun Anayasasının 69. maddesinde yer alan parti içi düzenlemelerin demokrasi ilkelerine uygun olacağı ilkesine aykırı olduğu
- Milletvekilliği ara seçimlerinde boşalan üyelikler sırasında ülke seçim milletvekilliğinin de bulunması halinde ülke seçim milletvekillerinin ara seçim yapılan bölgelerde geçerli oyların toplamına göre belirlenmesinin ülke seçim bölgesiyle çelişmekle birlikte bu milletvekillerinin ilişkilendirildikleri il dışında başka bir seçim bölgesinde kullanılacak oylarla belirlenmesinin eşit oy ilkesine aykırılık oluşturacağı⁴²

Mahkeme, karar gerekçesinde;

“Bir seçim bölgesinden seçilmemiş bir kişinin, partisinin aldığı oylara dayanılarak partisinin yetkili kurulları kararıyla bir ille ilişkilendirilmesi Anayasa dışı bir bağın kurulmasıdır. Milletvekili, Anayasa’da olanak veren bir kural bulunmadığından bölgesiyle ilişkili olur ve ancak bölgesinden aldığı oylarla seçilir. Anayasa’nın 80. maddesi başka bir ilgiye açık olmadığı gibi 75. maddesi de milletvekillerini sınıflandırıp değişik biçimde adlandırmaya elverişli değildir. Milletvekillerinin bir ya da birkaçını bir başka adla seçmek ve ayırmak Anayasa katında geçerli olamaz.

Seçmenin adını bilmediği, önceden hangi bölgeden olduğu belirsiz adayı seçmiş sayılması da düşünülemez.

⁴¹ Seçmenin oyunu verirken bu “oy”un “Türkiye milletvekili” adayına gideceğini bilmemesi seçmen iradesinin dışında bir durumun gerçekleşmesi demektir. Bu da seçmen iradesine ipotek konulması şeklinde düşünülebilir. Bu konuya ilişkin eleştiriler için bkz. Derdiman, Anayasa Hukuku, a.g.e, s. 199.

⁴² AYM E: 1995/54, K: 1995/59, RG Tarih-Sayı :21.11.1995-22470.

Bu milletvekillerinin parti yetkili kurullarınca seçmenin istenci dışında bir İl'le ilişkilendirilmesi demokratik ilkelerle bağdaşmaz. Demokrasi olup bittileri dışlar, seçmen istencini temel edinir.

..... âdeta aday bilinmeden, doğrudan bir siyasi partiye oy verilmesi söz konusu olmaktadır. Serbest seçim hakkı her şeyden önce, seçmenin tüm partileri ve adayları bilerek seçim yapmasını ve oyunu kullanmasını gerektirir.⁴³

ifadelerini kullanarak ülke seçim çevresi milletvekilliğine ilişkin hükümleri iptal etmiştir. Ancak Haşim Kılıç, karşıoy gerekçesinde, milletvekillerinin seçtikleri bölgeyi değil de bütün milleti temsil ettiklerine dair ifadenin seçim bölgesi tanımını içermediğini ve temsil usulünün niteliğini belirttiğini ve genel temsil yetkisinin belirtildiği bu hükmün milletvekillerinin mutlaka sınırlanmış bir seçim bölgesinden seçilmesi gerektiği anlamını içermediğini ifade etmiştir. Kılıç ayrıca, ülke seçim çevresi milletvekilliğinin bütün milletin temsil edildiğine dair hükümle uyumlu olduğunu⁴⁴ ve siyasi çalışmalara katılım göstermeyen ama yetişmiş, deneyimli insanların bu yolla milletvekili olabilmesinin önünün açıldığını gerekçe göstererek çoğunluk görüşüne katılmamıştır.

Kılıç'ın da ifade ettiği gibi ülke seçim çevresi milletvekilliği uygulaması milletin temsili ve buna bağlı olarak temsili vekâlet anlayışı ile uyum içerisinde görünmektedir. Ayrıca daha önce de seçim çevresi konusunda dile getirildiği üzere bütün ülkenin tek bir seçim çevresi sayılması nispiğin en yüksek derecede sağlanmasının yolunu açmakta, normal seçim çevrelerinin yanında böyle bir uygulamanın söz konusu olması artık oyların da ülke seçim çevresinde hesaba katılarak küçük partiler lehine ve temsilde adaletin sağlanabilirliğine katkı olabilmektedir.

Sadece illerin seçim çevresi olacağına dair anayasal bir hüküm olmamasına ve kanun koyucu seçim çevrelerinin büyüklüğü konusunda zaman zaman değişiklikler yapmasına rağmen, bütün ülkenin tek bir seçim çevresi sayılmasının mümkün olmadığını iddia etmek izaha muhtaçtır.

⁴³ Serbest seçim ilkesine atıf yapılarak dile getirilen bu gerekçenin kontenjan adaylığı bahsinde yer alan gerekçeyle kıyaslandığında daha doyurucu olduğu söylenebilir. Zira burada seçmen ülke seçim çevresi milletvekilliği adaylarını bilmemekte ve oy kullanarak göstereceği irade beyanı tam manasıyla sakatlanmaktadır.

⁴⁴ Yüzbaşıoğlu da temsili vekâletin, milletvekilini seçtiği bölge ile ilişkilendirmek yerine onun seçildiği bölgeyle ilişkisini kopararak milletin tümüyle kaynaştırmaya çalışan bir anlayışı içerdiğini ifade ederek benzer bir görüş öne sürmüştür. Yüzbaşıoğlu, *a.g.m.*, s. 136.

Ülkemiz özelinde bir değerlendirme yapmamız gerekirse; 550 milletvekilinin tamamının tek bir seçim çevresinden seçilmesi, adayların seçmenlerle ilişkisinin zayıf olması, adayın kişisel yetenekleri ya da özellikleri yerine sadece partilerin ön planda olması ve buna bağlı olarak bağımsız adayların seçilebilme ihtimalinin zayıflaması sonucunu doğurabilecektir. Bu nedenle, aday belirleme konusunda parti genel merkez kurullarının tek söz sahibi olması gibi bir sonuç ortaya çıkabileceğinden, “ülke seçim çevresi milletvekilliği” parti içi demokrasi ilkelerine aykırılık oluşturabilecektir. Ayrıca, coğrafi büyüklük ve nüfus yoğunluğu dikkate alındığında çok uygulanabilir gözükmemektedir. Bu nedenle, ülke seçim çevresi milletvekilliği, hali hazırda uygulanan seçim sisteminin yanında sınırlı sayıda temsilci için söz konusu olabilecek bir uygulama olup temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin işlevliğini sağlayacak gibi görünmektedir.

2. SEÇİM KANUNU DIŞINDA ANILAN İLKELERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri en temelde seçim sistemi yoluyla etkilenebilirken, siyasi partilerin sayısı, hükümet biçimi ya da seçmen tercihinin etki eden koşullar ve siyasal kültür de aynı şekilde istikrar ve adalet açısından önem arz etmektedir. Yönetimde istikrarın hükümet istikrarı olarak anlaşılmasına paralel olarak hükümet sisteminin niteliği ve yasama ile olan ilişkisi değerlendirilmeye muhtaçtır. Ayrıca siyasi partilerin sayısı ve niteliği, hem temsil edilebilir örgütlü yapıların niceliği açısından hem de bu görüşlerin uzlaşabilir olup olmaması bakımından istikrarı ve temsilde adaleti etkileyebilmektedir. Aynı şekilde ülke içerisinde bulunan siyasi partilerin ve buna bağlı olarak siyasal kültürün de temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılması noktasında irdelenmesi gerekmektedir.

2.1 HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLE İLİŞKİSİ

Siyasi istikrar denildiğinde akla ilk ve temel manada siyasi iktidarların belli bir dönem boyunca kesintisiz olarak görevde kalmaları anlaşıldığından, ağırlıklı olarak yasama ve yürütme ilişkisinin niteliği bağlamında sınıflandırılan hükümet sistemleri istikrar kavramı açısından değerlendirilmelidir.

Demokratik rejimlerde hükümet sistemini temel olarak başkanlık ve parlamenter sistemler olarak ayırmak gerekirse; parlamenter sistem, yürütmenin başı ve kabinesinin yasama organına karşı sorumlu olduğu⁴⁵, başkanlık sistemi ise Anayasa'nın belirlediği müddet içinde başkanın görevini yerine getirdiği ve yasamanın da güvensizlik oyuyla istifaya zorlanamayacağı sistemdir.⁴⁶

Parlamenter sistemlerde yürütme organının tek bir parti tarafından oluşmasına karşın en çok oyu almış partinin diğer partilerle koalisyonu kurarak iktidarı paylaşması da sık görülen bir durumdur.⁴⁷ Bu durum parlamenter sistemin çok partili yapısının ampirik niteliğini vurgulaması bakımından istikrarsız ve karar alma kudretinden yoksun güçsüz hükümetlerin iş başına gelmesine yol açmakta⁴⁸ ve bu durum demokrasinin kurumsallaşarak gelişmesine mani olmaktadır. Üçüncü ve dördüncü Fransız Cumhuriyeti ile Alman Weimar Cumhuriyeti'nde sağlam çoğunluk hükümetlerinden yoksun çok partili parlamento yapısı nedeniyle hükümetlerin sık sık düşürülmesi söz konusu olmuştur.⁴⁹ Parlamenter sistemlerde çoğunluk görüşünü savunanlar bakımından, seçim sonucunda tek parti hükümeti kuracak çoğunluğun elde edilmesi kuvvetle muhtemel olduğundan, hükümetin ve siyasi programın doğrudan seçmenler tarafından belirlenmesi imkânının doğduğu öne sürülmektedir.⁵⁰

Tek bir partinin yeterli çoğunluğu elde ederek tek başına hükümeti kurması sonucunda da siyasi denetim yollarının etkin bir şekilde kullanılamaması söz konusu olabilecek ve bunun sonucunda negatif istikrar durumu ortaya çıkabilecektir.⁵¹ Türkiye'de de çok partili meclis yapısının getirdiği sonuç olarak koalisyon hükümetleri görülmüş ve bu hükümetlerin hiçbir şekilde istikrar ve güven tesis edemediği ifade edilmiştir.⁵² Bu şekilde ortaya çıkan koalisyon hükümetleri, uzun dönemli yatırımları yerine getiremeyecek ve

⁴⁵ Derdiman, Anayasa Hukuku, *a.g.e.*, s. 83, Teziç, Anayasa Hukuku, *a.g.e.*, ss: 409-410.

⁴⁶ Lijphart, *a.g.e.*, s. 63, Teziç, Anayasa Hukuku, *a.g.e.*, s. 430.

⁴⁷ Juan J. Linz, "Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri", *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, (çev. Ergun Özbudun) Der: Larry Diamond – Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 147.

⁴⁸ Cengiz Gül, "Başkanlık Sistemini Öne Çıkaran Eğilime Analitik Bir Yaklaşım", *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde BAŞKANLIK SİSTEMİ VE TÜRKİYE*, Ed: Nagehan Talat Arslan, Bursa, Alfa Aktüel Yayınları, 2013, s. 56.

⁴⁹ Lijphart, *a.g.e.*, s. 68.

⁵⁰ Beetham, *a.g.e.*, s. 278.

⁵¹ Arslan, *a.g.m.*, s. 15.

⁵² Ramazan Cengiz Derdiman, "Türkiye'de Benimsenecek Hükümet Sistemi Ve "Cumhurbaşkanlığı Hükümetini" Tartışmak", *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde BAŞKANLIK SİSTEMİ VE TÜRKİYE*, Ed: Nagehan Talat Arslan, Bursa, Alfa Aktüel Yayınları, 2013, s. 295.

bunun yerine seçimden seçime popülist vaatlerde bulunan seçim hükümetleri ortaya çıkacaktır.⁵³ Parlamenter sistemde hükümetlerin istikrarsızlığını önlemek için rasyonelleştirilmiş parlamentarizm adı altında hükümetin güven oylaması almadan göreve başlaması ya da kurulacağı zaman düşmesi için aranandan daha düşük çoğunluk aranması ya da güvensizlik önergesi verme hakkının sınırlandırılması ve benzeri usuller öngörülebilmiştir.⁵⁴

Başkanlık sisteminde ise, başkanın yasama organından bağımsız şekilde belli bir görev süresi tanınarak ve halk tarafından seçilmesinin, meşruiyetini sağladığı ve böylece yürütmenin istikrarına ilişkin sorunun çözüldüğü söylenmektedir.⁵⁵ Bu sayede kuvvetlerin sert bir şekilde ayrılığı sağlanarak çok partili bir parlamento yapısının yürütmenin istikrarına etkisi azaltılmış olmaktadır. Ancak başkan ile yasama organının görüş ayrılığının bulunduğu hallerde başkanın vaatlerini gerçekleştirebilmek için gerekli kanunların çıkması ya da değişikliklerin yapılması gibi işlemlerin yasama organı tarafından yerine getirilmeyebileceği her zaman ihtimal dâhilindedir.⁵⁶ Bu durumda her ne kadar başkan görev süresinin sonuna kadar görevden alnamasa da fiili olarak hiçbir şey yapamadığından sistemin kilitlenebileceğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Böyle hallerde görünürde hükümet istikrarından söz edilebilecektir; ancak sistemin işlememesi sebebiyle siyasal ve toplumsal bunalımların çıkması sistemin istikrarını sarsacaktır. Yasama ve yürütme organlarının karşılıklı olarak birbirlerinin hukuki varlıklarına son verememeleri, karşılaşılan krizlerin seçim yoluyla çözülememesi anlamına gelmektedir ve bu durumda krizin demokratik olmayan yollarla çözülmesi muhtemel hale gelmektedir.⁵⁷

⁵³ *A.e.*, s. 299.

⁵⁴ Gözler, *a.g.m.*, ss. 32-35.

⁵⁵ Lijphart, *a.g.e.*, s. 69.

⁵⁶ Derdiman, Türkiye’de Benimsenecek Hükûmet Sistemi Ve “Cumhurbaşkanlığı Hükûmetini” Tartışmak, *a.g.m.*, ss. 300-301, Bu durum Türkiye özelinde parçalı parlamento yapısı devam ettiği müddetçe, değil başkanın istediği kanunlar, herhangi bir kanunun bile çıkmasının zor olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. Gözler, *a.g.m.*, s. 43.

⁵⁷ Gözler, *a.g.m.*, s. 41.

2.2 SİYASİ PARTİ SİSTEMİNİN TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLE İLİŞKİSİ

Demokratik rejimlerde parti sistemi içerisinde partilerin sayısı bakımından genel olarak sistemin iki partili ya da daha fazla partili (çok partili) olup olmadığı ayrımı kullanılmaktadır. Zira hukuki olarak tek bir partinin yer aldığı ya da diğer partilerin göstermelik olduğu sistemler rekabetçi yapıdan yoksun olduğundan dolayı demokratik olmaktan uzaktır. Çoğunlukçu modelde iki büyük parti daha çok sosyoekonomik sorunlar üzerinde farklı çözüm önerileri önerirken, oydaşmacı model dediğimiz sistemlerde çok sayıda büyük parti olmakla birlikte bu partiler sadece sosyoekonomik değil, dinsel ya kültürel sorunlar gibi, daha başka sorunlara ilişkin olarak da birbirlerinden ayrılırlar.⁵⁸ Kabine ömrünün anlamlı olduğu sistemlerde partilerin sayılarının arttıkça kabine ömrünün ya da yürütme üstünlüğünün azaldığı ifade edilmektedir.⁵⁹

Seçim sistemi ve siyasi parti sistemi ilişkisiyle ilgili olarak literatürde en yaygın şekilde ifade edilen Fransız siyaset bilimci Maurice Duverger'in ortaya attığı teoridir. Duverger, her ne kadar toplumsal gerçekliklerin, her ülkeye özgü koşulların parti yapısı açısından önemli olduğunu ifade etse de bunlara ağırlık verilerek teknik bir etken olan seçim sisteminin parti yapısı ile olan ilişkisini küçümsemek gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁰ Duverger'in kurumsal yaklaşımı, orantılı temsilin sert ve bağımsız partilerden oluşan çok parti sistemini⁶¹, iki turlu çoğunluk usulünün yumuşak ve birbirine bağımlı partilerden oluşan çok partili bir sistemi ve tek turlu çoğunluk sisteminin iki partili bir sistemi ortaya çıkardığı önermesini dile getirmektedir.⁶²

⁵⁸ Lijphart, *a.g.e.*, s. 95.

⁵⁹ *A.e.*, s.111.

⁶⁰ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, çev: Ergun Özbudun, 4. Bası, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 290.

⁶¹ Sorunlar üzerinde ufak tefek farklılıklar dışında türdeş bir ülkede nispi temsil çok partinin ortaya çıkmasını sağlamayacaktır. Ancak parçalanmanın çok olduğu ülkelerde, partiler belirli menfaatleri dile getiren örgütler olacak ve anayasa ile seçim sistemi birleşmeyi teşvik etmediği sürece çok partinin ortaya çıkacağı ifade edilebilir. G. Bingham Powell, *Çağdaş Demokrasiler Katılma, İstikrar ve Şiddet*, çev. Mehmet Turhan, S Yayınları, Ankara, 1990, s. 116. Douglas Rae'nin, birkaç örnek üzerinden nispi temsilin çok partili bir yapıya yol açmadığına dair tespitlerine karşılık Duverger, tahlilini derinleştirerek nispi temsilin çok partili sistemin devamına ve mevcut partilerin parçalanmasının kolaylaşmasına yol açtığını ifade etmiştir. Cotteret ve Emeri, *a.g.e.*, ss. 84-85.

⁶² Günel, *a.g.e.*, s. 49. Tek turlu çoğunluk sisteminde birbirine yakın partiler seçim kazanmak adına birleşme eğilimindedir. İki turlu (salt çoğunluk gerektiren) seçimlerde partiler ilk turda kendileri seçime girerek birleşme yönünde bir eğilim göstermezler, ancak ikinci turda ittifaktan söz edilebilir. Nispi sistemde ise her parti aldığı oy oranınca temsil edildiğinden birleşme yönünde neredeyse hiçbir eğilim görülmez. Bkz. William H. Riker, "Duverger's Law Revisited", *Electoral Laws and Their Political Consequences*, Ed. Bernard Grofman – Arend Lijphart, 3. Bası, New York, Agathon Press, 2003, s. 21.

Sistem içerisinde çok sayıda siyasi partinin olması halinde temsilde adalet ilkesini hayata geçirirken uygulanacak olan orantılılık, her bir parti için ayrı ayrı söz konusu olacağından, büyük partilerin aşkın temsilinin ve buna bağlı olarak tek başına hükümet kurma ihtimalinin azalmasına sebep olmaktadır. Çünkü oylar farklı siyasi partilere bölünerek büyük partiler aleyhine bir durum ortaya çıkmaktadır. Siyasi partilerin sayısının fazla oluşuna rağmen hükümet istikrarı ya da tek başına hükümetin sağlanması isteniyorsa da küçük partiler saf dışı bırakılacak ya da orantılı temsilden vazgeçilerek küçük partilerin “eksik temsili” söz konusu olacaktır. Bu durum, aynı zamanda temsilde adaletten taviz anlamına gelecektir.

Ülkemizde olduğu gibi siyasi partilerin kurulmasının önünde hukuki engel bulunmayan hallerde çok sayıda siyasi parti ortaya çıkabilmekte ve yukarıda ifade edilen durumların ortaya çıkma ihtimali kuvvetlenmektedir.⁶³ Küçük partilerin temsilinin önüne geçebilmek adına seçim barajı işlevsel bir yöntem olsa da seçime katılacak siyasi partilerin belirlenmesinde çeşitli kriterler öngörülmesi de çok sayıda siyasi partinin seçime katılarak seçmenin tercih yapmakta zorlanmasını engelleyebilmektedir. 2820 sayılı Kanun’un 36. maddesiyle siyasi partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olmaları veya TBMM’de grubu bulunması gerektiği ifade edilmiştir. Hükümün devamında bir ilde teşkilat kurmuş olmak için merkez ilçe dâhil o ilin ilçelerinin en az üçte birinde teşkilatlanmış olmak gerektiği belirtilmiştir. Bu hüküm sebebiyle mevcut partilerin birçoğu seçime katılma hakkı elde edememektedir.

Siyasi partilerle anılan ilkeler ilişkisiyle ilgili söylenebilecek bir diğer husus parti disiplinine ilişkindir.⁶⁴ Parti disiplininin parlamenter sistemin bir gerçeği olduğunu kabul

⁶³ 1982 Anayasası’nın 68/3 maddesinde “Siyasi partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler.” hükmü yer almaktadır. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 8. maddesinde yer alan hükme göre siyasi partiye üye olma yeterliğine sahip otuz Türk vatandaşı tarafından bir siyasi parti kurulabilmektedir. 14.03.2016 tarihi itibarıyla ülkemizde 97 adet siyasi parti faaliyettedir.<http://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/SPartiler14032016.pdf>, Erişim Tarihi: 03.05.2016.

⁶⁴ Parti disiplini, parti birliğini bozucu davranışların disiplin cezalarını ve sonunda partiden çıkma cezasının verilebilmesini ifade eder. Yanık, *a.g.e.*, s. 76.

etmekle birlikte parti içi demokrasi ile arasında bir denge kurulması gerektiği söylenmektedir.⁶⁵ Disiplinsiz partilerin de meclis içinde çoğunluğu kaybederek istikrarın sarsılmasına yol açma ihtimali her zaman mevcuttur. Dolayısıyla başta aday belirleme yöntemi olmak üzere milletvekillerinin özgür karar vermelerine ilişkin hususlar demokrasiyle uyumlu hale getirilmelidir. Zira milletvekilleri aşırı disiplinli bir parti içinde özgür olamamakta, parti menfaatlerini halkın menfaatleriyle karıştırarak halkın değil partilerin temsilcisi haline gelebilmektedirler.⁶⁶ Çoğunluğa sahip ve tek başına hükümeti kuran partinin genel başkanı ve aynı zamanda başbakan, parti disiplini yoluyla, meclise fiilen hâkim olmakta ve rejim neredeyse başbakanlık sistemine dönüşmektedir.⁶⁷ Dolayısıyla parti disiplinini parti yetkili kurullarına sıkı sıkıya itaat olarak görmeden ama ihmal etmeden parti içi demokrasiye uyumlu düzenlemeler istikrarın devamlılığı açısından önemli görülmektedir.

2.3 SİYASAL KÜLTÜRÜN TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLE İLİŞKİSİ

Seçim sistemlerinin adalet ve istikrar ilkelerinden birine öncelik vererek ya da bunlardan belli oranda taviz vererek bu amaçları birlikte gerçekleştirmeye yönelik farklı niteliklerde uygulamasını bulmak mümkündür. Ancak, bu öncelik tercihi ya da bu ilkelere ne oranda taviz verileceği her yerde ve zamanda aynı şekilde olmamaktadır. Her toplumda tarihsel olaylar devam eden sosyal ve ekonomik bölünmeler ortaya çıkarmaktadır.⁶⁸ Bu bölünmeler, farklı sorunları ve bu sorunlara bağlı farklı taleplerin dile getirilmesi sonucunu doğuracaktır. Toplumun siyasi görüşler bakımından aşırı parçalanmış durumda olması ya da etnik farklılıklar, kendilerine temsil imkânı buldukları oranda, istikrarlı bir hükümet kurulması olasılığını düşürerek parlamenter sistemi tehdit etmektedir.⁶⁹ Uyuşmazlıkların, din, etnisite ve sair eksenlerde ortaya çıkması muhtemeldir; ancak,

⁶⁵ Murat Yanık-Hüseyin Özcan, *Siyasi Partiler Hukuku*, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2011, s. 259.

⁶⁶ Turgay Şen, *Siyasi Partilerin Parlamenter Rejime Etkisi (Parti Disiplini Açısından)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995, s. 113'den nakleden A.e, s. 260.

⁶⁷ Ramazan Cengiz Derdiman, "Hükümet Şekli Bakımından Ülkemizde Mevcut Durum ve Getirdiği Sorunlara Çözüm Olarak "Başkanlık Modeli"", *Polis Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart, Yıl: 6, Sayı: 22, 2000 s. 96

⁶⁸ Powell, *a.g.e.*, s. 117.

⁶⁹ Aleskerov vd., *a.g.e.*, s. 143.

önemli olan, bunların dışlanmayacağı bir siyasal kültürel anlayışın kurulmasıdır.⁷⁰ Bunların dışlanması halinde, tek parti iktidarı bile olsa, taleplerin dile getirilmemesi, anarşi ortamının ortaya çıkmasına sebep olabilecektir.

Din, dil, kültür ve etnik nedenlere dayalı anlaşmazlıkların bulunduğu heterojen toplumlarda görece daha homojen toplumlarda olumlu sonuç veren seçim sisteminin uygulanması, farklı sonuçlar doğuracaktır.⁷¹ Dolayısıyla, bir ülkede olumlu sonuç veren bir seçim sisteminin her ülkede aynı sonucu vermeyeceği, hatta aynı seçim sisteminin aynı ülkede, birbirinden farklı zamanlarda uygulamasının da aynı sonuçları vermeyebileceği unutulmamalıdır. Uygulamadaki bu farklılık toplumların kendilerine has özelliklerinden kaynaklanabileceği gibi konjonktürel sorunlarla alakalı olarak aynı ülkede aynı seçmenlerin, farklı dönemlerde farklı tercihlerde bulunmasıyla farklı parlamento yapılarının ortaya çıkması muhtemeldir. Bu da bizi, her zaman ve koşulda mükemmel şekilde işleyen bir seçim sisteminin olmadığı sonucuna götürmektedir. Seçim sisteminin yerine getirmesi gereken temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinden hangisine ağırlık verileceği de uygulanacağı ülkenin toplumsal koşullarına bağlı olarak cevaplandırılması gereken bir soru olacaktır.⁷²

Türkiye'nin siyasal yapısının çoğulcu ve dikkate değer biçimde bölünmüşlük içeren bir yapıda olduğu söylenebilir.⁷³ Kültürel ve siyasi koşulların farklı beklentilere sahip toplumsal kesimler yaratması ve buna bağlı olarak benzer çizgide birden fazla siyasi partinin ortaya çıkışı⁷⁴, demokrasinin uzlaşmayı ortaya çıkaracak tarihsel arka planının ve birikiminin olmamasıyla birlikte düşünüldüğünde seçim sistemi istikrarı sağlamak noktasında tek başına etkili olmayabilir.⁷⁵

Türkiye'de, 1965 ve 1969 seçimlerinde AP'ye oy verme konusunda olduğu gibi, seçmenler tek bir partiye oy verme konusunda ısrarcı olmazlarsa, nispi seçim sistemiyle birlikte, çok partili bir parlamento yapısı ortaya çıkabilir.⁷⁶ Bu da tek başına hükümet

⁷⁰ Sarıbay, *a.g.m.*, s. 65.

⁷¹ Nohlen, *a.g.e.*, s. 45.

⁷² Nohlen, *a.g.e.*, s. 47.

⁷³ Seyfettin Gürsel, "Türkiye'de Siyaset ve İki Turlu Seçim Sistemi", *Türkiye'de ve Avrupa'da Seçim Sistemleri*, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1996, s. 68.

⁷⁴ Klasik sosyoekonomik çelişkilerin yanısıra kültürel bazı anlaşmazlıklar da siyasi yapıda çok partililiğe neden olan nesnel ortamı oluşturduğu gibi, siyasi figürlerin ortaya çıkardığı öznel boyutla birlikte düşündüğümüzde çok partili yapının yapay bir olgu olduğunu düşünmemek gerekmektedir. Bkz. *A.e.*, s. 68.

⁷⁵ Caniklioğlu, *a.g.m.*, s. 39.

⁷⁶ Kalaycıoğlu, *a.g.m.*, s. 437.

kurulmasını zora sokacaktır. Hükümet istikrarını koruma adına çoğunluk sisteminin ön-görüldüğü hallerde yeterince temsil edilmediğini düşünen seçmenlerin kurulan hükümete itaat etmemesi, siyasi protesto, grev ve sair eylemlerin artması hükümet istikrarına rağmen siyasi istikrarsızlığı ortaya çıkarabilecektir.⁷⁷

Ülkemizde iktidar olmak ve iktidarda kalabilmek partilerin varlıklarının devamı için zaruri gördükleri bir durum olduğundan, partiler seçimleri kazanmak için her yola başvurumaktadırlar.⁷⁸ Kutuplaşma, partilerin yandaşlarını kendilerine bağlı tutmak için başvurdukları bir yöntemdir⁷⁹ ve siyasi partilerin de bu anlamda genel olarak barışçı ve uzlaşmacı bir tarz yerine kavga ve kutuplaşma yoluyla üstünlük sağlama yoluna kolaylıkla gittiği gözlemlenmektedir.⁸⁰ Kutuplaşma stratejisiyle birlikte, cumhuriyetin ve modernleşmenin önderi olarak görülen CHP, 1950'den sonra kısa süreli koalisyonlar haricinde iktidara gelememiş de olsa varlığını sürdürmeyi başarabilmiş⁸¹ ve karşısında merkez sağ olarak nitelendirilebilecek en az bir büyük parti olmuştur. Bu anlamda Türk politik yaşamında, bazı istisnalar haricinde, iki büyük partinin seçim sonucu oluşan parlamentoda yer aldığını söylemek mümkündür. Bu durumun, merkez-çevre ilişkilerinden kaynaklandığı da ifade edilmektedir.⁸² 1950 seçimleri ile birlikte DP, 1960-1980 arası dönemde AP ile MNP gibi partiler ve 1980 sonrasında ise ANAP iktidarı ile Refah-Yol koalisyonu ülkedeki merkez çevre ilişkileri açısından önemli olmakla birlikte en önemli dönüşüm 2002 yılında AK PARTİ iktidarıyla birlikte yaşanmıştır.⁸³

⁷⁷ A.e, s.437.

⁷⁸ İlder Turan, "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", *Türk Siyasal Hayatı Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, ed. Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay, Genişletilmiş 5. Basım, Ankara, Sentez Yayıncılık, 2014, s. 509.

⁷⁹ A.e, s.496.

⁸⁰ Yılmaz Aliefendioğlu, "Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.16, 1999, s. 109.

⁸¹ Turan, *a.g.m.*, ss. 508-509. CHP'nin 1960 darbesi döneminde takındığı tutum sebebiyle seçmen tarafından cezalandırıldığı da ayrıca iddia edilebilir.

⁸² Siyaset bilimi literatürüne E. Sihls tarafından kazandırılan merkez çevre kavramları, toplumu yönetenlerin dayandığı değer, sembol düzeninin belirleyicisi konumunda bulunan merkez ile merkez dışında kalan toplum kesimini ifade etmektedir. Gökhan Tuncel-Bekir Gündoğmuş, "Türkiye Siyasetinde Merkez Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 14, S.3, 2012, ss. 140-141.

⁸³ A.e, s. 139.

1980 darbesine kadar yaşanan süreçte, özellikle 1969 seçimleri ve sonrasında, barajsız D'hondt seçim sisteminin de etkisiyle koalisyon hükümetleri görülmüş⁸⁴ ve o dönem yükselen anarşi ve terör hareketleri karşısında güçlü bir hükümetin olmayışı sürekli ve etkili tedbirler alınamamasına sebep olmuştur. 1970-1980 yılları arasında partilerin pek çok konuda uzlaşma kültüründen uzak biçimde tavırları siyasal bunalımlara, siyasal ve toplumsal istikrarsızlıklara sebebiyet vermiştir.⁸⁵ Ayrıca uzun süre Cumhurbaşkanının seçilememiş olması da 1980 darbesini hazırlayan nedenlerden biri olarak dikkat çekmektedir.⁸⁶ 1982 Anayasasıyla beraber darbe öncesinde aktif siyasi liderlerin yasaklı hale gelmesiyle bir boşluk doğmuş ve ANAP'ın uzun süreli tek partili iktidarı süreci yaşanmıştır. Eski liderlerin tekrar aktif siyasete dönüşüyle birlikte parti sayısında da bir artış yaşanmış ve 1990'lı yıllarda Türkiye'de tekrar koalisyon dönemleri yaşanmıştır. Uygulanan seçim sistemi daha istikrarlı bir yönetim amacı taşımasına rağmen 1991 seçimlerinden 2002 seçimlerine kadar 9 koalisyon hükümeti kurulmuştur.⁸⁷ Karşılaştırmalı olarak bakıldığında koalisyon hükümetlerinin istikrarsızlık sonucu doğurmadığı ifade edilebilirse de⁸⁸, ülkemizde uzlaşma kültürünün yeterince gelişmemiş olması ya da kutuplaşma temelli siyaset gergin bir zeminde gerçekleştirildiğinden koalisyon hükümetleri uzun süreli ve etkili olamamaktadır. Dolayısıyla seçmen tercihi genelde büyük partiler lehine eğilim göstermekte, yüksek seçim barajıyla birlikte düşünüldüğünde seçmenlerin, verdiği oyun boşa gitmemesine yönelik bir psikolojiyle hareket ettiği gözlemlenebilmektedir.

7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra hiçbir partinin tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememesi sonucunda en çok oyu alan AK PARTİ koalisyon görüşmelerinde bulunmuş fakat sonuç alamamıştır. Koalisyon görüşmelerinin sonuçsuz kalması, aynı süreçte artan terör ve şiddet eylemlerinin istikrarı aşındırması ve hükümet kurma noktasındaki uzlaşamamanın getirdiği ekonomik ve siyasi belirsizlik toplumda endişelere sebep olmuştur.⁸⁹ Siyasi belirsizliğin yanısıra Türkiye siyasetindeki alternatifsizliğin ve

⁸⁴ 1980 darbesine kadar olan süreçte, 12 Mart muhtırası dönemi de dâhil olmak üzere, koalisyon ya da azınlık hükümeti niteliğinde olmak üzere 13 hükümet kurulmuştur. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html, Erişim Tarihi: 05.05.2016.

⁸⁵ Derdiman, Türkiye'de Benimsenecek Hükümet Sistemi Ve "Cumhurbaşkanlığı Hükümetini" Tartışmak, *a.g.m.*, s. 302.

⁸⁶ Derdiman, Anayasa Hukuku, *a.g.e.*, s. 125.

⁸⁷ https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html, Erişim Tarihi: 05.05.2016.

⁸⁸ Cotteret ve Emeri, *a.g.e.*, ss. 90-91.

⁸⁹ Tanju Tosun, Gülgün Erdoğan Tosun, "Kazanım ve Kaybedenleriyle 1 Kasım Seçimleri", *Toplum ve Demokrasi*, 9 (19-20), Ocak-Aralık, ss. 1-2.

kutuplaşma olgusunun seçmen tercihlerinde değişikliğe yol açtığı ifade edilmektedir.⁹⁰ Böylece 1 Kasım seçimlerinde AK PARTİ'nin tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde etmesini sağlamıştır. Bu da, seçim sisteminden bağımsız olarak konjonktürel etkenlere gösterilen tepkilerin etkisini ortaya koymaktadır.

3. SEÇİM SİSTEMLERİNDE TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTIKRAR

Temsilde adaletin ne ölçüde gerçekleştiğinin ve yönetimde istikrar ile bağlantılı olarak, partilerin ne kadar temsilci çıkardığının ve parlamento yapısının belirlenmesi, en net şekilde, oylara karşılık gelen temsilcilerin hesaplanma yöntemi anlamında seçim sistemiyle ortaya çıkmaktadır.⁹¹

Farklı farklı yöntemlerle orantılılığı ön plana alan sistemlerle partilere aldıkları oy oranında temsilci çıkarabilmelerini sağlamak mümkün olduğu gibi, karar almayı zorlaştırıcı derecede çok parçalı bir meclis yapısını engelleyecek ve istikrarlı hükümetleri ortaya çıkaracak bir seçim sistemi de öngörülebilir.

Hesaplama yöntemine ilişkin kurallar belirlenirken temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinden birini gerçekleştirmeye çalışmak diğerinden taviz anlamına gelebileceği gibi, aşırı parçalanmış siyasi bir ortamda iki hedefe aynı ölçüde varmak olanaksız olacağından bir öncelik belirlemek zorunlu görülmektedir.⁹² İstikrara ilişkin olarak koşullar her ülke için farklılık göstereceğinden temsilde adaletin seçim sistemleri bakımından daha öncelikli bir hedef olarak düşünülmesi gerektiği söylenebilir. Ancak, ülkemiz açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse, parlamento içinde uzlaşma kültürünü yeterince benimsenmemiş olması halinde seçim sistemlerinde temsilde adalet öncelenmekle birlikte istikrarı sağlayıcı bazı etkenler sistemin devamlılığı açısından öngörülmelidir. Bununla birlikte, seçim sistemlerinin farklı koşullarda ve farklı dönemlerde aynı sonucu vermeyeceğinin çeşitli örnekleri bulunduğundan, temsilde adaletin yönetimde istikrara nazaran seçim sistemiyle birlikte daha net gözlemlenebileceği ifade edilebilir.

⁹⁰ Tosun, Tosun, *a.g.m.*, s. 18.

⁹¹ Oyların sandalyeye dönüştürülmesi anlamında seçim sisteminin dar anlamda seçim sistemi olarak adlandırılması görüşü için bkz. Atar, *a.g.m.*, s. 211.

⁹² TÜSİAD, *a.g.r.*, s. 36.

3.1 ÇOĞUNLUK SİSTEMLERİ

Çoğunluk sistemleri, en temel manada oyların çoğunluğunu alan siyasi parti adayının, bağımsız adayın ya da parti listesinin seçimi kazandığı sistemler olup, fayda ve yönetimde istikrar ilkelerinin ön planda olduğu söylenebilir.⁹³ Çoğunluk sistemleri, halkı yönetme hakkının seçmenlerin çoğunluğu tarafından seçilen temsilcilere ait olduğu anlayışından kaynaklanmaktadır.⁹⁴ Bu sistem sayesinde parlamento içerisinde parti parçalanması azalırken, tek bir partinin yürütmeyi oluşturarak görev süresi boyunca vaatlerini uygulayabilme imkânı elde etmesi büyük oranda sağlanmış olmaktadır.⁹⁵ Çoğunluk sistemlerinin mecliste çoğunluğu bulunan bir parti çıkarmakla birlikte karşısında da parçalı bir muhalefet yerine daha güçlü bir muhalefet çıkardığı söylenebilir. Ancak, toplumsal kesimlerin yeterince temsil imkânının olmaması, bazı sorunların çözümüne yönelik politikalar üretilmemesine neden olabileceği gibi muhalefet partilerinin azlığı da bu sorunların dile getirilmesi önünde engel olarak görülebilir. Çoğunluk sisteminin tek oy farkla olsa dahi azınlık için her şeyi bitiren niteliği, klasik demokraside azınlığın korunması ve görüş bildirmesi hakkını neredeyse tamamen ortadan kaldırmaktadır.⁹⁶

Çoğunluk sisteminin yarattığı temsilde adaletsizlik sorununa yönelik olarak bir seçim çevresinde kaybeden partinin daha güçlü olduğu bir başka seçim çevresinde kazanarak bunu telafi edebileceği söylenebilirse de seçim çevreleri arasındaki eşitsizliğin telafiyi anlamsız kılması bir yana ülke genelinde ortaya çıkan çarpık sonuçların daha vahim olduğu ifade edilmektedir.⁹⁷ Çoğunluk sistemlerinin çarpıklığı, onların, gerçeği yanlış aktiren “lunapark aynaları”na ya da bazı grupları olduğundan küçük ve bazı grupları hakettiğinden büyük göstermesi sebebiyle karşısındaki cismi tam göstermeyen “kırık ayna”lara benzetilmelerine sebep olmuştur.⁹⁸

Çoğunluk sistemi, basit çoğunluğun ya da daha nitelikli çoğunluğun aranacağı bir biçimde öngörülebildiği gibi seçim çevreleri de bir ya da birden fazla temsilcinin seçileceği biçimde tasarlanabilir. Çoğunluk usulünün tek turlu ya da birden fazla turlu olarak öngörülmesi de o ülkedeki parti sayısı ile alakalı olduğu, iki parti varsa tek turlu, ikiden

⁹³ Türk, *a.g.m.*, s. 78.

⁹⁴ Güvenir, *a.g.m.*, s. 220.

⁹⁵ Norris, *a.g.e.*, s. 71.

⁹⁶ Güvenir, *a.g.m.*, s. 224.

⁹⁷ Fahir Armaoğlu, *Seçim Sistemleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1953, s. 58.

⁹⁸ Armağan, *a.g.m.*, s. 243.

fazla parti olması halinde çok turlu çoğunluk usulünün kullanılabilmesi ifade edilmektedir.⁹⁹

3.1.1 Nispi Çoğunluklu Seçim Sistemleri

Basit çoğunluk sistemi olarak da adlandırılan bu sistemde geçerli oylar içerisinde en çok oyu alan adayın ya da parti listesinin seçimi kazanması söz konusudur. Bu sistemde seçilmek için belirli bir oran öngörülmemektedir ve bu nedenle, bu sistemin uygulandığı tek kişilik seçim çevreleri için, “çizgiyi ilk geçen sandalyeyi kazanır” anlamında “first-past-the-post” deyiimi kullanılmaktadır.¹⁰⁰

Bu sistem her seçim çevresinden tek bir kişinin seçildiği bir yöntem olarak uygulanabileceği gibi, geniş seçim çevreli sistemlerde parti listelerinin yarıştığı bir seçim uygulamasında da söz konusu olabilir. İlk yöntem, genel olarak dar bölge seçim sistemi olarak adlandırılmaktadır. Parti listelerinin yarıştığı ve geçerli oyların en çoğunu alan partinin bütün milletvekillerini çıkardığı sistemde temsilde adaletten söz etmek mümkün değildir. Zira bu sistemde orantılılığın hiçbir emaresi görülemez.

Ülkemizde 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde listeli çoğunluk usulü uygulanmış ve özellikle 1950 ve sonraki seçimlerde DP'nin aşkın temsili ortaya çıkmıştır. DP'nin meclis çoğunluğu ve işlevsiz siyasi denetim iktidarını sınırlanamamasına yol açmıştır. Seçmen tercihlerinin adil bir şekilde yansımamasının ülkedeki gerilimi arttırdığı ve 1960 darbesini beraberinde getirdiği söylenebilir.¹⁰¹ 1 Kasım 2015 seçimlerinde mevcut sistemin yerine listeli çoğunluk sisteminin uygulandığını varsaydıysak AK PARTİ 457, CHP 51, HDP ise 42 milletvekili almış olacaktı. MHP geçerli oyların %11,90'ını almış olmasına rağmen hiç temsilci çıkaramayacaktı. Bu ihtimalde, yönetim istikrar, Anayasa'da tek başına değişiklik yapacak oranda, tek parti hükümetiyle birlikte sağlanmasına rağmen temsilde adaletten hiçbir şekilde söz edilemez olacağı aşikârdır. Benzer şekilde, bu sistemin tüm ülkenin tek bir seçim çevresi sayıldığı bir ülkede uygulandığını düşünürsek ortaya çıkan sonuçta bir oy bile fazla almış olan parti tüm temsilcilikleri elde edecek ve temsilde adaletin temelinde var olan orantılılıktan söz edilemeyecektir.

⁹⁹ Erdoğan Teziç, *Seçim Sistemleri*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1967, s. 30-31.

¹⁰⁰ Türk, *a.g.m.*, s. 80.

¹⁰¹ Bu durum, yürütme istikrarının tek başına sistemin istikrarlı bir şekilde devamı için yeterli olmadığını göstermesi bakımından örnek olarak görülebilir.

Dar bölge sistemi ise, ülke seçilecek temsilci sayısı kadar seçim çevresinden oluşacağından, daha küçük seçim çevreleriyle birlikte partilere, güçlü oldukları seçim çevrelerinde, listeli çoğunluk usulüne nazaran daha fazla temsilci çıkarma şansı tanımaktadır. Ayrıca nüfusa oranla ülke, görece daha eşit sayıda nüfusun bulunduğu seçim çevrelerine bölünerek seçmen oylarının eşit değerde olmasına yönelik bir uygulamadan söz edilebilecektir.¹⁰² Ancak, bu sistemin de temsilde adaletle bağdaşır olduğunu söylemek zordur çünkü seçim çevresinden tek bir adayın seçiliyor oluşu orantılılık ilkesinin uygulanabilirliğini imkânsız kılarak mevcut adaylar içinde en çok oyu alanı temsilci yapmaktadır. Örneğin; 5 partinin katıldığı ve 40.000 geçerli oyun olduğu bir sistemde A partisi 9000, B partisi 8200, C partisi 7900, D partisi 7900, E partisi 7000 oy almış olsun. Bu durumda A partisi oyların %22,5'ini almış olmasına ve seçmenlerin %77,5'i A partisi dışında başka bir partiyi destekliyor olmasına rağmen seçim sonucunda temsilci olarak A partisinin adayı kazanmış olacaktır. Bu durumda da temsilde adaletten ne kadar söz edilebileceği sorunu bir tarafa seçilen temsilcinin meşruiyetinin de tartışmalı hale geleceği açıktır. Çok partili sistemlerde bu yöntemin uygulanmasıyla, iki partili sistemde uygulanmasına nazaran daha fazla adaletsizlik ortaya çıkabilmektedir.¹⁰³

Ülkemizde belediye başkanlıkları için bu sistem uygulanmakta ve mevcut adaylar içinde en çok oy alan kişi belediye başkanı olarak seçilmektedir. Bu sistemde, yerel nüfus sahibi kişiler güçleriyle bağlantılı olarak seçimlerde etkili olmakta ve ülke genelinde daha az oy alan partinin daha fazla temsilci çıkarması gibi bir sonuç ortaya çıkabilmektedir.¹⁰⁴ Bu sistemde seçmen ve temsilci arasında sıkı bir bağ oluşması olumlu olarak değerlendirilebilirse de mezhepsel ya etnik farklılıklar üzerinden siyaset güdenler bakımından bu yakınlık aleyhe bir durum oluşturabilmekte ve babadan oğula geçen temsilcilikler ortaya çıkabilmektedir.¹⁰⁵ Seçilen temsilcilerin, seçimi kendi kişisel özellikleri sayesinde kazandıklarına dair duymaları muhtemel inanç parti disiplinini zayıflatabileceğinden, parlamento içerisinde kaygan çoğunluklar oluşarak istikrar zedelenebilir. Seçim çevrelerinin

¹⁰² Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁰³ Farell, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁰⁴ İngiltere'de Ekim 1951'de yapılan seçimlerde Muhafazakâr Parti oyların %48'ini almasına rağmen Avam Kamarasında %51,35'lik sandalye kazanmış; buna karşılık İşçi Partisi %48,90 oyla sandalyelerin %47,20'sini elde edebilmiştir. Bkz. Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 278.

¹⁰⁵ Hikmet Sami Türk, Erol Tuncer, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi?: Sistem Önerileri ve Seçim Uygulamaları*, TESAV Yayınları, 1995, s.11.

siyasi makamlar tarafından belirlenmesi halinde de bu yetkinin keyfi bir şekilde kullanılmasıyla siyasi bir menfaat devşirme ihtimali söz konusu olabilmektedir.¹⁰⁶

Birleşik Krallık'ta da bu sistem uygulanmakta ve seçimlerde birinci gelen parti halk çoğunluğu arkasında bulamasa da parlamentoda çoğunluğu elde ederek tek başına hükümeti kurabilmektedir.¹⁰⁷ Bu durumun temsilde adalet ilkesiyle ilgili tartışmaları beraberinde getireceği açıktır. Örnek vermek gerekirse; İngiltere'de Liberal Demokrat Parti, ülke genelinde yaygın bir desteğe sahip olmakla birlikte, seçim çevrelerinde çoğunluğu elde edemediğinden sahip olduğu seçmen desteğine nazaran daha az sandalye kazanmaktadır.¹⁰⁸ 1951 yılında yapılan seçimlerde de İşçi Partisi oylarını yükseltmesine ve Muhafazakâr Parti'den daha fazla oy almasına rağmen iktidarı kaybetmesi bu sistemin adaletsizliğine örnek olarak gösterilebilir.¹⁰⁹

3.1.2 Mutlak Çoğunluklu Seçim Sistemleri

Bu sistemde adayların ya da parti listelerinin seçilebilmesi için söz konusu seçim çevresinde kullanılan oyların en azından yarısından bir fazlasını almış olması beklenmektedir. Bir adayın ya da siyasi partinin bu miktara ulaşabilmesi için gerekirse seçim iki ya da daha fazla turu gerektirmekte ve bu durum, bu sistemin en fazla eleştirilen yönü olarak dikkat çekmektedir.¹¹⁰ Ancak, uygulamada seçim en fazla iki tur haline gerçekleştirildiğinden mutlak çoğunluklu seçim sistemlerine iki turlu seçim sistemi de denmektedir.¹¹¹ Bu tip seçim sistemi, parti çoğulculuğunun hükümet kurma ihtimalini azalttığı toplumlara daha uygun olup, ilk turda alınan oylar karşısında seçmen zorunlu olarak kendisine yakın ve daha güçlü adaylara yönelerek tercihini değiştirmek durumunda kalabilecektir.¹¹²

İki turlu çoğunluk sistemi, ikiden daha fazla partinin olduğu ülkelerde uygulamak bakımından daha elverişlidir. Zira partiler seçime katılarak belli bir oy alırlar ve hiçbir adayın ya da partinin salt çoğunluğa ulaşamaması halinde yapılan ikinci turda daha az oy alan partilerin kendilerine yakın partiler lehine çekilmesi söz konusu olabilmektedir.¹¹³

¹⁰⁶ Buran, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁰⁷ Beetham, *a.g.e.*, s. 269.

¹⁰⁸ *A.e.*, s. 276.

¹⁰⁹ *A.e.*, s. 279.

¹¹⁰ Buran, *a.g.e.*, s. 61.

¹¹¹ *A.e.*, s. 62.

¹¹² Cotteret ve Emeri, *a.g.e.*, s. 40.

¹¹³ Erdoğan Teziç, *Seçim Sistemleri*, *a.g.e.*, s. 31.

Bu durumun partiler arasında işbirliğini ve olası koalisyonlarla uzlaşmayı arttırabileceği iddia edilebilirse de¹¹⁴, partilerin ya da adayların, seçim ahlakı açısından tartışılabilir biçimde, aldıkları oyları menfaat karşılığı daha güçlü partilere sağlamaları da ihtimal dışı değildir.¹¹⁵ Özellikle yurttaşlık bilincinin yeterince gelişmemiş olduğu toplumlarda böylesi bir durum sorunlara yol açabilecektir.

Mutlak çoğunluğa ulaşmak için seçimin birden fazla turda gerçekleştirilmesinin hem zaman hem de ekonomik maliyeti göz önünde bulundurulduğunda¹¹⁶ alternatif oy sistemi bir önlem olarak düşünülmektedir. Buna göre, seçmenler, adayların karşısında bulunan kutucuklara tercih sıralarına göre numaralandırarak oy kullanırlar. Daha sonra, hiçbir adayın mutlak çoğunluğa ulaşamaması durumunda, en az oy alan aday elenerek birinci tercihinde o adayı seçmiş olan seçmenlerin ikinci tercihleri dikkate alınarak diğer adaylara oylar dağıtılır ve bu işlem bir adayın en sonunda mutlak çoğunluğa ulaşmasına kadar tekrarlanır.¹¹⁷ Bu sistemde de küçük partilerin seçmenlerinin ikinci tercihleri büyük partiler açısından belirleyici olabileceğinden güçlü partilerin görece daha güçsüz partilere muhtaç olması ve bundan dolayı partiler arası seçim pazarlıkları ya da menfaat paylaşımları gündeme gelebilecektir.¹¹⁸ Ayrıca bu sistemde adaylar birden fazla oy kullanabilme imkânına sahip olduğundan, bu konuda gerekli eğitimlerin ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması sistemin işlevsel şekilde uygulanabilmesi bakımından önemli görülmektedir.

Mutlak çoğunluklu seçim sistemlerinin nispi çoğunluklu seçim sistemlerine nazaran en büyük avantajı, seçimi kazanan aday ya da parti listesinin geçerli oyların asgari yarısından bir fazlasını almasından dolayı meşruiyetinin daha az tartışılır olacağıdır. Çünkü seçimin galibi geçerli oyların en az yarısını alarak büyük bir destek elde etmiş olacaktır. Ancak, yine de belirtmek gerekir ki, çoğunluk sisteminin doğasından kaynaklanan orantılılık ilkesinin uygulanamıyor oluşu temsilde adaletin gerçekleşmesini engelleyebileceği gibi küçük partilerin seçmenlerinin daha büyük partilere yönelmek zorunda kalması bazı sorunların dile getirilmemesi ve çözümsüz kalması neticesinde sistemin istikrarsızlığına yol açabilecektir. Özellikle, mutlak çoğunluğa dayanan seçim sisteminin

¹¹⁴ Buran, *a.g.e.*, s. 64.

¹¹⁵ Cotteret, Emeri, *a.g.e.*, s. 41, Buran, *a.g.e.*, s. 64.

¹¹⁶ Buran, *a.g.e.*, s. 64.

¹¹⁷ Norris, *a.g.e.*, s. 49, Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 37.

¹¹⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 39.

tek isimli değil de listeli seçim çevrelerinde uygulanması, her ne kadar aday listesi oyların yarısından fazlasını da almış olsa, bütün temsilcilerin tek bir partiden çıkması sonucunu doğuracaktır ki bu durumda temsilde adalet konusundaki çarpıklık görülür hale gelecektir.

3.2 NİSPİ SEÇİM SİSTEMLERİ

Nispi temsili öngören nispi seçim sistemlerinin temel amacı partilere seçimlerde aldıkları oy oranında sandalye kazanma imkânı sağlamaktır ve doğal olarak bu seçim sistemlerinde listeler yarışmak zorundadır.¹¹⁹ Çoğunluk sistemlerinin aksine nispi temsili öngören sistemlerin seçmenlerin siyasi eğilimlerini tam olarak yansıtmaya çalışmasından dolayı adalet, eşitlik ve demokrasi ilkelerine daha uygun olduğu söylenebilir.¹²⁰ Nispi temsil sisteminde kişilerden çok fikirlerin ön plana çıkması ve yarışması söz konusudur.¹²¹ Bunun dışında nispi temsil, aşkın ya da eksik temsilin önüne geçmeye çalışarak alınan oy oranı ile parlamentoda kazanılan temsilci oranı arasındaki farkın dengeli olmasını gözetmektedir.¹²²

Partilerin güçleri oranında temsil edilmesi neticesinde çok partili bir parlamento yapısı oluşabilir. Sistem içerisinde çok sayıda partinin bulunmasıyla bu durum gerçekleşeceği gibi, orantılı (nispi) temsili öngören seçim sistemleri mevcut partilerin bölünmesine de yol açabilir.¹²³ Bu durum, farklı sorunların dile getirilerek çözülmesine imkân sağlamakla birlikte birden çok partinin bir araya gelerek karar almasında güçlük yaratabilmektedir. Özellikle parlamenter sistemde yürütmenin koalisyon şeklinde görülmesinin istikrarsızlığa yol açma ihtimalinin her zaman var olduğu ya da sorunların çözümsüz kalabileceği ifade edilmelidir.

3.2.1 Tam Nispi Temsil

Tam nispi temsilde değişmez, çevre ya da ulusal seçim sayısı adı verilen miktarlardan biri tespit edilerek partilerin aldıkları oy içerisinde bu sayıdan ne kadar varsa o

¹¹⁹ Nispi temsilin kendi bünyesinde orantılı temsil olduğundan, yarışmacı bir seçim amacıyla bir seçim çevresinde en az iki adayın yarışması gerekmektedir. Cotteret ve Emeri, *a.g.e.*, ss. 46-48.

¹²⁰ Yavaşgel, *a.g.e.*, s. 105.

¹²¹ Güvenir, *a.g.e.*, s. 228.

¹²² Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 286.

¹²³ Buran, *a.g.e.*, s. 74.

kadar temsilci çıkaracakları öngörülmektedir.¹²⁴ Bu sistemler içerisinde değişmez seçim sayısı dışındaki yöntemlerin uygulanması sonucunda temsilcilerin tam olarak dağıtılması sonucu ya da temsil edilmeyen artık oylar ortaya çıkabilecektir.¹²⁵ Dolayısıyla seçim sayısına ilişkin hesaplamaların başka yöntemlerle desteklenerek uygulanması gerektiği söylenebilir.

3.2.1.1 Ulusal Seçim Sayısı

Milli ya da ulusal seçim sayısı, ülkedeki tüm seçim çevrelerinde partilerin aldıkları geçerli oyların toplanarak daha önceden belirlenmiş seçilecek temsilci sayısına bölünmesiyle elde edilir. Her seçim çevresinde partilerin aldıkları oy içerisinde bu sayıdan ne kadar varsa o kadar temsilci çıkarmaları öngörülmüştür.¹²⁶

Milli seçim sayısı yöntemiyle yapılan dağıtım işleminin, seçim çevrelerinin büyüklüğü aynı olmadığından dolayı temsilde adaletle bağdaşmayacağı, olması gerekenin her seçim çevresinin kendi içerisinde nispiliğin (orantılılığın) göz önünde bulundurulması suretiyle hesaplama yapılması olduğu söylenebilir. 1 Kasım 2015 seçimlerinde 47.840.231 geçerli oy kullanılmıştır ve bu oyların seçilecek temsilci sayısı olan 550 ile bölünmesi sonucunda ulusal seçim sayısı 86.982 olarak belirlenebilir.¹²⁷ Ancak belirtmek gerekir ki; Ardahan, Bayburt, Gümüşhane, Kilis ve Tunceli illerinde kullanılan geçerli oy sayısı yukarıda hesaplanan ulusal seçim sayısı altında kaldığından, bu yöntemin uygulanması ihtimalinde bu illerden kimlerin temsilci seçildiğinin belirlenmesi için başka bir yöntemin kullanılması gerekecektir.¹²⁸

Ulusal seçim sayısının, seçim sayısının hesaplanmasına ilişkin diğer yöntemlerle kıyaslandığında daha yüksek kalabileceği düşünüldüğünde büyük partiler lehine bir durumun ortaya çıkabileceği ve yönetimde istikrara katkı sağlama eğiliminde olduğu söylenebilir. Ancak bazı seçim çevrelerinde en yüksek oyu almasına rağmen, ülke genelinde ulusal seçim sayısının altında kalan partilerin birkaç oy ile de olsa temsilci çıkarma şansını kaybetmesi muhtemel olduğundan temsilde adalet ile bağdaştığı söylenemez.

¹²⁴ Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 286.

¹²⁵ Yavaşgel, *a.g.e.*, s. 115.

¹²⁶ Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 287.

¹²⁷ Seçim sonuçlarına ilişkin YSK'nın 2310 nolu kararı 12.11.2015 tarihli Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayımlanmıştır. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/11/20151112M1-1.pdf>.

¹²⁸ Bir üstteki dipnotta zikredilen karar içerisinde seçim çevrelerine ilişkin sayısal bilgiler de yer almaktadır.

3.2.1.2 Çevre Seçim Sayısı

Çevre seçim sayısında, her seçim çevresinde kullanılan oylar o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısına bölünerek elde edilen miktarın partilerin aldıkları geçerli oylar içerisinde ne kadar olduğu hesaplanarak kazandıkları temsilci sayısı belirlenir. Bundan dolayı, her seçim çevresinde seçim sayısı değişmektedir.¹²⁹ Her seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı da farklı olduğundan dolayı seçim çevrelerinin kendi içinde bu hesaplamanın yapılması, seçim çevrelerinde seçim sayısı eşit olmasa da, adalet ilkesine daha uygun olduğu söylenebilir. Örnek vermek gerekirse; 240.000 geçerli oyun olduğu ve 4 temsilcinin seçileceği bir seçim çevresinde çevre seçim sayısı $240.000 / 4 = 60.000$ olarak belirlenecektir. A partisinin 95.000 B partisinin 55.000 C partisinin 50.000 ve D partisinin de 40.000 oy aldığını varsayalım. Bu durumda sadece A partisi 1 temsilci çıkaracak ve diğer temsilcilikler artık oyların değerlendirilmesine ilişkin diğer yöntemlerle dağıtılacaktır.

Çevre seçim sayısının hesaplanmasına yönelik farklı yaklaşımlar da yok değildir. Örneğin İsviçreli Eduard Hagenbach-Bischoff tarafından geliştirilen ve Hagenbach-Bischoff sistemi olarak adlandırılan usulde seçim sayısı, seçilecek temsilci sayısına 1 eklenmek suretiyle hesaplanır.¹³⁰ Yukarıdaki örnek üzerinden netleştirmek gerekirse, seçim sayısı $240.000 / 4+1 = 48.000$ olarak hesaplanır. Bu durumda A, B ve C partileri birer temsilcilik çıkaracaktır ve açıkta kalan temsilcilik aynı şekilde artık oyların değerlendirilmesine ilişkin diğer yöntemlerle dağıtılacaktır. Belçikalı siyasetçi Imperiali tarafından ortaya atılan ve kendi adıyla anılan bir diğer yönteme göre de, Hagenbach-Bischoff'tan farklı olarak, seçilecek temsilci sayısına 1 değil 2 eklenerek hesaplamanın yapılması öngörülmüştür.¹³¹ Yukarıda yer alan örneği bu yönteme göre tekrar hesaplamamız gerekirse, seçim sayısını, $240.000 / 4+2 = 40.000$ olarak hesaplarız. Bu durumda A partisi 2, B, C ve D partileri 1'er temsilci çıkaracak ve 4 temsilcinin seçileceği seçim çevresinden 5 temsilci seçilmesi gibi bir sonuç ortaya çıkacaktır.

¹²⁹ Teziç, Anayasa Hukuku, *a.g.e.*, s. 286.

¹³⁰ Buran, *a.g.e.*, s. 77, Hagenbach-Bischoff yöntemi, bizde milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimlerinde ulusal artık (millî bakiye) sisteminin uygulanması ile ilgili düzenlemeler arasında 14.7.1965 tarih ve 656 sayılı Kanun'la birden çok Cumhuriyet Senatosu üyesi çıkararak seçim çevreleri ile sadece iki milletvekili çıkararak seçim çevreleri bakımından öngörülmüştü (m. 13), Türk, *a.g.m.*, ss. 87-88.

¹³¹ *A.e.*, s. 87.

Hagenbach-Bischoff ve Imperiali sistemlerinde artık oyun ve açıkta kalan temsilciliğin daha az kalması ve bazen hiç kalmaması¹³² oyların sandalye dağıtımında daha fazla değerlendirilebilmesinden ve seçim sayısının küçülmesiyle birlikte küçük partilere avantaj sağlamasından dolayı temsilde adalet ilkesiyle daha uyumlu görülmektedir. Ancak Imperiali yönteminde verilen örnekten de anlaşılacağı gibi seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısından daha fazlasının seçilmesi gibi bir sonuç ortaya çıkabileceğinden sorunlar meydana gelebilecektir.

3.2.1.3 Değişmez Seçim Sayısı

Değişmez seçim sayısı, seçimlerden önce kanun koyucu tarafından belirlenir ve partilerin aldıkları oy içerisinde değişmez seçim sayısı miktarından ne kadar varsa o kadar temsilci çıkarılır. Bu usulde, parlamentonun kaç kişiden oluşacağı seçimden önce belli değildir, bahsedilen yöntemle yapılan dağıtım sonucunda milletvekili sayısı belli olmaktadır.¹³³

Bu yöntem, hem temsilcilerin eşit sayıda seçmenin oyuyla seçilmesi hem de seçmen oylarının belirlenmiş olan seçim sayısına ulaştığı takdirde temsilciliğe dönüşmesi açısından temsilde adalet ilkesine uygun bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Ancak, seçim sonrasında parlamentonun kaç temsilciden oluşacağının belirsiz oluşu, genç nüfusun devamlı arttığı ülkeler bakımından değerlendirildiğinde, temsilci sayısının devamlı artışından dolayı mali bir külfet getirebilecektir. Artan nüfusla birlikte seçim sayısının devamlı güncellenmesi gerekeceğinden nüfusu bu sayının altında kalan illerde temsilcilerin nasıl belirleneceği problem olabilecektir.

¹³² Buran, *a.g.e.*, s. 77.

¹³³ Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, ss. 286-287.

3.2.2 Yaklaştırmalı Nispi Temsil

Nispi temsilin üstte yer alan şekillerde uygulanmasının temsil edilmeyen ve arta-kalan oylara ilişkin sorunu çözmemesi üzerine artık oy sorununu çözümüne yönelik çe-şitli sistemler öngörölmüştür.¹³⁴ Artık oyların değeriendirilmesi ulusal boyutta söz ko-nusu olabileceği gibi seçim çevrelerinin kendi içerisinde artık oyları temsilciliğe dönüş-türen yöntemler belirlenmesi mümkündür.

Artık oyların değeriendirilerek temsilci hesabına katılması hem boşta temsilciliğin kalmaması açasından gereklidir hem de partilerin ya da adayların aldıkları oyların değeri-endirilmeleri açasından temsilde adalet ilkesine daha uygun görünmektedir. Yaklaştır-malı nispi temsilin en bilinen örnekleri arasında en yüksek artık, en yüksek ortalama, en fazla oy, milli bakiye, D'hondt ve Saint Lague sistemlerini ifade etmek mümkündür. Bu sistemlerin örnek üzerinden incelenmesi bakımından aşağıda yer alan varsayım, baraj uy-gulamasının olmadığı farz edilerek, ortak olarak kullanılacaktır:

6 temsilcinin seçileceği X seçim çevresinde 60.000 geçerli oyun kullanıldığını ve A partisinin 19.000, B partisinin 6.000, C partisinin 12.000, D partisinin 23.000 geçerli oy aldığını varsayalım.¹³⁵

3.2.2.1 En Yüksek Artık Oy

Dar seçim çevrelerinde seçim sayısının belirlenerek partilerin aldıkları oyların bu sayıya bölünmesiyle yapılan hesaplama sonucunda bazı temsilciliklerin açıkta kalması muhtemeldir.¹³⁶ Bu durumda uygulanan yöntemlerden biri de en yüksek artık oy sistemi-dir. Bu usulde açık kalan temsilcilikler en çok artık oyu olan parti ya da adaya verilir ve bu yöntemin genel olarak küçük partilerin lehine bir durum oluşturduğu söylenebilir.¹³⁷ Yukarıdaki örnek üzerinde bu sistemin uygulanması halinde aşağıdaki sonuç elde edil-mektedir:

60.000 geçerli oya karşılık 6 temsilci seçilecekse seçim sayısı $60.000/6=10.000$ olacaktır. Bu durumda;

¹³⁴ Türk, *a.g.m.*, s. 88.

¹³⁵ Örnek Erdoğan Teziç'ten alıntılanmıştır. Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 288.

¹³⁶ Yavaşgel, *a.g.e.*, s. 122.

¹³⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 94-95, Derdiman, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 190, Türk, *a.g.m.*, s. 88, Farell, *a.g.e.*, s. 62, Özbudun, *a.g.e.*, s. 285, Teziç, *Seçim Sistemleri, a.g.e.*, s. 36.

A partisi $19.000/10.000 = 1$ ve temsil edilmeyen 9.000 oy

B Partisi temsil edilmeyen 6.000 oy

C Partisi $12.000/10.000 = 1$ ve temsil edilmeyen 2.000 oy

D Partisi $23.000/10.000 = 2$ ve temsil edilmeyen 3.000 oy

sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda 2 temsilcilik açıkta kalmaktadır ve temsil edilmeyen artık oyları sırasıyla en çok olan A ve B partileri bu açıkta kalan temsilcilikleri elde etmektedir. Baraj uygulaması olmadığı ya da partiler ulusal baraja takılmadığı takdirde bu sistem sayesinde seçime giren her parti temsilcilik kazanarak parlamentoda kendini ifade etme imkânı elde edecektir. C partisinin, B partisine nazaran iki kat daha fazla oy almasına rağmen aynı sayıda temsilci elde etmesi, sistemin küçük partiler lehine sonuç ortaya koyduğuna delil olarak gösterilebilir¹³⁸; ama temsilde adalet açısından da tartışmalı bir durum ortaya çıkmaktadır. Ancak, seçim çevresinin küçüklüğü değerlendirildiğinde farklı partilerin temsil edilebilmesi daha katlanılabilir bir sonuç gibi durmaktadır. Bu sistemin uygulandığı ülkelere örnek olarak Lihtenştayn, Meksika ve Tunus örnek olarak gösterilebilir.¹³⁹

3.2.2.2 En Yüksek Ortalama

En yüksek ortalama yönteminde, her partinin seçim rakamı, kazandıkları temsilci sayısına 1 eklendikten sonra elde edilen sayıya bölünür ve elde edilen ortalamalarda en büyüğe sahip olana açıkta kalan temsilcilik verilir.¹⁴⁰

Yukarıda verilen örneği bu sistemle tekrar hesaplırsak aşağıdaki sonuç elde edilmiş olur:

¹³⁸ Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 288.

¹³⁹ Seçim sistemlerine ilişkin bilgiler <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 01.06.2016.

¹⁴⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 95, Derdiman, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 190, Türk, *a.g.m.*, s. 89, Farell, *a.g.e.*, s. 64, Özbudun, *a.g.e.*, s. 285, Teziç, *Seçim Sistemleri, a.g.e.*, s. 36.

Tablo 21: En Yüksek Ortalama Yöntemi Örnek Uygulaması

	1. Açık Temsilcilik	2. Açık Temsilcilik
A Partisi	19.000 / 1+1 = 9.500	19.000 / 2+1 = 6.333
B Partisi	6.000 / 0+1 = 6.000	6.000 / 0+1 = 6.000
C Partisi	12.000 / 1+1 = 6.000	12.000 / 1+1 = 6.000
D Partisi	23.000 / 2 + 1 = 7666	23.000 / 2 + 1 = 7666

En yüksek artık oy yöntemine göre hesaplama yapıldığında A partisi 2, B partisi 1, C partisi 1 ve D partisi 2 temsilcilik elde ederken en yüksek ortalama yönteminin uygulanması sonucunda A partisi 2, C partisi 1, D partisi 3 temsilcilik elde etmiş ama B partisi temsilcilik kazanamamıştır. Buradan da anlaşıldığı kadarıyla en yüksek artık oy'un aksine en yüksek ortalama büyük partiler lehine bir durum yaratarak¹⁴¹ güçlü partilerin daha fazla temsilci çıkarabilmesine imkân sağlamakta ve istikrara katkı sunmaktadır. Bu sistem Brezilya Temsilciler Meclisi, Uruguay Temsilciler Meclisi ve İsviçre Ulusal Meclisi seçimlerinde kullanılmaktadır.¹⁴²

3.2.2.3 En Yüksek (Fazla) Oy Sistemi

Bu sisteme göre, sandalyeler dağıtıldıktan sonra açık temsilcilik kalmışsa, boş kalan temsilcilik en fazla oy alan siyasi partiye oy verilir.¹⁴³ Açık kalan temsilciliğin birden fazla olması halinde, bu temsilcilikler sırası ile en çok oy alan partilere verilebileceği gibi, bütün temsilcilikler doğrudan en çok oy alan partiye de verilebilir.¹⁴⁴

Yukarıda yer alan varsayım üzerinden bu sistemi örneklendirmek gerekirse; sistemin ilk şekliyle uygulanması durumunda D partisi 3, A partisi 2 ve C partisi 1 temsilcilik elde edecektir. Sistem ikinci şekliyle uygulanacak olursa D partisi 4, A ve C partileri de 1'er temsilcilik elde edebileceklerdir.

¹⁴¹ Teziç, Anayasa Hukuku, *a.g.e.*, s. 289.

¹⁴² Seçim sistemlerine ilişkin bilgiler <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 01.06.2016.

¹⁴³ Derdiman, Anayasa Hukuku, *a.g.e.*, s. 191.

¹⁴⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 96-97.

Örnekten de açıkça anlaşılacağı üzere, en yüksek (fazla) oy sistemi büyük partileri daha da güçlendirmekte, yönetimde istikrarın sağlanması yönünde işlevsel bir yöntem olmakla beraber temsilde adaleti önemli ölçüde zedelemektedir.¹⁴⁵

3.2.2.4 Milli Bakiye (Ulusal Artık) Sistemi

Milli bakiye yönteminde siyasi partilerin seçim çevrelerinde kalan artık oyları ve açık milletvekillikleri merkezde birleştirilir ve artık oylar toplamı açık kalan temsilcilik sayısına bölünerek elde edilen miktarın partilerin artık oyu toplamında ne kadar bulunduğu hesaplanır.¹⁴⁶ Milli bakiye usulüne göre yapılan dağıtım sonrasında açık milletvekilliğinin kalması halinde, en yüksek artık oy bırakan partilere, artık oyların büyüklükleri sırasına göre bu milletvekillikleri dağıtılmaktadır.¹⁴⁷

Milli bakiye yönteminde dikkat edilmesi gereken husus, açık kalan temsilcilikler ve artık oylar merkezde birleştirildikten sonra, temsilcilikler dağıtılırken partilerin mevcut adaylarının bu sandalyeleri paylaşması ve partilerin yeni adaylar göstermemesidir. Sistemin bu şekilde uygulanmasının sonucu olarak seçmenin daha önceki adaylar yönünde kullandığı iradenin, tanımadığı ve bilmediği adaylar bakımından geçerli sayılarak temsilde adalet ve demokratik devlet ilkelerinin zedelenmesi gösterilebilir.¹⁴⁸

Milli bakiye, temsil edilmeyen oyların ulusal düzeyde değerlendirilerek minimum seviyede kalmasını sağlamak bakımından nispi temsilin tam uygulanmasına örnek olarak gösterilebilir¹⁴⁹ ve bu bakımdan küçük partilerin de temsilci çıkarmasına imkân sağladığından temsilde adalet ilkesiyle uyumlu olarak değerlendirilebilir.¹⁵⁰

3.2.2.5 D'hondt Sistemi

D'hondt sisteminde, bir seçim çevresinde her partinin aldığı geçerli oy oranı, o seçim çevresinden temsilci sayısı kadar sırasıyla 1, 2, 3, 4'e bölünür ve elde edilen sayılar

¹⁴⁵ Benzer görüş için bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 97, Derdiman, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 191.

¹⁴⁶ Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 291, Derdiman, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 191, Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 98, Özbudun, *a.g.e.*, s. 285.

¹⁴⁷ Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 291.

¹⁴⁸ Derdiman, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 191.

¹⁴⁹ Teziç, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, ss. 290-291.

¹⁵⁰ Derdiman, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 191.

büyükten küçüğe doğru sıralanır.¹⁵¹ Seçilecek temsilci sayısına denk gelen sıradaki oy sayısı seçim ölçüsünü oluşturur ve partilerin aldıkları oyların bu sayıya bölünmesiyle partilerin kaç temsilci çıkaracağı hesaplanmış olur ya da büyükten küçüğe sıralanan sayılarda seçilecek temsilci sayısına kadar ayrılan oy sayılarının ait olduğu partiler temsilcilik kazanır.¹⁵²

Türkiye’de, 1965 seçimleri ve 1966 ara seçimleri dışında, 1961’den bu yana D’hondt sistemi çeşitli yöntemlerle birlikte uygulanmaktadır.¹⁵³ Bu sistem, başka bir uygulamaya gerek kalmaksızın herhangi bir şekilde açık kalan temsilcilik bırakmadan sandalye dağıtım işlemini gerçekleştirdiğinden, kendine özgü bir nitelik taşımaktadır.¹⁵⁴ 8 temsilcinin seçileceği ve 5 partinin katıldığı seçimde A partisinin 72.000, B partisinin 50.000, C partisinin 40.000, D partisinin 22.000 ve E partisinin 16.000 oy aldığını varsayalım:

Tablo 22: D’hondt Sistemi Örnek Uygulaması

	1	2	3	4
A partisi	72000 – 1	36000 – 4	24000 – 6	18000
B partisi	50000 – 2	25000 – 5	16666	12500
C partisi	40000 - 3	20000 – 8	13333	10000
D partisi	22000 - 7	11000	7333	5500
E partisi	16000	8000	5333	4000

Yukarıdaki hesaplama göre A partisi 3, B partisi ve C partisi 2, D partisi 1 temsilcilik elde etmektedir. Bu durumda, temsilci başına düşen oy A partisi için 24.000, B partisi için 25.000, C partisi için 20.000 ve D partisi için 22.000 olmuştur. Temsilci başına düşen oy sayısının her bir parti için farklı olması seçim çevresinin büyüklüğüyle ilgilidir. Ancak örnekte görüldüğü üzere fark, diğer yöntemlerle kıyaslandığında katlanılmaz düzeyde değildir.

¹⁵¹ Sezen, *a.g.e.*, ss. 193-194.

¹⁵² A.e., s. 194, Derdiman, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 192, Türk, *a.g.m.*, s. 90, Teziç, *Seçim Sistemleri, a.g.e.*, s. 37.

¹⁵³ Türk, *a.g.m.*, s. 91.

¹⁵⁴ Derdiman, *Anayasa Hukuku, a.g.e.*, s. 192.

Ayrıca seçim ölçüsü yöntemiyle hesaplama yapmak gerekirse; 8. sırada yer alan 20.000 seçim ölçüsünü oluşturur ve partilerin aldıkları oylar bu sayıya bölünerek yukarıda yer alan sonucun aynısı elde edilecektir;

A partisi	$72.000 / 20.000 = 3$ temsilci
B partisi	$50.000 / 20.000 = 2$ temsilci
C partisi	$40.000 / 20.000 = 2$ temsilci
D partisi	$22.000 / 20.000 = 1$ temsilci
E partisi	$16.000 / 20.000 = 0$ temsilci

Yukarıda yer alan örnekte; 8. sırada yer alan sayı iki ya da daha fazla parti tarafından paylaşılıyor olsaydı son kalan temsilcilik için bu partilerin yarışması gerekecekti. Uygulamada her kadar böyle bir durumun gerçekleşme ihtimali oldukça düşük olsa da 2839 sayılı Kanun'un 34/4. maddesiyle son kalan milletvekilliği için birbirine eşit rakamlar bulunduğu takdirde, bunlar arasında ad çekilmek suretiyle tahsis yapılacağı hüküm altına alınmıştır.

D'hondt sisteminin genel olarak en yüksek ortalama sistemiyle uyumlu sonuç verdiği¹⁵⁵ ve buna bağlı olarak büyük partiler lehine sonuç doğuran bir sistem olduğu ifade edilebilir. Ancak, geniş seçim çevrelerinde uygulandığı takdirde, daha fazla temsilci seçileceğinden bölme işlemi sonucunda elde edilen miktarlar küçülerek küçük partilerin lehine¹⁵⁶ ve temsilde adalete katkı sağlayan bir durum ortaya çıkacaktır. Küçük partilerin temsilci çıkarmaması ve buna bağlı olarak oylarının boşuna gitmesini önlemek için özellikle D'hondt sisteminde en çok uygulanan yöntem olarak partilerin ittifak yaparak seçime girmelerine ilişkin hukuk düzeninde hükümler koymak gösterilebilir.¹⁵⁷

3.2.2.6 Diğer Sistemler

Açıkta milletvekilliği bırakmayan yöntemlerden en dikkat çeken bazıları Sainte-Lague ve "Türk" sistemleri olarak değerlendirilebilir.

¹⁵⁵ Cotteret, Emeri, *a.g.e.*, ss. 51-52, Teziç (2007), *a.g.e.*, s. 290.

¹⁵⁶ Fazıl Yozgat-Sezgin Zabun, "Seçim Sistemleri ve Uygulamaları", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.10, S.2, 2009, s. 82.

¹⁵⁷ Farell, *a.g.e.*, s. 67.

Sainte-Lague sisteminde hesaplama yöntemi D'hondt sistemine benzemekle birlikte, bölenler 1'den başlayarak tek sayılı bölenlerle bölünmektedir.¹⁵⁸ Bölme işleminden sonra en büyük sayıdan başlayarak sıralama yapılır. D'hondt sisteminde olduğundan daha fazla küçük partiler lehine sonuç ortaya çıkarmaktadır.¹⁵⁹

Tablo 23: Saint Lague Sistemi Örnek Uygulaması

	1	3	5	7
A partisi	72000 – 1	24000 – 4	14400 – 8	10285
B partisi	50000 – 2	16666 – 6	10000	7142
C partisi	40000 – 3	13333	8000	5714
D partisi	22000 – 5	7333	4400	3142
E partisi	16000 – 7	5333	3200	2285

D'hondt sisteminde verilen örnek üzerinden Sainte-Lague yöntemiyle hesaplama yapıldığında; partilerin aldıkları oylar, 1,3,5 ve 7'ye bölünerek çıkan sayılar büyükten küçüğe sıralanmış ve A partisi 3, B partisi 2, C, D ve E partileri 1'er temsilci çıkarmışlardır. Bu sistemde temsilci başına düşen oy A partisi için 24.000, B partisi için 25.000, C partisi için 40.000, D partisi için 22.000 ve E partisi için 16.000 olacaktır. Bu sistemin küçük partiler lehine sonuç doğurması demokratik katılım açısından olumlu bir katkı gibi görülebilirse de C partisinin neredeyse iki katı oy almış olmasına rağmen D partisiyle ve iki katından daha fazla oy almasına rağmen E partisiyle aynı sayıda temsilci çıkarmasının temsilde adaleti zedelediği söylenebilir. Elbette, seçim çevrelerinin küçüklüğü, bu denli çarpıcı sonuçları daha görülür kılmaktadır. Ancak, Saint-Lague sisteminin farklı olarak D'hondt sisteminde temsilde adalet ilkesine daha az aykırılık söz konusu olup ayrıca küçük partilerin temsil imkânı elde edemeyişi istikrara katkı sağlar görünmektedir.¹⁶⁰

Saint-Lague sisteminin İskandinav versiyonunda yöntem aynı olmakla beraber ilk bölen 1 yerine 1.4 olarak alınmakta ve böylece ilk bölme işlemi sonunda ortaya çıkan

¹⁵⁸ Buran, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁵⁹ A.e., s. 79, Türk, Tuncer, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁶⁰ Buran, *a.g.e.*, s. 80.

sayıların küçülerek küçük partilerin temsilcilik elde etmelerinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.¹⁶¹

Tablo 24: Saint Lague Sisteminin İskandinav Versiyonu Örnek Uygulaması

	1.4	3	5	7
A partisi	51428 – 1	24000 – 4	14400 – 7	10285
B partisi	35714 – 2	16666 – 5	10000	7142
C partisi	28571 – 3	13333 – 8	8000	5714
D partisi	15714 – 6	7333	4400	3142
E partisi	11428	5333	3200	2285

Görüldüğü üzere; verilen örnek üzerinden yapılan hesaplama sonucunda D'hondt sistemiyle Saint-Lague'nin İskandinav versiyonu aynı sonucu vermiştir. Ancak, bu yöntemin daha küçük seçim çevrelerinde daha büyük partileri kayırabileceği ve D'hondt sistemine nazaran temsilde adaletten daha fazla taviz verdiği iddia edilebileceği gibi¹⁶² büyük seçim çevrelerinde Saint-Lague sistemine benzer sonuçlar vermesi ve küçük partilerin temsilcilik elde etmesine rağmen temsilde adaletten uzaklaşılması muhtemeldir.¹⁶³

Bu sistemler dışında özgün olması bakımından dikkat çeken en önemli iki sistem Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen ve literatürde “Türk sistemi” olarak adlandırılan sistemlerdir. Bunlar; “1,5’la başlayan yarımşar aralı aritmetik dizi ile bölme” ve “Azalan tam sayılı aritmetik dizi ile çarpma” adlı sistemlerdir.¹⁶⁴

1,5’la başlayan yarımşar aralı aritmetik dizi ile bölme usulünde Saint-Lague sisteminin aksine bölünenlerin arası daraltılarak büyük partiler lehine bir sonuç ortaya çıkarılırken başlangıç bölüneni 1,5 seçilerek büyük partilere avantaj arttırılmak istenmiştir.¹⁶⁵

¹⁶¹ A.e., ss. 80-81.

¹⁶² Buran, a.g.e, s. 81.

¹⁶³ Türk, Tuncer, a.g.e, s. 32.

¹⁶⁴ A.e., ss. 33-34.

¹⁶⁵ A.e., s. 33.

Tablo 25: Türk Sistemi (1,5'la başlayan yarımşar aralı aritmetik dizi ile bölme) Örnek Uygulaması

	1,5	2	2,5	3	3,5
A partisi	48000 – 1	36000 – 2	28.800 – 4	24000 – 7	20571 – 8
B partisi	33333 – 3	25000 – 6	20000	16666	14285
C partisi	26666 – 5	20000	16000	13333	11428
D partisi	14666	11000	8800	7333	6285
E partisi	10666	8000	6400	5333	4571

Bu hesaplama göre; 5 temsilci çıkararak A partisinin temsilci başına düşen oy sayısı 14400, 2 temsilci çıkararak B partisinin temsilci başına düşen oy sayısı 25000, 1 temsilci çıkararak C partisinin temsilci başına düşen oy sayısı 40000 olarak ortaya çıkmıştır. A partisi, C partisinin iki katı kadar bile oy alamamışken 5 katı temsilci çıkarmıştır. Bu durumu, temsilde adalet ilkesiyle izah etmek çok mümkün değildir. Ancak, büyük partilere sağladığı avantaj sebebiyle yönetimde istikrar ilkesini oldukça destekleyeceği açıktır.

Azalan tam sayılı aritmetik dizi ile çarpma usulünde ise partilerin aldıkları geçerli oylar, ilgili seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısından başlayarak gittikçe azalan bir aritmetik diziyle çarpılmaktadır.¹⁶⁶

Tablo 26: Türk Sistemi (azalan tam sayılı aritmetik dizi ile çarpma) Örnek Uygulaması

	*8	*7	*6	*5	*4
A partisi	576.000 – 1	504.000 – 2	432.000 – 3	360.000 – 5	288.000
B partisi	400.000 – 4	350.000 – 6	300.000 – 8	250.000	200.000
C partisi	320.000 – 7	280.000	240.000	200.000	160.000
D partisi	176.000	154.000	132.000	110.000	88.000
E partisi	128.000	112.000	96.000	80.000	64.000

¹⁶⁶ Türk, Tuncer, *a.g.e.*, s. 37.

Bu yöntem, 1,5'la başlayan yarımsar aralı aritmetik dizi ile bölme usulüne nazaran küçük partilerin daha lehine sonuç vermekle birlikte daha büyük seçim çevrelerinde, daha çok oy alan partiler daha büyük çarpanlarla çarpıldığında daha büyük sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Bu durumun büyük partilerin daha lehine sonuçlar ortaya çıkacağından temsilde adalet ilkesini daha fazla zedeleyeceği söylenebilir.¹⁶⁷

3.3 KARMA SEÇİM SİSTEMLERİ

Her ülkenin kendine özgü koşullarının farklı seçim sistemleri gerektirmesi nedeniyle, çoğunluk sisteminin adaletsizliğini, nispi sistemin istikrarsızlık yaratması gibi muhtemel sonuçlarını bertaraf etmek adına karma seçim sistemleri tasarlanabilmektedir. Bunlardan bazıları temelde çoğunluk sisteminin özelliklerini taşımakla birlikte daha adil sonuçlar ortaya koymaya çalışırken, bazıları da nispi sistemin orantılı özelliğini bünyesinde barındırırken daha güçlü partilere avantaj sağlayan özellikler ihtiva edebilmektedir. Karma seçim sistemlerine; sınırlı oy, yağmalı oy, devredilemez ve devredilebilir oy örnek olarak gösterilebilir.

3.3.1 Sınırlı Oy

Sınırlı oy¹⁶⁸, tercihli oy yönteminin bir örneği olmakla birlikte seçmenler, seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısından daha az sayıda oy hakkına sahiptir.¹⁶⁹ Nispi temsilin aksine seçmenler adaylara oy vererek tercihte bulunurlar ve nispi çoğunluk usulünde olduğu gibi en çok oy alan adaylar seçimi kazanırlar. Bu yöntemle birlikte, listeli çoğunluk sisteminde olduğu gibi en çok aday alan partinin bütün temsilcilikleri elde etmesi gibi adaletsiz bir sonucun önüne geçmek amaçlanmıştır.¹⁷⁰ Seçmenlerin sınırlı tercih hakkının olması, partileri seçilecek temsilci sayısından daha az sayıda aday göstermeye zorlar.¹⁷¹

¹⁶⁷ Türk, Tuncer, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁶⁸ Bu başlık altında zikredilen sınırlı oy, I. Bölüm'de 4.1 Genel Oy başlığı altında anlatılan sınırlı oy kavramından farklıdır. Burada sınırlı oy ile kastedilen oyların sandalyeye dönüştürülmesi anlamında seçim sistemine ilişkin olarak kullanılan bir yöntemdir.

¹⁶⁹ Buran, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁷⁰ Sezen, *a.g.e.*, s. 179.

¹⁷¹ Yavaşgel, *a.g.e.*, s. 132.

Bu sistemde, seçmenler seçilecek temsilciden daha az sayıda tercih hakkına sahip bulunduğundan, bilinçli seçmene sahip partilerin daha az oy almasına rağmen daha fazla temsilci çıkarabilmesi mümkündür.¹⁷² Bu durum, seçim sonucunun temsilde adaletle bağdaşabilirliği bakımından sorun olabilecektir. Parti disiplinini arttırıcı bir nitelik arz eden bu yöntem ile seçim öncesinde partilerin gizliden ya da açıktan ittifak yapmaları söz konusu olabilecektir.¹⁷³

Bu sistemin uygulanması sürecinde hesaplama yönteminin karmaşık işlemler gerektirmesi ve seçmenlerin yeterince bilinçli olmayışının sonucu olarak çok sayıda geçersiz oy çıkması bu sistemin sınırlı bir şekilde uygulanmasına sebep olmaktadır.¹⁷⁴

3.3.2 Yığmal Oy

Bu sistemde, her seçmenin seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı kadar oy hakkı vardır ve seçmen bu oylarını her adaya ayrı ayrı verebilir, birkaç aday arasında paylaşabilir ya da hepsini tek bir adaya verebilir.¹⁷⁵ Seçmenin bilinçli olmasının gerekliliği ve özellikle geniş seçim çevrelerinde uygulanması için karmaşık işlemler gerektirmesi bakımından sınırlı oy ile benzerlik göstermektedir.¹⁷⁶ Bu sistemde de, küçük partiler daha az sayıda aday çıkararak oyları birkaç aday üzerinde yoğunlaştırmak suretiyle az sayıda oyla olması gerekenden daha fazla temsilci çıkarabilecektir.¹⁷⁷

Seçmen davranışı bakımından seçmenlerin parti listelerine sıkı sıkıya bağlı olduğu toplumlarda seçmenlerin oylarını tek bir partinin adayları üzerinde yoğunlaştırması halinde, en güçlü partinin çoğunluk sistemine benzer şekilde temsilciliklerin çoğunu elde ederek aşkın bir şekilde temsil edilmesi ihtimal dâhilindedir.¹⁷⁸

3.3.3 Devredilemez Oy Sistemi

Devredilmez tek oy sisteminde, çok üyeli bir seçim çevresinde seçmene yalnızca bir oy hakkı verilmekte ve sırasıyla en yüksek oy alan adaylar seçimi kazanmaktadır. Bu

¹⁷² Buran, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁷³ Sezen, *a.g.e.*, s. 180.

¹⁷⁴ Buran, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁷⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁷⁶ Buran, *a.g.e.*, s. 70.

¹⁷⁷ Yavaşgel, *a.g.e.*, s. 133.

¹⁷⁸ Aydoğdu, *a.g.e.*, s. 114.

anlamda devredilmez oyun, sınırlı oy sisteminin özel bir şekli olduğu söylenebilir.¹⁷⁹ Bu sistemde de sınırlı oy ve yığılmalı oy sistemlerinde olduğu gibi küçük partilerin doğru bir strateji izleyerek oylarını birkaç aday üzerinde yoğunlaştırıp seçilebilmeleri mümkündür. Eğitim düzeyi yüksek seçmenlerin bulunduğu ve seçim çevresiyle seçmen sayısının düşük olduğu toplumlarda daha uygulanabilir bir sistemdir.¹⁸⁰ Büyük partilerin riske girerek seçilecek temsilci sayısı kadar aday göstermesi halinde küçük partiler az bir farkla temsilciliklerden, temsilde adalet ilkesi gereği kazanması gerekenden, daha fazlasını elde edebileceklerdir.¹⁸¹

Armaoğlu'nun tek oylu basit çoğunluk sistemi de dediği bu sistem¹⁸² nispi temsilin listeli temsiline aksine oyların çoğunluğunu alanların temsilciliği kazandığı bir sistemi oluşturmakla beraber saf çoğunluk sisteminin aksine azınlıkların temsiline imkân verdiğinden çoğunluk sistemi kadar adaletsiz değildir. Devredilemez oy sisteminin en bilinen örneği olarak 1948'den 1993'e kadar bu sistemi kullanan Japonya gösterilebilir.¹⁸³

3.3.4 Devredilebilir Tek Oy Sistemi

Kendisini geliştiren İngiliz hukukçunun adından dolayı Hare yöntemi olarak da adlandırılan bu usulde seçmenler aday sayısı kadar sıralama yaparak tercihte bulunur.¹⁸⁴ Oyların değerlendirilmesi aşamasında Droop kotası da denilen ve Hagenbach-Bischoff yöntemiyle bulunan sayıya 1 eklemek suretiyle elde edilen sayıdan fazla alan adaylar seçilmiş olur ve eksik kalan temsilcilikler için, seçilen temsilcilere oy veren seçmenlerin ikinci tercihleri dikkate alınarak yeniden dağıtım yapılır.¹⁸⁵ Bununla birlikte Droop kotası denilen sayının altında kalan ve en düşük oyu alan adayın seçimden çekilmesi ve ona oy veren seçmenlerin ikinci tercihlerinin dağıtılması yoluyla da bu yöntem uygulanabilmektedir.¹⁸⁶

¹⁷⁹ Yavaşgel, *a.g.e.*, s. 132.

¹⁸⁰ Buran, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁸¹ Arend Lijphart, Rafael Lopez Pintor, Yasunori Sone, "The Limited Vote and the Single Nontransferable Vote: Lessons from the Japanese and Spanish Examples", *Electoral Laws and Their Political Consequences*, Ed. Bernard Grofman – Arend Lijphart, 3. B., New York, Agathon Press, 2003, s. 159.

¹⁸² Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 82.

¹⁸³ Norris, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁸⁴ Buran, *a.g.e.*, s. 74.

¹⁸⁵ Aydoğdu, *a.g.e.*, ss. 118-119.

¹⁸⁶ Rein Taagepera ve Matthew Soberg Shugart, *Seats and Votes*, New York, Yale University Press, 1989, s. 27.

Pek çok siyaset bilimci tarafından, seçmene farklı partilerin adaylarına oy verme imkânı tanınması, seçmene bu konuda en fazla özgürlüğü vererek parti liderlerini sınırlandırması nedeniyle en iyi seçim sistemi olarak tanımlanmaktadır.¹⁸⁷ Ayrıca, partilerin tüm seçim çevrelerinde temsilci çıkarabilme imkânı olduğundan, millet egemenliğine ilişkin Anayasal ilkeyle de uyumlu şekilde, partilerin ülke genelinde çalışma yapması söz konusu olur. Adayların şahsı yapılan tercihte önemli olduğundan, seçmen ve aday arasında daha yakın bir ilişkinin kurulması mümkün olur.¹⁸⁸ Bu yakınlıkla birlikte adayların denetlenebilirliği de söz konusu olacaktır.¹⁸⁹ Ancak oy kullanma işleminin karmaşık olması ve sayım işlemlerinin uzun olması seçim yolsuzluğu ihtimalini arttırabileceği gibi çok vakit aldığından dolayı çok sayıda seçmenin katıldığı yerel ya da parlamento seçimleri gibi seçimlerde pek uygulanabilir değildir.¹⁹⁰ Ayrıca işlemlerin karmaşık olması sebebiyle bu yöntemin bu konuda bilinçli seçmenler gerektirdiğini ifade etmek gerekmektedir.

Bu sistemin uygulanmasıyla birlikte seçmen tercihleri büyük oranda dikkate alınmakta ve sandalye dağıtımında hesaba katılmaktadır. Bu nedenle, bu yöntemin temsilde adalet ilkesiyle uyumlu olduğu ifade edilebilir.

4. TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKELERİNİN BAĞDAŞTIRILABİLİRLİĞİNE İLİŞKİN ÖNERİLER

Aynı partiler rekabet etmesine ve aynı seçim sistemi uygulanmasına rağmen 2015 yılında gerçekleştirilen iki seçim, seçim sistemi haricinde etkenlerin de seçimlerin sonucunda son derece etkili olabileceğini somut bir şekilde göstermektedir.

Anayasa'ya 1995 yılında eklenen hükümlerle birlikte oyların sandalyeye tahvilinde söz konusu olan temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılması, uygulanması son derece zor bir hükümdür. Zira bu ilkeler birbirine paralel olmayıp zıt ilkeler-

¹⁸⁷ Taagepera ve Shugart, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁸⁸ Ancak, seçim çevrelerinin genişlemesi neticesinde temsilci ve seçmen arasındaki bağım zayıflaması ihtimal dâhilindedir. Beetham, *a.g.e.*, s. 290.

¹⁸⁹ Peter Mair, "Districting Choices under the Single-Transferable Vote", *Electoral Laws and Their Political Consequences*, ed. Bernard Grofman and Arend Lijphart, 3.B., New York, Agathon Press, 2003, s. 292

¹⁹⁰ Buran, *a.g.e.*, s. 74.

dir ve bir seçim sisteminin hem temsilde adaleti hem de yönetimde istikrarı birlikte sağlayabileceğini iddia etmek güçtür.¹⁹¹ Bazı seçim sistemleri partilerin aldıkları oyları mümkün olduğunca orantılı şekilde sandalye sayısına yansıtmayı amaçlarken, bazıları da güçlü ve istikrarlı hükümetler kurulması için bir partinin çoğunluğu elde etmesini amaçlar.¹⁹² Dolayısıyla burada bir tercih söz konusu olacak ve yasa koyucunun iki ilkedен birini esas alarak diğerini ancak dengeleme aracı olarak kullanması söz konusu olabilecektir.

Seçim sistemine ilişkin olarak söylenebilecek en önemli noktalardan biri de, seçim sisteminin seçmenler tarafından anlaşılır olmasının ve oyların hesaplanması için karmaşık yöntemlerin kullanılmamasının önemli oluşudur. Seçmenler tarafından anlaşılması ya da takip edilmesi zor sistemler hakkında seçim yolsuzluğu iddialarının kamuoyunda inandırıcılığı daha yüksek olabilir. Ayrıca, seçim sisteminin istikrarlı bir şekilde uygulanması da daha istikrarlı sonuçlar çıkması bakımından önemli görülmektedir. Türkiye’de, farklı şekillerde de olsa, temel olarak 1961 Anayasal sisteminden itibaren D’hondt sistemi uygulanmaktadır. Bu sistem, hem istikrarlı bir şekilde uygulandığından, hem de bünyesinde orantılığa yer veren nispi temsili taşımakla birlikte istikrarı sağlayacak şekilde büyük partileri yararlandırmasından dolayı uygulanmaya devam edilmelidir.

Türkiye’de farklı siyasi görüşlerin farklı partiler altında örgütlenerek rekabet ettiğini düşündüğümüzde, bu görüşlerin kendine parlamentoda ifade imkânı bulması, parlamentonun aldığı kararların demokratik meşruiyet açısından daha az tartışılır hale gelmesine yol açacaktır. Ayrıca; toplum nezdinde ciddi karşılık bulan parti ya da adayların mecliste temsil edilmemesi ve bazı sorunların bu sebeple tartışılmaması ciddi kargaşa ortamlarının doğmasına sebep olabilir. Dolayısıyla, Türkiye’de seçim sistemine ilişkin olarak temsilde adaletin öncelikli tercih edilen ilke olması, ancak parçalanmış siyasi yapıya bağlı olarak istikrarsız hükümetlerin kurulmasına engel olacak biçimde bazı araçların devrede olması gerekmektedir.

Ülkemizde, özellikle 2002 seçimlerinden itibaren, seçim barajı temelli olarak seçim sistemine ilişkin ciddi tartışmalar yürütülmekte ve temsilde adaletin ciddi şekilde ihlal edildiği sıkça ifade edilmektedir. Gerçekten de 2002 seçimlerine ilişkin olarak seçim

¹⁹¹ Eren, *a.g.m.*, s. 71.

¹⁹² Farrell, *a.g.e.*, s. 5.

barajının yıkıcı etkisi Tablo 2'ye bakılırsa daha iyi anlaşılacaktır.¹⁹³ Bu seçimden sonra pek çok parti erime sürecine girmiş ve barajın “istikrarlı” bir şekilde uygulanması seçmen tercihlerini etkileyerek geçmişte güçlü bir şekilde parlamentoda bulunmuş partilerin kapanmasına ya da “tabela partisi” halinde dönüşmesine sebep olmuştur.¹⁹⁴

Temsilde adaleti sağlamaya yönelik olarak seçim sistemi içerisinde yapılabilecek düzenlemelerden biri seçim barajına ilişkin hükümlerin değiştirilmesidir. Karşılaştırmalı olarak bakıldığında da, barajın demokratik bir rejim açısından oldukça yüksek olduğu ortadadır. AIHM'nin yapılan başvuru üzerine verdiği kararda da¹⁹⁵, her ne kadar baraja ilişkin olarak bağlayıcı bir hüküm bildirilmemişse de, barajın düşürülmesi tavsiye edilmiştir. Seçim barajının düşürülerek daha makul bir seviyeye getirilmesi gerekmekte ve oran olarak %5 önerilmektedir. Böylece, barajın yüksek olması sebebiyle seçmenin ilk tercihine değil de kazanabileceğini muhtemel gördüğü diğer tercihlere yönelmesinin önüne bir nebze olsa da geçilmiş olacaktır. Saf nispi temsilin uygulanması durumunda çok partili ve parçalı parlamento yapısı da %5 baraj ile kısmen engellenerek istikrarsız hükümetlerin ortaya çıkma ihtimali düşmektedir.

Baraj dışında seçim çevrelerinin büyüklüğü, nispiyeti etkilemesi bakımından hem küçük partiler lehine sonuçlara yol açarak temsilde adalete, hem de büyük partiler lehine sonuçlara yol açarak yönetimde istikrara katkı sağlayacaktır. Ayrıca, mevcut sistemde seçim çevrelerinin büyüklüğüne ilişkin olarak uygulanan hükümler bazı eşitsiz sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin; 2 milletvekilinin seçildiği Tunceli'de 31.308 seçmen başına bir milletvekili düşerken, 88 milletvekilinin seçildiği İstanbul seçim çevresinde 117.252 seçmen başına bir milletvekili düşmektedir.

Seçim çevrelerinin mülki bölümlenme esas alınarak düzenlenmesi, mülki bölümlenmelerin gerekçeleriyle birlikte düşünüldüğünde doğru bir tercihtir. Ancak; hem bazı seçim çevrelerinin coğrafi ve toplumsal bazı özellikleri hem de örnekten de anlaşılacağı üzere görülen kısmi adaletsizlikler yeni bir düzenlemeyi gerekli kılmaktadır.

Seçim çevrelerine ilişkin olarak 2839 sayılı Kanun'un 4. maddesine göre her ile bir milletvekili verilerek ülke nüfusunun geriye kalan milletvekili sayısına bölünmesiyle

¹⁹³ 2002 seçimlerine giren 18 partiden 16'sı parlamentoda temsil imkânı elde edememiştir. Göksel, Çınar, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁹⁴ Göksel, Çınar, *a.g.e.*, s. 138.

¹⁹⁵ Karara ilişkin değerlendirmeler çalışmanın 83-85 sayfalarında yer almaktadır.

bir sayı elde edilir. Daha sonra il nüfusu bu sayıya bölünerek illerin çıkaracağı milletvekili sayısı hesaplanır. Nüfusu milletvekili çıkarmaya yetmeyen illerin nüfusu ile artık nüfus bırakan illerin nüfusu büyükten küçüğe doğru sıralanarak dağıtılmayan milletvekilleri bu şekilde dağıtılır.

Nüfusu az olan illerin birleştirilerek bir seçim çevresi haline getirilmesi de düşünülebilir ancak bu durumda coğrafi ve demografik gereklerle mülki bölünmelere gitmenin anlamı kalmayacaktır. Birbirine oldukça uzak yerleşim yerlerinde hem partilere hem adaylara ekonomik bakımdan ve iş gücü bakımından büyük yükler getirebilecektir.

Seçim çevrelerine ilişkin önerimiz; ilk etapta her ile bir milletvekili verilmesi uygulamasından vazgeçilerek mevcut uygulamaya benzer şekilde ülke nüfusunun seçim çevrelerinden seçilecek milletvekili sayısına bölünmesiyle bir sayı elde edilmesi ve bu sayının altında kalan illere bir milletvekili verilmesi uygulamasına geçilmesidir.¹⁹⁶ Daha sonra illerin artık kalan nüfuslarının büyükten küçüğe sıralanması usulüyle de kalan milletvekillerinin dağıtılması önerilmektedir. Bu yöntemin matematiksel anlamda bir eşitlik sağladığı iddiasında değiliz; ancak önerdiğimiz yöntem ile küçük seçim çevrelerinde kullanılan oyların daha değerli hale gelmesi kısmen de olsa engellenmiş olacaktır. Örneği önerdiğimiz yöntem ile tekrar etmek gerekirse; Tunceli’de 62.615 seçmene bir milletvekili düşerken, İstanbul’da 101.158 seçmene bir milletvekili düşmektedir. Bu eşitsizliğin bir sebebi olarak dağılım yaparken seçmen sayısının değil de nüfusun hesaba katılması görülebilir.

Seçim çevrelerinin belirlenmesinden sonra belli sayının üstünde temsilci çıkarmak illerin birden fazla bölgeye ayrılması öngörülmektedir. Mevcut uygulamada, milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller, bir, çıkaracağı milletvekili sayısı 19'dan 35'e kadar olan iller iki, 36 ve daha fazla olan iller üç seçim çevresine bölünmektedir. Seçim çevrelerinin belirlenmesinde temel olarak mülki bölümlerin kullanılması uygulamasının devam etmesi ancak illerin en fazla 10 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerine bölünmelerini ve bu sayede temsilde adaletin gerçekleştirilmesine yönelik avantajların yönetimde istikrarı sağlayacak şekilde dengelenmesi önerilmektedir.

¹⁹⁶ Atar, *a.g.m*, s. 223.

Seçim çevrelerine ilişkin olarak dile getirilebilecek bir başka öneri, bütün ülkenin tek bir seçim çevresi sayılması yönteminin uygulanmasıdır. Ülkemizin büyüklüğü ve nüfusun kalabalık oluşu bu yöntemin tam manasıyla tatbikini zorlaştırmaktadır. O nedenle; 1995 yılında yapılan ancak AYM tarafından iptal edilen düzenlemede olduğu gibi parlamentonun bir kısmının bu yöntemle seçilmesi sağlanarak küçük partiler ve dolayısıyla temsilde adalet ilkesi lehine bir durumun ortaya çıkması sağlanmalıdır.

AYM'nin 1995 yılında uygulamaya konmak istenen bu yöntemle ilişkin iptal gerekçelerini dikkate alınarak bu yönde tekrar değişiklik yapılması önem arz etmektedir. 550 milletvekilinden 100'ünün bu yöntemle seçilmesi ve seçmenlerin kendi seçim çevreleri için ayrı, ülke seçim çevresi için ayrı olmak üzere iki oy kullanmasını öneriyoruz. Ayrıca; temsilde adalet ilkesine katkı olarak ülke seçim çevresinden seçilecek milletvekilleri için ülke barajının %2 olması ya da bu yöntemin barajsız uygulanması uygulamaya işlerlik kazandırmak bakımından önemli görülmektedir. Bunun parti parçalanmalarına ve parti enflasyonuna yol açacağı söylenebilir de hatırı sayılır miktarda oy alamayan parti ya da adayların seçilmesi kendiliğinden zora girecektir.

Ülke seçim çevresi için partilerin adaylarının yer aldığı ayrıca bir oy pusulasının basılması da, seçmenlerin kimlere oy verdiğini bilmesi açısından önem arz etmektedir. Yurtdışında yaşayan seçmenlerin de sadece ülke seçim çevresi milletvekilleri için oy kullanması da, yurtdışında kullanılan oyların illere dağıtılması gibi uzun sürebilecek karmaşık işlemler yerine daha basit bir sayım ve değerlendirme yönteminin önünü açacaktır.

Ülke seçim çevresinin, tam manasıyla olmasa da, uygulanmasıyla birlikte temsilci çıkarabilmek için bir oy bile zaman zaman çok önemli olabileceğinden, partilerin bölgesel sorunlara takılıp kalmak yerine ulusal sorunlara ilişkin çözüm vaat ederek tüm ülke çapında çalışmalar yürüteceği düşünülmektedir. Bu sayede; iddiası olan tüm partilerin sadece bölgesel olmaktan çıkıp daha ulusal nitelikte partiler hale geleceği iddia edilebilir.

Seçimlere ilişkin olarak getirilebilecek bir başka öneri, partilerin seçim öncesinde ittifak yapmalarının önünde engellerin kalkmasıdır. Seçmen, bu sayede, partilerin seçim öncesi üzerinde ittifak ettikleri programı bilerek tercih yapma imkânını elde edecektir. Ayrıca, barajın %5 olması ihtimalinde dahi, barajı geçemeyeceğini düşünen partiler hukuki olarak da bir engel olmaksızın ittifak ederek seçime katılırlar.

Seçimlerde listeli nispi temsil sistemi geçerli olacağından, seçim sistemiyle ilgili olarak tercihli oy ya da önseçim sisteminin benimsenmesini öneriyoruz. Bu sayede katı parti disiplinine bağlı olarak genel merkezde bulunan dar kapsamlı kurulların ve belki de sadece genel başkanların partinin bütünüyle hâkimi olmasının önüne geçilebilecektir. Önerimiz; birden fazla milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde, partilerin seçilecek milletvekili sayısının iki katı kadar aday göstermesi koşuluyla, tercihli oy yönteminin kullanılmasıdır. 1991 seçimlerinde tercihli oy yöntemi uygulanmış ve partilerin hazırladığı listelerde değişiklik yaşanmıştır.

Seçmenin, bu konuda bilinçli olmadığı ya da oy sayımının uzun süreceği gibi gerekerlerle tercihli oy yönteminin benimsenmemesi halinde önseçim yöntemiyle aday belirlenmesini dikkate almaya değer buluyoruz. Önceim usulünün ilk etapta partiler tarafından kabul edilmesi zor olabilir. Parti genel merkezleri, aday belirlemeye ilişkin bu yetkilerini doğrudan üyelerle paylaşma yoluna gitmeyebilirler. Ayrıca, partilerin üye kayıt sistemlerinin çok sağlıklı bir şekilde işlememesi¹⁹⁷, önceim usulünün işlerliğini olumsuz etkilemektedir. Yine de önceimin uygulamaya konması ihtimaline karşılık, aşamalı olarak uygulanması daha makul ve dengeli olacaktır. Bu nedenle; beş milletvekili seçilecek çevrelerde bir olmak üzere seçilecek temsilci sayısı arttıkça önceimle belirlenen aday sayısının da aynı oranda artmasını ve bu aday(lar)ın ilk sıra(lar)da yer almasını öneriyoruz. Böylece, sağlıklı olmayan üye sistemlerinin çarpık sonuçlara yol açmasının önüne geçilebileceği gibi, parti disiplininin zayıflamasıyla istikrarsız yapıların ortaya çıkışı engellenmiş olacaktır.

¹⁹⁷ Atar, *a.g.m.*, ss. 225-226.

SONUÇ

Dünya genelinde çok uzun bir geçmişe sahip olan demokrasi bugünün koşulları altında ancak halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Bu da seçimi, günümüzde demokrasiler bakımından vazgeçilmez hale getirmektedir. Seçim sayesinde hem bireyler yönetime katılmakta hem de gerektiğinde seçim, başarısız bulunan aday ya da partilere oy vermemek suretiyle, bir denetim mekanizması olarak işlev üstlenmektedir. Ayrıca seçimle birlikte temsilcilerin gücünün demokratik meşruiyeti belirlenmiştir olmaktadır. Seçimin demokrasi bakımından taşıdığı önem, seçime ilişkin düzenlemeleri de aynı şekilde önemli hale getirmektedir. Bu düzenlemelerle birlikte siyasi iktidarı ve muhalefeti belirlemek mümkün olabilmekte ve bu da siyasi sürece ilişkin belirleyici bir rol oynamaktadır.

Seçimlere ilişkin genel düzenlemeler ve bu düzenlemelerin niteliği sistemin ne oranda demokratik olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Pek çok uluslararası belgede de devletler açısından genel oy, serbest oy, gizli oy gibi ilkeler seçimlerin düzenlenmesi konusunda devletler açısından bağlayıcı olarak zikredilen ilkelere bazılarıdır.

Genel hükümler bir tarafa, seçim sonrasında oluşan parlamento yapısını doğrudan etkilemesi bakımından, seçim sistemlerine ilişkin hükümler daha belirleyicidir. Bu hükümler farklı toplumsal ve siyasi koşullara bağlı olarak değişebileceğinden genellikle kanun koyucunun takdirine bırakılmış durumdadır. Uluslararası kurumların seçim sistemi devletlerin kendi takdirine bırakmasının da toplumsal koşulların gözetilmesi amacı taşıdığı söylenebilir. Seçim sistemlerine ilişkin düzenlenmesi konusunda siyasi saikler bulunabileceği gibi asıl olarak seçim sistemlerinin adil temsil ve istikrarlı hükümetler ortaya çıkarma işlevlerinden birini bünyesinde taşıdığı söylenebilir. Doktrinde ve AYM'nin çeşitli kararlarında da seçim sistemleri farklı eğilimlerin adil temsiline imkan verip vermemesine göre ve seçim sonrasında istikrarlı hükümetleri ortaya çıkarıp çıkarmamasına göre değerlendirilmektedir.

Anılan ilkeler, doğrudan ve mekanik bir şekilde seçim sistemi tarafından etkilenen ve hayata geçen ilkeler olmayıp hükümet sistemleri ve toplumsal bölünmelerin ortaya çıkardığı siyasi kültür tarafından ayrıca etkilenmektedirler. Parlamenter sistemlerde is-

tikrar da adalet gibi sağlanması için çaba sarf edilen bir değer olmakla birlikte yürütmenin ayrıca halk tarafından seçildiği ve yasamanın güvenoyuna tabi olmadığı başkanlık gibi sistemlerde istikrar büyük ölçüde sağlanmış sayıldığından yasa koyma mekanizmasının daha farklı eğilimleri barındırması daha fazla önem arz etmektedir.

Seçim sistemlerinin siyasi yaşam açısından bu denli önem taşıması, onu, siyasi iktidarlar tarafından istismar edilme riski ile karşı karşıya bırakır. Öyle ki; muhalefetteyken seçim sisteminden rahatsız olan partiler, aynı seçim sistemiyle iktidara geldiklerinde şikâyetlerini hatırlamamakta, üstüne üstlük sistemi kendi lehlerine çevirecek düzenlemeler yapmanın yolunu aramaktadırlar.

Ülkemizde 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliğine kadar seçimlere ilişkin olarak genel, eşit, şahsi, serbest oy ve sair genel ilkeler dışında başkaca bir hükme yer verilmemiştir. Ancak 1995 değişikliğiyle birlikte seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceğine dair hüküm eklenmiştir. Bu hükmün doğrudan seçim sistemini etkilediği söylenebilir. Zira temsilde adaletin, alınan oy oranı ile parlamentoda elde edilen sandalye oranı arasındaki benzerlikle alakalı, yönetimde istikrarın ise, genel olarak anlaşıldığı şekliyle, seçimden sonrası istikrarlı çoğunluk hükümetleriyle mümkün olduğu ifade edilmektedir. Bundandır ki; bu hususların doğrudan kullanılan oyları sandalyeye dönüştüren seçim sistemiyle ilgili olduğu söylenebilir.

Anayasada her ne kadar bu ilkeler yer almışsa da; bu ilkelerin kapsamı ve nasıl uygulanacağı kanun koyucunun takdirindedir. Anılan ilkeler bağdaşması zor olan ilkelere olup kanun koyucu öngöreceği seçim sisteminde bu ilkeleri gözetmek zorundadır. Aynı şekilde kanun koyucunun takdir hakkı, bu ilkelerin anayasal ifadesiyle birlikte, Anayasa Mahkemesi tarafından sınırlanabilir hale gelmektedir. Bu ilkelerin yürürlüğünden sonra Anayasa Mahkemesinin verdiği 1995/59 nolu kararda da bu ilkeler kullanılarak, uzun bir aradan sonra, Mahkeme, kanun koyucunun takdir hakkını denetlemiştir.

Türkiye'nin seçim tecrübesi farklı sistemlerin uygulanması ve askeri her darbeden sonra bir önceki dönemde uygulanan sistemin olumsuz etkilerinin giderilmeye çalışılmasından dolayı incelenmeye değerdir. 1961 Anayasasına kadar çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu seçimlerin 1946 seçimleriyle birlikte bir anlam ifade ettiği söylenebilir; çünkü 1946 yılından önce yapılan seçimler tek partinin katıldığı ve dolayısıyla halkın iradesinin

dikkate alınmadığı seçimlerdir. Bu şekilde yapılan seçimler üzerinde herhangi bir şekilde tartışma yürütmek çok anlam ifade etmemektedir.

1961 Anayasasından önce uygulanan listeli çoğunluk sisteminin temsilde adaleti ciddi ölçüde ihlal etmesinin ve ortaya çıkan orantısız çoğunluk iktidarının bazı siyasi bunalımlara yol açması sebebiyle 1961 Anayasası ile birlikte nispi sistemin bir türü olan artık oy bırakmayan D'hondt sistemi benimsenmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 1968 yılında verdiği kararlarla birlikte D'hondt sistemi içinde öngörülen baraj kaldırılarak barajsız D'hondt sistemi etkin hale gelmiştir. Bu sistemin uygulanmasıyla birlikte 1973 seçimleri ve sonrasında tek parti iktidarı yerine koalisyon hükümetleri ortaya çıkmıştır. Koalisyon hükümetleri de siyasal ve toplumsal bunalımlara çare olamamış ve 1980 yılında askeri bir darbe daha gerçekleştirilmiştir.

Darbe yönetiminin sorumluluğu, siyasi partilere yüklemesiyle beraber siyasi partilere ve seçim sistemine ilişkin düzenlemeler yapılarak ülke ve çevre barajlı bir seçim sistemi öngörülmüştür. Böylece seçime giren pek çok partinin seçime girmesine rağmen belli miktarda oy alamaması halinde temsilci çıkarması engellenmek istenmiştir. Bugüne kadar gelinen süreçte 1995 seçimlerine kadar, neredeyse her seçimde, seçim sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında söylenebilir ki; Türkiye'nin seçim tecrübesi içerisinde bugüne kadar çok farklı sistemler uygulanmış ve buna bağlı olarak farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu durumun siyasal koşullara bağlı olarak değiştiğini söylemek mümkündür. Temsilde adaletin ihlal edildiği dönemlerden sonra yapılan tercihlerde temsilde adalet, istikrarsız hükümetlerin sorunlara çözüm üretmediği dönemlerden sonra ise adil temsilden taviz verecek biçimde istikrarlı hükümetlerin kurulması seçim sisteminin öncelikli amacı olmuştur.

2002 seçimlerinden itibaren Türkiye'de %10 barajından dolayı adil temsilin ihlal edildiği ciddi şekilde ifade edilmektedir. 2002'den itibaren yapılan her seçimde baraj temelli sistem tartışmaları ve pek çok partinin baraj altında kalarak zamanla siyaset sahnesinden çekilmesi, yeni bir sistem arayışını zaruri kılmaktadır. Dolayısıyla mevcut sistemin, adil temsil ve istikrar dengesini sağlamaktan uzak görünmektedir.

Özellikle, 1982 anayasal sisteminde gerçekleştirilen seçimler sonucunda, temsilde adalete ilişkin olarak seçim barajı ve seçim çevrelerine ilişkin yeni düzenlemeler gerektiği

görülmektedir. Seçim barajının daha makul bir seviyeye çekilmesi, temsilde adaletin ihlaline ilişkin bir çözüm olabileceği gibi, seçim çevrelerinin daha eşit parçalara bölünmesi de oyların eşit değerde olması sonucunu doğuracaktır. Ayrıca, nispiliğin en yüksek derecede uygulaması olan ülke seçim çevresi uygulamasının da temsilde adalete katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Her ne kadar anılan ilkelerin bağdaştırılması zor görünse de dile getirilen öneriler bir denge noktasının bulunmasında elverişli yöntemler olarak değerlendirilebilir.

Aday belirlemeye ilişkin olarak, parti üyelerini daha etkin hale getirecek olan önseçim ve benzeri yöntemlerin öngörülmesi ya da seçmenlerin parti listelerinde var olan sıralamaya bağlı kalmaksızın adaylara ilişkin tercihte bulunması ve sıralama yapması, seçimlerin demokratik niteliğini yükseltecek bir adım olarak değerlendirilmelidir. Ülke seçim çevresi milletvekilleri bakımından önseçim ya da tercihli oy gibi usullerin uygulanabilirliğinin zor olduğu düşünülürse; bu adaylar bakımından büyük oranda parti genel merkezlerinde yer alan kurullar belirleyici olacaktır. Bu sayede, geri kalan milletvekili adayları bakımından önseçim ya da tercihli oyun daha işler bir şekilde uygulanması söz konusu olabilecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ALESKEROV Fuad, Hasan ERSEL, Yavuz SABUNCU, *Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma*, YKY Yayınları, İstanbul, 1999
- ARMAOĞLU Fahir, *Seçim Sistemleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1953
- AYDOĞDU Yasin, *Seçim Sistemleri ve Türkiye*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2015
- BAŞGİL Ali Fuat, *Esas Teşkilat Hukuku 1. Cilt*, İstanbul, Baha Matbaası, 1960
- BEETHAM David, *Demokrasi ve İnsan Hakları*, çev: Bilal Canatan, Ankara, Liberte Yayınları, t.y
- BURAN Hasan, *Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005
- CEVİZCİ Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Gözden Geçirilmiş İlaveli 6. Baskı, İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2005
- COTTERET Jean Maria, Claude EMERİ, *Seçim Sistemleri*, çev: Ahmet Kotil, İletişim Yayınları, y.y, t.y
- DAHL Robert A., *Demokrasi ve Eleştirileri*, çev: Levent Köker, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996
- DERDİMAN Ramazan Cengiz, *Anayasa Hukuku Temel Bilgiler*, Bursa, Aktüel Yayınları, 2014
- DERDİMAN Ramazan Cengiz, *Anayasa Hukuku*, 3. baskı, Bursa, Aktüel Yayınları, 2013
- EREN Fikret, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 15. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013
- FARELL David M., *Comparing Electoral Systems*, London, Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf, 1997
- GOLOĞLU Mahmut, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1982
- GÖKSEL Türkmen, Yetkin ÇINAR, *Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri*, Ankara, Tepav Yayınları, 2011

- GÖZLER Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I*, Bursa, Ekin Yayınları, 2011
- GÜNAL Erdoğan, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005
- HAKYEMEZ Yusuf Şevki, *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesi’nin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009
- KABOĞLU İbrahim Ö., *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 9. Baskı, İstanbul, Legal Yayınları, 2014
- KARAMUSTAFAOĞLU Tunçer, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970
- LİJPHART Arend, *Çağdaş Demokrasiler*, çev: Ergun Özbudun-Ersin Onulduran, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996
- NORRIS Pippa, *Electoral Engineering*, New York, Cambridge University Press, 2004
- ÖZBUDUN Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 15. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014
- PITKIN Hanna Fenichel, *Temsil Kavramı*, çev: Seda Erkoç, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2014
- POWELL G. Bingham, *Çağdaş Demokrasiler Katılma, İstikrar ve Şiddet*, çev: Mehmet Turhan, S Yayınları, Ankara, 1990
- SARTORI Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev: Tunçer Karamustafaoğlu – Mehmet Turhan, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul, Sentez Yayıncılık
- SCHULTZ David, *Election Law and Democratic Theory*, Surrey, Ashgate Publishing, 2014
- SEZEN Saim, *Seçim ve Demokrasi*, 2. Basım, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2000
- SEZER Abdullah, *Demokrasi Teorisi ve Pratiğinde Seçim Barajları*, İstanbul, Legal Yayınları, 2014
- ŞEN İlker Gökhan, *Doğrudan Demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013

- TAAGEPERA Rein, Matthew Soberg SHUGART, *Seats and Votes*, New York, Yale University Press, 1989
- TANÖR Bülent, Necmi YÜZBAŞIOĞLU, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 13. bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2013
- TEZİÇ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 12. bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2007
- TEZİÇ Erdoğan, *Seçim Sistemleri*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1967
- The ECPRD, *Electoral Systems in Europe An Overview*, Ed. Dick Toornstra, Brussels, ECPRD, 2000
- TUNCER Erol, *12 Haziran 2011 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme*, Ankara, Tesav Yayınları, 2011
- TUNCER Erol, *Seçim 2015 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme*, Ankara, Tesav Yayınları, 2015
- TUNÇ Hasan, Murat ERDOĞAN, Fatih YURTLU, Gökhan ÖLMEZ, Alperen ÇITAK, *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de (Gerrymandering) Seçim Hilesi Uygulamaları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014
- TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012
- TÜRK Hikmet Sami, Erol TUNCER, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi?: Sistem Önerileri ve Seçim Uygulamaları*, TESAV Yayınları, 1995
- TÜSİAD, *Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar Cilt I: Ana Rapor*, TÜSİAD, Aralık, 2002
- TÜZEL Sadık, *Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, İzmir, Ege Üniversitesi Matbaası, 1969
- YANIK Murat, Hüseyin ÖZCAN, *Siyasi Partiler Hukuku*, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2011
- YANIK Murat, *Parti İçi Demokrasi*, 2. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013
- YAVAŞGEL Emine, *Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum*, Ankara, Nobel Yayınları, 2004

Makaleler

- ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, “Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 16, 1999, ss. 95-115
- ALKAN Mehmet Ö., “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.23, 2006, ss. 133-165
- ALTAN Cemal, Türkiye’de Erken Genel Seçimleri Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 16, 2009, s. 143-158
- ALTUNOĞLU Mustafa, “2015 Seçimleri Ve Türkiye’de Hâkim Parti Dönemi”, *Seta Analiz*, Aralık 2015, S. 145, ss. 1-32
- ARMAĞAN Servet, Memleketimizde Siyasi İstikrar: Siyasi Partilerimiz ve Seçim Sistemlerimiz Açısından Bir Değerlendirme, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 16, 1999, ss. 219-252
- ARSLAN Nagehan Talat, “İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye”, *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde BAŞKANLIK SİSTEMİ VE TÜRKİYE*, Ed: Nagehan Talat Arslan, Bursa, Alfa Aktüel Yayınları, 2013, ss. 5-16
- ASLAN Ali, “7 Haziran’dan 1 Kasım’a Türkiye’de Siyaset Ve Seçimler”, *Seta Analiz*, Ekim 2015, S. 140, ss. 1-32
- ATAR Yavuz, Seçim Hukukunun Güncel Sorunları, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 23, 2006, ss. 211-235
- AYGEN Cemal, Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 17, S.1, 1962, s. 203-287
- BULUT Nihat, Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 HAZİRAN 2011 SEÇİMLERİ, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIV, S. 3-4, 2010, ss. 1-18
- CANIKLIOĞLU Meltem Dikmen, “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 16, 1999, ss. 17-44

- COLOMER Josep M., “Coalitions”, *International Encyclopedia of Political Sciences*, Vol.I, (ed.), Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser, Leonardo Morlino, Sage Publications, 2011, ss. 286-289
- DERDİMAN Ramazan Cengiz, “Hükümet Şekli Bakımından Ülkemizde Mevcut Durum ve Getirdiği Sorunlara Çözüm Olarak “Başkanlık Modeli””, *Polis Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart, Y: 6, S: 22, 2000, ss. 88-110
- DERDİMAN Ramazan Cengiz, “Türkiye’de Benimsenecek Hükümet Sistemi Ve “Cumhurbaşkanlığı Hükümetini” Tartışmak”, *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde BAŞKANLIK SİSTEMİ VE TÜRKİYE*, Ed: Nagehan Talat Arslan, Bursa, Alfa Aktüel Yayınları, 2013, ss. 241-274
- DERDİMAN Ramazan Cengiz, “Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin Ve Bu Belediyelerin Yapılarındaki Yeni Değişikliklerin Anayasa’ya Uyumu Sorunu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 1, 2012, ss. 51-88
- EREN Abdurrahman, Türkiye’de Uygulanan %10 Genel Seçim Barajının Serbest Seçim Hakkını İhlal Sorunu, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, s. 2, 2008, ss. 63-111
- GOULD Ron, “Holding elections: the mechanics”, *Democracy Parliament And Electoral Systems*, ed. M.A. Griffith Traversy, London, Pluto Press, 2002, ss. 99-106
- GÖZLER Kemal, “Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme)”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 62, Eylül-Ekim 2000, S. 39.(www.anayasa.gen.tr/istikrar.htm; 18.07.2016) ss. 25-47
- GÜL Cengiz, “Başkanlık Sistemini Öne Çıkaran Eğilime Analitik Bir Yaklaşım”, *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde BAŞKANLIK SİSTEMİ VE TÜRKİYE*, Ed: Nagehan Talat Arslan, Bursa, Alfa Aktüel Yayınları, 2013, ss. 49-72
- GÜLSOY Tevfik, “Milletin Temsili”, *Kamu Hukuku Arşivi – Khuka*, Eylül 2006, C. 9, S. 2, ss. 71-86
- GÜRSEL Seyfettin, “Türkiye’de Siyaset ve İki Turlu Seçim Sistemi”, *Türkiye’de ve Avrupa’da Seçim Sistemleri*, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1996, ss. 67-76

- GÜVENİR Murat, Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama, *AÜSBFD*, C. 37, S. 1, 1982, ss. 215-250
- HAKYEMEZ Yusuf Şevki, “Temsilde Adalet Ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Seçim Barajı Ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1-2, 2007, ss. 17-37
- HOROWITZ Donald L., “A Primer for Decision Makers”, *Electoral Systems and Democracy*, Ed. Larry Diamond and Marc F. Plattner, Baltimore, The Johns Hopkins, University Press, 2006, ss. 3-15
- JOHNSSON Anders, “Alternative Electoral Systems”, *Democracy Parliament And Electoral Systems*, ed. M.A. Griffith Traversy, Pluto Press, London, 2002, ss. 73-82
- KALAYCIOĞLU Ersin, “Siyasal Rejim Tasarımı ve Demokrasi”, *Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, ed. Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay, Genişletilmiş 5. Basım, Ankara, Sentez Yayıncılık, 2014, ss. 423-449
- KARA Nihal, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, *Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, ed. Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay, Genişletilmiş 5. Basım, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014, ss. 277-290
- KONTACI Ersoy, “Siyasi İstikrar Temelli Koalisyon Eleştirileri: Anayasa Hukuku Açısından Ampirik Bir Analiz”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C. 123, 2016, ss. 33-58
- KÖKER Levent, “Seçim Sistemleri ve Siyasi Çoğulculuk”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.23, 2006, ss. 199-210
- KUZU Burhan, “Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 16, 1999, ss. 254-293
- LARDEYRET Guy, “Orantılı Temsile İlişkin Sorun”, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, (çev. Mehmet Turhan) Der: Larry Diamond – Marc F. Plattner, Ankara, Yetkin Yayınları, 1995, ss. 199-206
- LİPHART Arend, Rafael Lopez PİNTOR, Yasunori SONE, “The Limited Vote and the Single Nontransferable Vote: Lessons from the Japanese and Spanish Examples”,

- Electoral Laws and Their Political Consequences*, Ed. Bernard Grofman – Arend Lijphart, 3. Bası, New York, Agathon Press, 2003, ss. 154-169
- LİNZ Juan J., “Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri”, *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, (çev. Ergun Özbudun) Der: Larry Diamond – Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, ss. 143-160
- MAİR Peter, “Districting Choices under the Single-Transferable Vote”, *Electoral Laws and Their Political Consequences*, ed. Bernard Grofman and Arend Lijphart, 3.bası, New York, Agathon Press, 2003, s. 289-308
- MERT Nuray, “Siyasal Hayatımız Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Günlüğü*, S. 38, Ocak-Şubat 1996, ss. 60-64
- NOHLEN Dieter, “Seçim Sistemleri”, *Türkiye’de ve Avrupa’da Seçim Sistemleri*, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1996, ss. 19-54
- RAY Robert, “Mandatory voting: the pros and cons”, *Democracy Parliament And Electoral Systems*, ed. M.A. Griffith Traversy, London, Pluto Press, 2002, ss. 83-88
- RİKER William H., “Duverger’s Law Revisited”, *Electoral Laws and Their Political Consequences*, Ed. Bernard Grofman – Arend Lijphart, 3. Bası, New York, Agathon Press, 2003, ss. 19-42
- SABUNCU Yavuz, “Seçim Sistemi / Adalet ve İstikrar”, *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı*, 09-13 Ocak 2001, TBB, Ankara, 2001, ss. 517-526
- SABUNCU Yavuz, Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 23, 2006, ss. 191-197
- SAĞIR Meral, “Demos”un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden “Küresel Doğrudan Demokrasi”ye”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 37, S. 3, 2004, ss. 1-15
- SARIBAY Ali Yaşar, “Seçimler, Demokrasi ve Siyasal Kültür”, *Türkiye Günlüğü*, S. 38, Ocak-Şubat 1996, s. 65-66
- SOBACI Mehmet Zahid, Türkiye’nin Koalisyon Tecrübesi: Modeller ve Siyasal Gerçeklikler, *Seta Perspektif*, s. 109, Temmuz 2015, ss. 1-8
- TABAK Serap, “1946 Belediye – Milletvekili Seçimleri ve Afyon’da Uygulanması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.19, S.2, 2004 ss. 87-104

- TOSUN Tanju, Gülgün Erdoğan TOSUN, “Kazananı ve Kaybedenleriyle 1 Kasım Seçimleri”, *Toplum ve Demokrasi*, 9 (19-20), Ocak-Aralık, ss. 1-23
- TUNCEL Gökhan, Bekir GÜNDOĞMUŞ, “Türkiye Siyasetinde Merkez Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 14, S.3, 2012, ss. 137-158
- TUNCER Erol, Türkiye’de Seçim Uygulamaları/Sorunları Işığında Temsilde Adalet- Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 23, 2006, ss. 167-182
- TURAN İlter, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, *Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, ed. Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay, Genişletilmiş 5. Basım, Ankara, Sentez Yayıncılık, 2014, ss. 479-514
- TÜRK Hikmet Sami, Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 23, 2006, ss. 75-113
- YILMAZ Nuh, “İslamcılık, AKP, Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık (Cilt 6)*, (ed.) Tanıl Bora – Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 604-619
- YOZGAT Fazıl, Sezgin ZABUN, Seçim Sistemleri ve Uygulamaları, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 2, 2009, ss. 73-91
- YÜZBAŞIOĞLU Necmi “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 55, S. 1-2, 1995-1996, İstanbul, ss. 103-150

Diğer Kaynaklar

- 1 Kasım Siyasi Partilerin Çıkardıkları Milletvekili İle Bağımsızların Sayısı
<http://www.y.sk.gov.tr/y.sk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MVES/96-E.pdf>, Erişim Tarihi: 30.06.2016
- 1 Kasım Yurt İçi, Yurt Dışı Ve Gümrük Sandıkları Dâhil Milletvekili Genel Seçimi Sonucu
<http://www.y.sk.gov.tr/y.sk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MVES/96-D.pdf> Erişim Tarihi: 30.06.2016

- 14.03.2016 tarihi itibariyle faaliyette olan siyasi partiler <http://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/SPartiler14032016.pdf>, Erişim Tarihi: 03.05.2016
- 1946 Milletvekili Genel Seçim Sonucu, https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuc-lari/secim3_tr.pdf, Erişim Tarihi: 11.06.2016
- 7 Haziran Siyasi Partilerin Çıkardıkları Milletvekili İle Bağımsızların Sayısı <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MV/E.pdf>, , Erişim Tarihi: 30.06.2016
- 7 Haziran Yurt İçi, Yurt Dışı Ve Gümrük Sandıkları Dâhil Milletvekili Genel Seçimi Sonucu <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MV/D.pdf>, Erişim Tarihi: 30.06.2016
- AYM Kararı E: 1984/1 K: 1984/2, RG Tarih-Sayı: 01.05.1984 – 18388
- AYM Kararı E: 1986/17 K: 1987/11, RG Tarih-Sayı: 18.09.1987 – 19578
- AYM Kararı E: 1987/23 K: 1987/27, RG Tarih-Sayı: 14.10.1987 – 19604
- AYM Kararı E: 1995/54 K: 1995/59, RG Tarih-Sayı: 21.11.1995 – 22470
- AYM Kararı E: 2008/33 K: 2008/113, RG Tarih-Sayı :05.07.2008-26927
- AYM Kararı E:1968/15 K: 1968/13, RG Tarih-Sayı: 24.10.1968 – 13035
- BÜYÜK TÜRKÇE SÖZLÜK, tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 25.12.2015
- DEMİREL Ahmet, 1991’den 1995’e siyasette çalkantılar”, Taraf Gazetesi, 11.05.2014
- Geçmişte Kurulan Hükümetler Listesi, https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx Erişim Tarihi: 13.06.2016
- Hükümet Programları ve Protokolleri, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynak-lar_kutuphane_hukümetler.html, Erişim Tarihi: 05.05.2016
- KIZILKAYA Muhsin, “115 turda Cumhurbaşkanı seçilemedi Kenan Evren tanklarla Köşk’e çıktı”, Habertürk Gazetesi, 03.08.2014
- KONTACI Ersoy, *Türk Hukukunda Kısıtlılık Hali ve Seçme Hakkı*, <http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/kisitlilik.pdf>, Erişim Tarihi: 08.11.2015

Milliyet Gazetesi, 17.10.1981

PARLINE database on national parliaments, <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>, Erişim Tarihi: 01.06.2016

Seta Analiz, *2011'de Türkiye*, (ed.) Taha zhan, Hatem Ete, Selin M. Bölme, Ankara, 2011

şAHİN mer, *Kod Adı: 1 Numara*, Radikal Gazetesi, 05.04.2014

Veri Araştırma, *1999'dan 2007'ye Seçmen Tercihleri ve Değişim CHP*, http://www.veriarastirma.com/secim2007/CHP1999_2007.pdf, Erişim Tarihi: 26.06.2016

YUMAK ve SADAK / TÜRKİYE (Başvuru No. 10226/03), ev: Serkan Cengiz, http://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/Yumak_ve_Sadak.pdf, Erişim Tarihi: 19.04.2016

YÜCE Müge, *“Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve İktidar Yapıları”*, www.siyasaliletisim.org, Erişim Tarihi: 17.04.2016

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Abdullah Yasin ERDEM
Tez Adı	Seçim Kanunlarının Düzenlenmesinde Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Bağdaştırılabilirliği
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 30/01/2017

İmza :